

Elämän polut ja tunteelliset kohtaamiset

Tien ja tapaamisen kronotoopit

Hella Wuolijoen romaanissa

Työmiehen perhe

Jaana Jäntti

Maisterintutkielma

Jyväskylän yliopisto

Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos

Kirjallisuus

Kevät 2017

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos – Department Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Tekijä – Author Jaana Jäntti	
Työn nimi – Title Elämän polut ja tunteelliset kohtaamiset. Tien ja tapaamisen kronotoopit Hella Wuolijoen romaanissa <i>Työmiehen perhe</i>	
Oppiaine – Subject Kirjallisuus	Työn laji – Level Maisterintutkielma
Aika – Month and year Toukokuu 2017	Sivumäärä – Number of pages 88
Tiivistelmä – Abstract	
<p>Tutkielmassa analysoidaan Hella Wuolijoen romaania <i>Työmiehen perhe: työmies Rantasen perheen kronikka vuosilta 1895–1945</i> (1970) Mihail Bahtinin lanseeraamien tien ja tapaamisen kronotooppien pohjalta. Realistista kehitysromaanina edustavan <i>Työmiehen perheen</i> Wuolijoki kirjoitti jo vuonna 1950, mutta tuolloin kustantajat kieltäytyivät romaanin julkaisemisesta, sillä he pitivät sitä jopa propagandistisena ja porvareita halventavana tendenssiromaanina.</p> <p>Kronotoopilla Bahtin tarkoittaa kirjallisuudessa kuvattujen ajallisten ja paikallisten suhteiden keskinäistä sidonnaisuutta eli aikapaikallisuutta, jossa juonen solmukohtat alkavat ja selkeytyvät. Työssä tutkitaan mitkä juonen kannalta merkityksellistä romaanista esiin nostetuissa tien kronotoopeissa tapahtuu. Huomiota kiinnitetään myös siihen, ovatko analysoidut kohdat merkittäviä perheen vai yhteiskunnan kannalta sekä heijastavatko nämä tapahtumat henkilöiden ja yhteiskunnan välisiä suhteita. Tapaamisen kronotoopin avulla tutkitaan minkälaisena työväenluokan ja porvariston väliset suhteet näyttävät eli tuleeko Rantasten ja porvariston tapaamisissa esille jotain sellaista minkä vuoksi <i>Työmiehen perhettä</i> voitaisiin pitää propagandistisena ja porvareita halventavana.</p> <p>Analyysi osoittaa, että tien kronotoopit, jotka kattavat niin reaalisen tien kuin vertauskuvallisen elämänpolun, korostavat voimakkaasti Rantasen perheen elämänvaiheita. Tien kronotoopeissa romaanissa esiintyvät Suomen lähihistorian keskeiset vaiheet sekä tapahtumat jotka ovat ratkaisseet työmiehen kohtalon, tulevat yksilöiden kautta vahvasti esiin. Juonen kannalta tien kronotoopit osoittautuvatkin tärkeiksi, sillä ne nostavat esiin historiallisen aikakauden maailmanhahmotustapoja sekä eri elämänpiirien ja sosiaalisten miljöiden aikapaikallista hahmotustapaa. Lisäksi ne mahdollistavat <i>Työmiehen perheen</i> sosiaalis-historiallisen monimuotoisuuden, yhteiskuntarakenteiden ja elämäntapaileiden esittelyn. Sen sijaan tapaamisen kronotoopeissa ei tule esille sellaista minkä vuoksi <i>Työmiehen perhettä</i> voisi pitää porvareita halventavana. Työväenluokkalaisten herraviihastä huolimatta, analysoiduissa tapaamisissa porvarit näyttävät inhimillisinä, ystävällisinä ja auttavaisina.</p> <p>Vuonna 1950 vallitseva sodanjälkeinen yhteiskunnallinen ilmapiiri onkin voinut vaikuttaa kustantajien negatiiviseen asenteeseen romaania kohtaan. Järjestyneen ja poliittisesti aktiivisen työmiehen olemassaoloa ei ehkä tahdottu tunnustaa. Romaanillaan Wuolijoki halusikin tuoda esiin luokkatietoisien ja valveutuneen työväen kirjallisuudessa vallalla olleiden tahdottomien ja synkkään kohtaloon asetettujen työväenkuvauksien vastapainoksi, sillä aiemmin tällaista kuvausta työväenluokasta ei ollut kirjoitettu.</p>	
Asiasanat – Keywords Hella Wuolijoki, Työmiehen perhe, Mihail Bahtin, kronotooppi, tien kronotooppi, tapaamisen kronotooppi, aikapaikallisuus, romaanilaji, realistinen kehitysromaanin	
Säilytyspaikka – Depository Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos, Jyväskylän yliopisto; Jyväskylän yliopiston kirjasto	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	4
2 AIKAPAIKALLISUUS	12
2.1 Kronotooppi	16
2.2 Tien kronotooppi	25
2.3 Tapaamisen kronotooppi.....	28
2.4 Kronotoopin tausta ja käyttömahdollisuudet	30
3 TIETÄ KÄYDEN	35
3.1 Kivikkotieltä valtamaantielle	35
3.2 Luokkaerot kohtaavat kadulla	39
3.3 Maantien vanki	42
3.4 Evakkotie	45
4 ELÄMÄ ON TIE	48
4.1 Kohtalokas sotamatka	48
4.2 Teillä tietymättömillä.....	51
4.3 Rakkauden johdatus.....	54
4.4 Tiellä tietoon	60
5 YHTEISKUNTALUOKAT TAPAAVAT	66
5.1 Laki ja järjestys.....	66
5.2 Tohtorinnan avunpyyntö	68
5.3 Kohtaaminen kahvipannun äärellä	71
5.4 Symbolinen tapaaminen	74
6 PÄÄTÄNTÖ.....	79
LÄHTEET	84

1 JOHDANTO

Analysoin maisterintutkielmassani Hella Wuolijoen romaania *Työmiehen perhe: työmies Rantasen perheen kronikka vuosilta 1895–1945* (1970; viitteissä TP) Mihail Bahtinin lanseeraamien tien ja tapaamisen kronotooppien pohjalta. Kronotoopilla Bahtin tarkoittaa ”[k]irjallisuudessa taiteellisesti haltuunotettujen ajallisten ja paikallisten suhteiden olennaista keskinäistä sidonnaisuutta” eli niin sanottua aikapaikallisuutta, jossa juonen solmukohtat alkavat ja selkeytyvät (Bahtin 1979a, 243, 414). Kronotooppi voi myös sisältää lukuisia pienempiä kronotooppeja, sillä jokainen romaanissa esiintyvä aihe on voi olla kronotooppinen (Bahtin 1979a, 256, 416). Yksi tällainen aihe on tien kronotooppi, joka käsittää niin reaalisen maantien kuin metaforisemman elämänpolun. Sen tehtävänä on toimia romaanissa tapahtumien kehkeytymispisteenä ja toteutumipaikkana, jossa erilaiset ihmiskohtalot sekä elämäntapaileet punoutuvat yhteen tai muodostavat kontrasteja. (Bahtin 1979a, 408.)

Tien kronotooppiin liittyy olennaisesti tapaamisen kronotooppi ja sen sisältämä erottamaton aikapaikallisuus: ihmisten oleminen samassa paikassa samaan aikaan. Tapaamisaiheissa ajan ja paikan määritykset ovatkin toisistaan erottamattomia ja tapaamisen kielteisessäkin puolella ”– ’eivät tavanneet’, ’erosivat’ – säilyy kronotooppisuus, mutta kronotoopin jompaankumpaan jäsenen lisätään miinusmerkki [– –].” (Bahtin 1979a, 256.) Eri teoksissa ja konteksteissa tapaamisaiheita saa erilaisia tunneperäisesti arvostavia vivahteita, sillä tapaaminen voi olla toivottu, vastenmielinen tai jopa ambivalenttinen. Kirjallisuudessa tapaamisaiheita täyttää usein myös sommittelufunktioita: ”se saattaa olla juonen alkuna tai kulminaatiokohtana tai jopa loppuratkaisunakin (loppuna).” (Bahtin 1979a, 256–257.) Kronologisesti etenevässä *Työmiehen perheessä* eri yhteiskuntaluokat¹ kohtaavatkin usein eripituisilla ja -asteisilla teillä, joissa yhteiskunnallisesti merkittäviä tapahtumia summataan yhteen ja annetaan aavistus tulevista:

---

¹ Wuolijoki käyttää romaanissaan termejä *yhteiskuntaluokka*, *torppari*, *työväki* ja *porvari*. Kunnioittaakseni *Työmiehen perheen* sisältöä, käytän samoja termejä myös tutkielmassani. Olen käyttänyt vuosien 1936–1939 *Isoa tietosanakirjaa* selvittääkseni kuinka kyseiset termit määriteltiin ennen kuunnelman ja romaanin ilmestymistä. *Yhteiskuntaluokalla* tarkoitetaan sellaista työnjakaisen yhteiskunnan suurempaa henkilöryhmää, missä samanlaiset elinehdot ja ominaisuudet, samanlainen ammatti- ja työtoiminta, omaisuuden laatu ja suuruus, ”asema kansantaloudessa, valtiossa ja yhteiskuntaelämässä sekä kaikenlaiset yhtäläiset edut synnyttävät yhteenkuuluvaisuuden tietoisuuden, joka myös saa jollakin tavalla ulkonaisen ilmauksen” (Forsman 1939, 1171–1172). *Torppa* puolestaan oli ”alkuaan uudisviljelmä yhteismaalla tai toisen henkilön tilalla, myöhemmin vuokra-alue maanviljelyksen harjoittamista varten” (Forsman 1937, 1231). Vuonna 1909 annetun *torpan* vuokra-asetuksen mukaan *torppa* on ”maatilan alue, joka maanviljelyksen harjoittamista varten vuokralle annetaan ja on varustettu siihen tarkoitetuilla rakennuksilla tai aiottu niillä varustettaviksi” (Forsman 1937, 1231). *Torppareiksi* kutsuttiin näitä vuokratilallisia, jotka viljelivät maanomistajalta vuokraamaansa maata ”päivätöinä suoritettavaa vuokraa vastaan” (Forsman 1937, 1231–1232). Sen sijaan *työväkeen* kuuluvat sen laajemmassa merkityksessään kaikki työssäkäyvät henkilöt joilla ei ole omia tuotantovälineitä (vrt. esim. yrittäjät), mukaan lukien myös torpparit (Forsman 1938, 507–508). *Porvarilla* puolestaan tarkoitetaan ”1. Alk. kaupan

Niin sitten isä ja poika kulkivat vakain tuumin tuota kuuluisaa kivikkotietä Vähämäen rustholliin. Isäntä istui paitahihhasillaan portailla ja luki Suometarta. Arvasihan isäntä asian. [– –] Juteltiin sitten ja isäntä oli sitä mieltä, ettei hän enää luovuta torpan paikkoja, kun on kaikenlaisia huhuja, mutta kyllähän Rantalan pojalle pitäisi löytyä torppa. [– –] Paljonkos isäntä on ajatellut tuota taksvärkkiä? Jos niin kuin pistettäisiin kirjaan. [– –] Mutta isäntä käski vain Kustaan ryhtyä syksyllä töihin, sitten keväällä katsottaisiin, minne päin ne rajat kulkisivat. (TP, 13.)

Romaanin alussa torpanpoika Kustaa Rantanen irrottautuu Vähämäen isännän alaisuudesta sekä maaseutujuuristaan ja lähtee tavoittelemaan parempaa ja itsenäisempää elämää Helsingistä. Poliittisesti aktiivisen Kustaan ja hänen vaimonsa Marin suureksi kasvaneeseen perheeseen ovat vuosien aikana ratkaisevalla tavalla vaikuttamassa niin Suomea ravisuttaneet sodat kuin työväenliikkeen mullistukset, vuoden 1905 suurlakko, Suomen jakautuminen puna- ja valkokaartiin, työväenpuolueen jakautuminen, Lapuan liike sekä Mäntsälän kapina. *Työmiehen perheessä* nämä historialliset tapahtumat kuvataan usein pääpiirteittäin teoksessa esiintyvien lukujen alussa, minkä jälkeen ne kytketään Rantasen perheen ja suvun tapahtumiin.

Hätä tuli ja isoviha alkoi kypsyä. Tuli vuosi 1917 ja sen maaliskuu- ja marraskuu. Vallankumous alkoi Pietarissa ja levisi Suomeen. Vallankumous jatkui Pietarissa, mutta sen ei pitänyt jatkua Suomessa. Kustaa oli huumaantunut maaliskuussa. Vallankumous. Koko Rantasen perhe kanto punaista vallankumousmerkkiä kuten koko kaupunki. Valtava hyökyaalto nousi Venäjältä: leipää ja rauhaa! Mutta tämä hyökyaalto pyyhkäisi samalla Suomesta linnoitustyöt ja sotateollisuuden. Työväki seiso siinä mahteineen ilman työtä. Molemmat Rantasten isot miehet, Kustaa ja Matti, menettivät työnsä. Heinäkuussa eduskunta julistautui korkeimman vallan haltijaksi ja Kerenski hajotti sen. Mutta Kustalle oli selvää, että koko valta kuului kansalle ja että Suomen maasta oli tultava itsenäinen valtio. Jos Suomi haluaa päästä irti Venäjältä, sanoi Lenin, niin olkoon se vapaa. Leninistä oli Kustaa tietoinen jo silloin. (TP, 85.)

Romaani on siis kertomus luokkatietoisesta ja ajanhermoilla olevasta työläisperheestä, jonka elämänvaiheiden kautta Wuolijoki kuvaa vuosina 1895–1945 tapahtuneita Suomen historian keskeisiä vaiheita². Romaanillaan Wuolijoki halusikin tuoda esiin valveutuneen ja päämäärätietoisien työväen kirjallisuudessa esillä olleiden tahdottomien ja synkkään kohtaloon asetettujen työväenkuvauksien vastapainoksi, sillä aikaisemmin tällaista kuvausta ei ollut kirjoitettu (Tuomioja 1970, 5).

---

tai käsityöammatin harjoittaja kaupungissa, joskus myös kaupunkilainen yleensä. – 2. Uudenaikainen talousihminen; sosialistien kielenkäytössä = kapitalisti tai yleensä jokainen, joka ei kuulu työväenluokkaan.” (Forsman 1936, 357.) Mielestäni Wuolijoki ilmaisee porvarilla ylempää kansanluokkaa, kaupungissa tai maaseudulla asuvaa varakasta henkilöä. Romaanissaan Wuolijoki on kuvannut porvareiksi esimerkiksi Vähämäen isännän sekä kaupungissa asuvan Vähämäen tohtorin ja professorin.

² Suomen historian keskeiset vaiheet ovat siis todellinen tausta, jota *Työmiehen perheen* fiktiivinen tarina seuraa kronologisesti.

Virolaissyntyinen Hella Wuolijoki (1886–1954), vuoteen 1908 asti Ella Murrik, tuli kansan tietoisuuteen poliitikkona, Yleisradion pääjohtajana, värikkäänä ja vahvana liikenaisena sekä kiistanalaisena yhteiskunnallisena vaikuttajana, jonka poliittinen toiminta sai huomiota ulkomaita myöten. Wuolijoen liiketoimet suuntautuivat paljon itään, minkä kautta hän tutustui Neuvostoliiton poliittiseen johtoon. Tästä oli hyötyä talvisodan aikaan, jolloin Wuolijoki kävi rauhanneuvotteluja neuvostoliittolaisten edustajien kanssa, mutta jatkosodan aikana suhteet neuvostoliittolaisiin toivat Wuolijoelle maanpetossyytteen. (Ammond 1980, 8–9, 11; Haataja 1988, 47, 50–51.)

Aktiivisesta poliittisesta toiminnasta huolimatta Wuolijoki tunnetaan ensisijaisesti näytelmäkirjailijana, joka julkaisi monia näytelmiä salanimillä Felix Tuli ja Juhani Tervapää (Ammond 1980, 8–9). Wuolijoen tunnetuimpiin näytelmiin kuuluvassa viisiosaisessa *Niskavuori*-sarjassa kuvataan Niskavuoren suvun tapahtumia 1800-luvun lopulta 1940-luvulle. Näytelmissä vahvat naiset ja heikot miehet taistelevat arvoista ja perinteistä, vallasta ja rahasta sekä suvun kunniaa yhteiskunnallisten murrosten vaikuttaessa taustalla. (Ammond 1980.) Monet Wuolijoen näytelmistä päätyi myös ulkomaalaisille näyttämöille, vaikka hän sai uransa aikana paljon kritiikkiä niin yleisöltä kuin kriitikoilta (Koski 2007, 716). Lukuisien näytelmien lisäksi Wuolijoki on kirjoittanut paljon romaaneja, muistelmateoksia ja kuunnelmia.

Yleisradion pääjohtajakaudellaan vuosina 1945–1949 Wuolijoki kirjoitti ja ohjasi tunnetuimman kuulokuvasarjansa³ ”Työmiehen perheen”, jota esitettiin vuoden 1948 joulukuusta vuoden 1951 loppuun ja se julkaistiin Juhani Tervapää salanimellä (Oinonen 2004, 47, 77). Wuolijoki loi kuulokuvan vastapainoksi porvarilliseksi kokemalleen ”Suomisen perheelle”⁴, mutta samalla ”Työmiehen perhe” oli osa Wuolijoen uudistamaa radiota jossa ohjelmaa alettiin tarjota eri kansankerroksille ja jossa pyrittiin lisäämään poliittisien ja yhteiskunnallisten kysymysten käsittelyä (Oinonen 2004, 71; Vihavainen 1996, 293). Oinosen tekemän tutkimuksen mukaan kuulokuvasta kuitenkin sensuroitiin viisi sota-aikaa kuvaavaa jaksoa, koska niitä pidettiin aikalaiskuuntelijoille sopimattomina. Sensuroiduissa jaksoissa ei Yleisradion ohjelmajohtaja Jussi Koskiluoman mukaan ollut tarvittavaa objektiivisuutta, jota vaikeaa aihetta käsittelevät jaksot olisivat vaatineet. Kun Wuolijoki oli erotettu⁵ Yleisradion pääjohtajan virasta, Koskiluoma ehdottikin Wuolijoelle, ettei

---

³ Yleisradion teatteriosasto esitti ensimmäisinä vuosikymmeninä kuunnelmia ja kuulokuvia. Kuunnelman tavoitteena oli taiteellisuus, kun taas kuulokuva pyrki keskitason ymmärrettävyyteen, ts. se oli kuunnelmaa pelkistetympi. ”Työmiehen perhe” oli esittämisajankohtanaan luokiteltu kuulokuvaksi. (Oinonen 2004, 26.)

⁴ ”Suomisen perhe” oli Yleisradion vuosina 1938–1958 esittämä aikalaiskertomus, ”perhesarja, joka kuvasi helsinkiläisen ylemmän keskiluokan elämää” (Oinonen 2004, 75, 111; Salokangas 1996, 88).

⁵ Wuolijoen erottamisen taustalla oli eduskunnassa vuonna 1948 hyväksytty ”Lex Jahvettina” tunnettu laki, jonka myötä Yleisradion hallintoneuvoston jäsenten valinta siirrettiin yhtiökokoukselta eduskunnalle. Lakimuutoksella haluttiin

sarjan lähistoriallisia osia enää esitettäisi vaan jaksojen painopiste siirrettäisiin nykypäivään, työmiehen perhe-elämään ja ei-poliittisiin aiheisiin. (Oinonen 2004, 146, 149, 359.)

Kesällä 1949 Wuolijoki neuvotteli kustannusyhtiö Tammen johtajan, Untamo Utrion, kanssa kuulokuvan painamisesta ”joko pienoisnäytelminä, repliikkejä sisältävänä romaanina, josta pienet teatterit voisivat poimia osia esitettäväksi, tai romaanina”⁶ (Koski 2000, 227, 285). Samana vuonna *Vapaa Sana* oli ilmoittanut romaanin ilmestyvän kustannusyhtiö Tammelta ja kuulokuvan suosion perusteella ennustanut romaanille suurta menekkiä (I. P. 1949, 5). Kuulokuvan pohjalta Wuolijoki kirjoittikin samannimisen romaanin vuonna 1950, johon hän sisällytti sensuroidut sota-aikaa kuvaavat jaksot (Oinonen 2004, 149). *Työmiehen perheeseen* Wuolijoki onkin lisännyt kuvailevia jaksoja ja lukuja, sillä vuonna 1949 kuulokuva esitettiin 29-osaisena⁷, mutta romaanissa lukuja on 36. Osa Oinosen tutkimuksessa esiin tulevista kuulokuva-katkelmista poikkeavat romaanista ja lisäksi kuulokuvassa käsitellään tapahtumia jotka tapahtuvat romaanin sisältämän ajanjakson jälkeen (ks. esim. Oinonen 2004, 123–124). Romaani kuitenkin noudattaa hyvin tarkasti kuulokuvaa, tapahtumia, vuoropuheluita ja erityisesti kronologisuutta myöten. Merkittävä rooli niin kuulokuvassa kuin romaanissakin on kertojalla, sillä ”[k]ertoja siirtää kuulijan aikaan ja paikkaan, luonnehtii tapahtumaympäristön ja yleistunnelman.” Tapahtumapaikaksi usein valitaan kodin, perheen tai naapurin miljöö, mutta myös eriaisteiset tied toimivat hyvin usein tapahtumapaikkoina. (Oinonen 2004, 91, 122, 149.)

Työmiehen perhe ilmestyi postuumisti kuitenkin vasta vuonna 1970 Weilin & Göösiltä⁸. Syytä siihen miksi romaani julkaistiin vasta kaksikymmentä vuotta myöhemmin, on vaikea arvioida. Tuomiojan (1970, 5) esipuheesta käy ilmi, että Wuolijoki tarjosi *Työmiehen perhettä* johtaville kustantajille vuonna 1950, mutta kustantajat vetäytyivät hankkeesta tai kieltäytyivät sen julkaisemisesta⁹. Eräs tuntemattomaksi jäänyt kustantaja oli kirjoittanut Wuolijoelle kirjeen jossa hän kertoi kuinka romaani teki ”aluksi miellyttävän vaikutuksen” ja oli ”luistavasti kirjoitettu”

---

muuttaa Wuolijoen johtaman Yleisradion suuntaa. Tämä onnistuikin, sillä uusi hallintoneuvosto erotti Wuolijoen jo ensimmäisessä kokouksessaan. Perusteluina oli tyytymättömyys Wuolijoen toimintaan. (Oinonen 2004, 143–144; Salokangas 1996, 13; ks. myös Tuomioja 2006, 336–338.)

⁶ ”Työmiehen perhettä” esitettiin Suomen Työväen teatterissa vuosina 1949–1951 sekä Tampereen Työväen teatterissa 1973–1976 (Koski 2000, 227).

⁷ Laskentatavasta riippuen vuonna 1949 kuulokuva esitettiin 29–31-osaisena. Mielestäni kuulokuvaan tuli seuraavina vuosina lisää esitettäviä osia. (Oinonen 2004, 88, 358–359; ks. myös Tuomioja 2006, 328.)

⁸ 1930-luvulla Otava piti Wuolijoen käsikirjoituksia liian radiaaleina tai vasemmistolaisina ja kieltäytyi niiden julkaisemisesta. Sen sijaan Gummerus alkoi 1930-luvun lopulla julkaista Wuolijoen näytelmiä. (Leino-Kaukiainen 1990, 151–152; Tarkka 1980, 432.)

⁹ Julkaisuvaihetta on käsitelty lähinnä vain Wuolijoen tyttären Vappu Tuomiojan kirjoittamassa *Työmiehen perheen* esipuheessa sekä Kosken (2000) että Oinosen (2004) teoksessa.

tuoreen realismin edustaja (kirje sisältyy Tuomiojan esipuheeseen 1970, 5). Myönteisen alun jälkeen kirjeen sisältö kuitenkin muuttuu ja lopulta kustantaja piti romaania niin propagandistisena ja porvareita halventavana tendenssiromaanina, että kieltäytyi sen julkaisemisesta¹⁰:

Emme voi uskoa Teidän tulleen Suomessa niin yksipuolisiin kokemuksiin kansamme eri piirien keskinäisistä suhteista kuin mitä teoksessanne esitätte, vaan luulemme yksipuolisuuden olevan tarkoituksellista. Työmiehen perheessä Te näette vain eriasteisia jaloja luonteita, mutta jokaisessa 'porvarissa' pelkän roiston. Teos on epäilemättä vaikuttava poliittinen tendenssiromaanini. Taiteellisenä emme voi sitä pitää, emmekä myöskään tarjoutua sen kustantajaksi. (kirje sisältyy Tuomiojan esipuheeseen 1970, 5–6.)

Työmiehen perheessä vastakkain asettuvatkin työväki sekä porvarillinen sivistyneistö, vaikka porvareiden kuvaukset jäävät romaanissa vähemmälle huomiolle. Wuolijoen vuonna 1950 kustantajalle kirjoittamasta vastineesta ilmenee kuinka romaanin pääasiallisena tarkoituksena oli kasvattaa porvaristoa ”ymmärtämään järjestäytyneen ja ajattelevan sekä poliittiseen elämään osaaottaneen ja siitä kärsineen työväen kohtaloa ja voittaa sillä uusi ala kirjallisuudessamme” (Wuolijoki 1950, 6). Lisäksi Wuolijoki vastaa kustantajan syytöksiin porvareiden ja työväen välisistä suhteista seuraavasti:

Porvareita on kuvattu kirjassani hyvin vähän ja niitäkin olen yrittänyt kuvata ihmisiksi, kuten Vähämäen perheen. [– –] Työmiehen perhe ei yleensä ole lähemmässä kosketuksessa porvareihin. Pyykkiä pesevä Mari tuntee perheenemäntiä ja joutuu kosketukseen heihin, mutta ei Kustaa. Hänen kosketuksensa porvaristoon on täynnä epäluuloa ja vihollisuutta. [– –] Sen sijaan olen antanut yhden pojanpojan, Jussin, tulla porvariksi häntä mitenkään halventamatta. Mutta sanokaa minulle, kuinka paljon meillä on kirjoja, joissa työmies kuvataan yksipuolisesti, yksin taiteellisuuden hämärään verhottuna. [– –] Mutta jos ajattelee tätä minunkin kirjan kohtaloa, niin käsittää, miksi ei ole uskallettu kuvata tässä maassa järjestynyttä, poliittisesti ajattelevaa työmiestä. [– –] Ja jos valistunut kustantaja käsittää propagandaksi kuvausta siitä, miten joku itsenäinen ja yksitoikkoinen suomalainen työmies on yhtynyt poliittiseen taisteluun paremman leivän puolesta ja kärsinyt poliittisen taistelun seuraukset, niin se on suorastaan tärisyttävää ja tekee minun kirjani erikoisen välttämättömäksi. (Wuolijoki 1950, 7–8.)

Työmiehen perheen kohdalla on myös merkittävää, ettei Wuolijoki turvautunut paljon käyttämiinsä salanimiin vaan tarjosi sitä kustantajille omalla nimellään (M. S. 1949, 8). Wuolijoen kiistanalainen yhteiskunnallinen ja poliittinen toiminta sekä vallitseva sodanjälkeinen yhteiskunnallinen ilmapiiri¹¹ ovatkin saattaneet olla lisäämässä kustantajien negatiivista asennetta romaania kohtaan.

¹⁰ Myös kuulokuvaa kritisoitiin henkilöasetelmien vastakkainasettelun vuoksi, sillä nämä saatettiin tulkita propagandistisiksi (Oinonen 2004, 148; K. V. 1950, 3).

¹¹ Kirjallisuuden poliittinen toimintaympäristö muuttui itsenäistymisen ja kansalaissodan jälkeen. Kansalaissodan voittanut osapuoli otti tavoitteekseen kansallisen yhtenäisyyden ja porvarillisen yhteiskuntajärjestelmän vakiinnuttamisen. Porvarillisen ideologian perusarvoiksi koettiin ”valtiollinen itsenäisyys, isänmaallisuus, porvarillisuus, kansallinen yhtenäisyys ja suomalaisuus”, mutta suomalainen työväenliike nähtiin epäisänmaallisena (Sevänen 1999, 252, 254.) 1930-luvulla porvarilliset hallitukset ja oikeuslaitos valvoivat myös lehtien ja kirjojen painamista. Lukuisien lehdistöön ja kirjallisuuteen kohdistuneiden painokanteiden myötä osoittautuikin, ettei taisteluhenkistä työväenkirjallisuutta ja porvarillisen yhteiskunnan radikaalia kritiikkiä suvaittu. (Sevänen 1999, 254–

Romaanin ilmestymisen jälkeen on kuitenkin herännyt kysymys, mikä osa kuulokuvasta on Wuolijoen itsensä kirjoittamaa ja mikä puuseppä Frans Johannes Rantasen. Jukka Ammondin mukaan kuulokuvan olisi alun perin kirjoittanut Wuolijokea ihailnut harrastajakirjoittaja Frans Johannes Rantanen, joka olisi lähettänyt koko tekstin Wuolijoelle. ”Työmiehen perhettä” analysoidessaan Ammondit onkin kiinnittänyt huomiota, ettei Wuolijoella ollut sellaisia proletaarikokemuksia jotka tulevat voimakkaasti kuunnelmassa ilmi¹². (Lindstedt 1991, 25; ks. myös Ammondit 1980, 12–13.) Sen sijaan vahvasti poliittinen F. J. Rantanen elätti itsensä työskentelemällä ensiksi huonekalutehtaissa ja puusepän verstaissa, jonka jälkeen hän keskittyi enemmän kirjoittamiseen. ”Työmiehen perheen” alkuperäistä käsikirjoitusta ei valitettavasti ole löytynyt F. J. Rantasen kirjallisesta jäämistöstä, eikä dokumenttia ole siitä, että Rantanen olisi henkilökohtaisesti tavannut Wuolijoen tai lähettänyt ”Työmiehen perheen” hänelle kirjeenä. Kuulokuvan alkuperää kuitenkin tukee, että Rantasen nuorin tytär muistaa äitinsä kertoneen kuinka ”isä on kirjoittanut kuunnelman ja miten se on lähetetty Suomen Yleisradiolle.” (Lindstedt 1991, 25.) Myöhemmin ilmestyneen romaanin perheen äiti myös tunnisti miehensä käsikirjoitukseksi. Kuulokuvassa onkin niin paljon yhtymäkohtia F. J. Rantasen perhehistoriaan, että Ammondit pitää alkuperäisenä käsikirjoittajana Rantasta. Wuolijoki olisi tehnyt käsikirjoitukseen vain omia lisäyksiään jotka myöhemmin siirtyivät voimakkaampina romaaniin¹³. (Lindstedt 1991, 25.) On siis mahdollista, että Suomen historian keskeisien vaiheiden lisäksi romaanissa on kyse myös todellisen perheen elämänvaiheiden fiktiivisestä kuvauksesta.

Työmiehen perhettä ei ole aiemmin tutkittu¹⁴ suomeksi. Yleisradion kuulokuvasarjoista kertovassa tutkimuksessaan Paavo Oinonen (2004) on osittain vertaillut kuulokuvasarjaa ja romaania keskenään. Tuula Haapamäki (1993) on puolestaan tutkinut venäjän kielen pro gradu -työssään kuinka romaanin venäjänkielisessä käännöksessä suomalaiset vastineettomat sanat välitetään

---

256.) Myös *Vapaa sana* korostaa *Työmiehen perheen* julkaisemista koskevassa uutisessa kuinka 1930-luvun puoliväliin asti ”aatteellinen työmies sai pyytää anteeksi olemassaoloaan kirjallisuudessa, ja vielä sen jälkeenkin hänen rehellisimmät ja selkeimmät ajatuksensa ja pyrkimyksensä siinä on leimattu kirjailijan propagandaksi. Kirjailijan on ollut hyvin vaikea kääntää näkyviin mitalin toista puolta, jota virallinen kulttuuripolitiikka ei ole tahtonut nähdä, tunnustaa eikä suoda kuvatuksi.” (M. S. 1949, 5.) Tästä *Vapaan sanan* uutisesta käy hyvin ilmi, kuinka 1930-luvulla vallinneet porvarilliset asenteet näkyivät vielä pitkään yhteiskunnallisessa ilmapiirissä.

¹² Ammondin mukaan myös tämän eräänlaisen taisteluhenkisen kuulokuvan ilmestymisajankohta on arveluttava suhteutettuna Wuolijoen muuhun tuotantoon, sillä Wuolijoki oli kirjoittanut niin kutsutut taistelunäytelmänsä jo kauan ennen ”Työmiehen perhettä”. Lisäksi Wuolijoen päähenkilöt ovat usein vahvoja naishahmoja, kuten esimerkiksi Niskavuoren Heta, mutta ”Työmiehen perheessä” päähenkilönä toimii Kustaa Rantanen. (Lindstedt 1991, 25.)

¹³ Oinosen (2004, 76) mukaan Wuolijoen kuulokuvaan liittyvästä kirjoitusprosessista on löydettävissä muistitietoja. Wuolijoki todennäköisesti hyödynsi F. J. Rantasen käsikirjoitusta kirjoittaessaan kuulokuvaa uudelleen, sillä Rantasen alkuperäinen käsikirjoitus ei ole voinut olla kovin laaja (Koski 2000, 226–227).

¹⁴ Wuolijoen muuta tuotantoa, erityisesti *Niskavuori*-sarjaa, on tutkittu runsaasti niin akateemisissa opinnäytteissä kuin yleistajuisissa tietokirjoissa (ks. esim. Ammondit 1980).

venäjän kieleen. Tutkielmani on siis tarpeellinen, sillä se on ensimmäinen suomenkielinen tutkimus *Työmiehen perheestä* sekä ensimmäinen Wuolijokea koskeva tutkielma, jossa on käytetty kronotoopin käsitettä.

Tutkimukseni teoreettisena viitekehystenä käytän Mihail Bahtinin romaanitutkimuksessa ilmeneviä tien ja tapaamisen kronotooppeja. Bahtin tuo kronotoopin käsitteen esiin monissa teoksissa ja artikkeleissa, mutta hän ei käytä käsitettä kovin johdonmukaisesti (Palin 1991, 126). Tästä johtuen tutkimukseni kannalta merkittävä on Bahtinin ”Ajanilmaisujen ja kronotoopin muodot romaanissa” (1937–1938), jossa hän mielestäni kuvailee romaanikronotooppeja kaikkein systemaattisimmin. Puutteellisen venäjänkielentaitoni vuoksi käytän alkuperäistutkimuksen suomen- ja englanninkielistä käännöstä. Englanninkielinen käännös¹⁵ (2008) myös tukee suomalaista (1979) – ehkä jo hieman vanhentunutta – käännöstä. Mielestäni tämä näkyy erityisesti kronotooppisten aiheiden kohdalla, joita analysoin tarkemmin luvussa kaksi. Teoreettisen viitekehysten pääpaino on siis Bahtinin autenttiossa kronotoopin määritelmässä, mutta tutkielmassani tuon esiin myös muiden kirjallisuudentutkijoiden kuten Gary Saul Morsonin, Caryl Emersonin, Bernhard F. Scholzin ja Liisa Steinbyn näkemyksiä kronotoopista.

Kuten olen todennut, kronotoopit ovat tärkeitä juonen kannalta. Ne toimivat juonitapahtumia organisoivina keskuksina, joissa juonen kannalta oleelliset tapahtumat konkretisoituvat (Bahtin 1979a, 414). Niin ikään tien ja tapaamisen kronotoopeilla on tärkeä merkitys juonen kehityksen ja tapahtumien kuvaamisen kannalta (Bahtin 1979a, 408). Tutkimuskysymykseni onkin: mitä juonen kannalta merkityksellistä tutkimissani tien kronotoopeissa tapahtuu? Tutkin samalla, kuinka tapaamisen kronotooppi näissä kohdissa esiintyy. Kuuluuko se tien kronotoopin lailla juonen rakenneainekseen ja täyttääkö se sommittelufunktio ominaisuuttaan eli toimiiko se juonen alkuna, kulminaatiokohtana tai loppuratkaisuna? Lisäksi tutkin, ovatko nämä tien kronotoopin aikana esiintyvät tapahtumat merkittäviä perheen, yhteiskunnan vai molempien kannalta ja heijastavatko nämä tapahtumat henkilöiden ja yhteiskunnan välisiä suhteita. Romaania voidaan analysoida myös muiden kronotooppien pohjalta, mutta mielestäni tien ja tapaamisen kronotooppien avulla teoksen keskeinen sisältö ja teemat tulevat selkeästi ja monipuolisesti esille. Koska tien kronotooppi kattaa reaalisuuden ja metaforisen tien, tutkin *Työmiehen perheen* reaalisilla teillä ilmeneviä tapahtumia luvussa kolme sekä vertauskuvallisia teitä luvussa neljä.

---

¹⁵ Kronotooppitutkimuksen sisältävä teos *Voprosy literatury i estetiki* on ilmestynyt venäjäksi ensimmäisen kerran vuonna 1975 ja englanniksi *The Dialogic Imagination. Four Essays by M.M. Bakhtin* 1981. Venäjän ja suomenkielisistä käännöksistä ei ole otettu uusintapainoksia, mutta englanninkielisen käännöksen uusin, seitsemästoista painos, on ilmestynyt vuonna 2008.

Viidennessä luvussa analyysin pääpaino on tapaamisen kronotoopissa. Tutkin neljän eri tapahtuman kautta tuleeko työväenluokan ja porvariston tapaamisissa esille jotain sellaista, minkä vuoksi romaania voitaisiin pitää propagandistisena ja porvareita halventavana tendenssiromaanina, kuten kustantaja vuonna 1950 asian ilmaisi. Analyysia tehdessä on kuitenkin syytä pitää mielessä että yhteiskunnallinen tilanne oli 1900-luvun puolivälissä erilainen kuin nykypäivänä. Suomessa käydyistä sodista oli vasta selvitty ja yhteiskuntaa alettu rakentaa uudelleen. Yleisradio esimerkiksi hyllytti ”Työmiehen perheen” esittämisen vuonna 1951. Yhtenä syynä on pidetty kuulokuvan sotakuvauksia, sillä ohjelmillaan Yleisradio halusi parantaa sodanjälkeisiä traumoja, ei avata arpeutuvia haavoja. (Oinonen 2004, 150.) Vaikka ”Työmiehen perhettä” oli esitetty radiossa useita vuosia, vallitseva sodanjälkeinen yhteiskunnallinen ilmapiiri ei vielä ollut valmis vastaanottamaan sensuroimatonta romaania jossa työväenluokkaa kuvataan valveutuneena ja luokkatietoisenä. Viidennen luvun analyysin tarkoituksena on siis selvittää, antavatko tutkimani tapaamisen kronotoopit aihetta kustantajan väitteille. Mitä tapaamisen kronotooppi tuo esiin näiden kahden eri yhteiskuntaluokan välisistä suhteista?

2 AIKAPAIKALLISUUS

Neuvostoliittolaisen Mihail Bahtinin (1895–1975) romaaniteoriassa aika ja ajallisuus ovat tärkeitä tekijöitä romaanin synnyn, kehityksen ja määrittelyn kannalta. Varhaisimmassa tuotannossaan Bahtin käsitteli estetiikan ja etiikan ongelmia, mutta erityisesti hän on tullut tunnetuksi juuri romaanilajia sekä Rabelais'ta ja Dostojevskia koskevista tutkimuksista. *Dostojevskin poetiikan ongelmia* -tutkimuksessa (1929/1963) Bahtin kuvaa Dostojevskin romaaneja polyfonisiksi eli moniäänisiksi teoksiksi, joissa romaanin maailmaa ei kerrota tietyn subjektin tai kertojan näkökulmasta vaan jokainen subjekti määrittää itsensä ja maailmansa ”sanansa” eli puheensa kautta. Tuo puhuttu ”sana” on siis subjektin oma sana, subjektiviteettinen ilmaus, joka voi kuitenkin sisältää dialogisuutta eli viitteitä aiemmista puhetilanteista ja toisten ”sanoista”. Sanan sisäisestä dialogisuudesta huolimatta ”sana” on tietyn subjektin oma ilmaus ja ”vieras sana” on subjektin puheeseen sisältynyt ”kannanotto toisen puheeseen tai keskustelun jatkamista toisen kanssa.” (Bahtin 1991, 20–21, 266–268; Hallila 2012, 95; Steinby 2009, 173–174.) Bahtinin mukaan romaanilaji siis mahdollistaa jokaisen yksilön määrittellä itsensä ja maailmannäkemyksensä oman puheensa kautta, mutta samalla se huomioi romaaniin¹⁶ sisältyvien muiden subjektien ”sanat” (Steinby 2009, 173).

Bahtinin tuotannossa romaanilla¹⁷, ja etenkin kehitysromaanilla, on siis ollut keskeinen sija. ”The *Bildungsroman* and Its Significance in the History of Realism” -tutkimuksen (1936–1938) päälinjana Bahtinilla on aikapaikallisuus, ihmisen kuva romaanissa sekä reaalin historiallinen aika: ”The main theme of our essay is the time-space and the image of man in novel. Our criterion is the assimilation of real historical time and the assimilation of historical man that takes place in that time.” (Bahtin 2010, 19.) Tutkimus alkaa romaanin alalajien¹⁸ lajityypillisten piirteiden lyhyellä esittelyllä, sillä varsinainen kehitysromaanin syntyi juuri näiden aiempien romaanilajien pohjalta. Tämän jälkeen Bahtin analysoi varsinaisen kehitysromaanin alalajeissa¹⁹ ilmeneviä ihmiskuvia ja aikakäsityksiä pyrkien tekemään eron realistisen kehitysromaanin ja muiden kehitysromaanin alalajien välillä. Tutkimuksen lopuksi Bahtin havainnollistaa Goethen teoksissa ilmenevää

---

¹⁶ Mielestäni myös muihin romaaneihin sisältyvien subjektien ”sanat” (vrt. intertekstuaalisuus).

¹⁷ Bahtin ei kuitenkaan laita yhtäläisyysmerkkiä romaanin ja siitä tehdyn eksaktin määritelmän välille, sillä hänen mukaansa laji kehittyy jokaisen kirjallisuuden kehitysvaiheen ja teoksen myötä (Palin 1991, 130). Näin ollen romaani on vielä muotoutumisvaiheessa ja keskeneräinen: ”the novel is the sole genre that continues to develop, that is as yet uncompleted” (Bahtin 2008a, 3).

¹⁸ Matkaromaani, koetusromaanin, biografisen romaanin.

¹⁹ Kehitysromaanin alalajit ovat idyllis-syklinen romaani, klassinen *Bildungsroman*, elämä- ja omaelämäkerrallinen romaani, didaktis-pedagoginen romaani eli kasvatusromaanin ja realistinen kehitysromaanin.

aikapaikallisuutta suhteessa hänen aiempaan kirjallisuuteen. (Bahtin 2010, 10–25; Palin 1991, 126–127, 135–136.) Tutkimuksen tarkoituksena onkin osoittaa päähenkilön²⁰ suhde maailmaan ja erilaisiin aikakäsityksiin, sillä juuri ihmisen suhde tapahtumiin, aikaan ja ympäröivään maailmaan määrää kehitysromaanin alalajin (Palin 1991, 136).

Kehitysromaanin ensimmäinen alalaji, idyllis-syklinen kehitysromaani, ei varsinaisesti ole puhdas laji vaan joidenkin kehitysromaanien päähenkilöiden ja aikakäsitysten yhdistelmä. Päähenkilön kehitys on sidottu idylliseen aikaan joka voidaan kuvata tienä lapsuudesta vanhuuteen näyttäen samalla kaikki keskeisimmät muutokset päähenkilön luonteessa ja näkemyksissä. Idyllinen aika toistuu siis luonnolliseen tapaan syklisenä jokaisen ihmisen elämässä. Klassisessa *Bildungsromanissa*²¹ aika on niin ikään syklistä, mutta päähenkilön kehityskaari nähdään nuoruuden idealismista ja haaveista aikuisuuden maltillisuuteen ja käytännöllisyyteen eli eräänlaisena ”elämäkouluna”, jonka jokaisen täytyy käydä läpi. Elämä- ja omaelämäkerrallisessa romaanissa aika ei ole enää syklistä vaan päähenkilö kehittyy biografisessa ajassa eri elämänvaiheiden, tekojen ja tapahtumien myötä. Kasvatusromaanin kohdalla Bahtin yhdistää päähenkilön kehityksen pedagogiseen kasvatusprosessiin, muttei kiinnitä huomiota aikakäsitykseen. Näissä jokaisessa kehitysromaanin alalajissa päähenkilöt ovat muuttuvia, mutta historiallinen aikakäsitys ei vielä toteudu. Päähenkilöt kehittyvät, mutta maailma ei. (Bahtin 2010, 21–23; Palin 1991, 137–138.)

Sen sijaan kehitysromaanin viimeisessä ja Bahtinin mukaan kaikkein tärkeimmässä alalajissa, realistisessa kehitysromaanissa, päähenkilö kehittyy heijastaessaan kehittyvää reaalista maailmaa: ”In it man’s individual emergence is inseparably linked to historical emergence. Man’s emergence is accomplished in real historical time, with all of its necessity, its fullness, its future, and its profoundly chronotopic nature.” (Bahtin 2010, 23.) Päähenkilö sijoittuu uuden ja vanhan aikakauden välimaastoon ja kehittyessään²² muuttuu ihmistyyppiksi joka on uusi ja ennalta määräämätön. Tähän realistiseen kehitysromaaniiin Bahtin siis yhdistää historiallista aikakäsitystä vastaavan aikapaikallisuuden, kronotoopin, mikä ei kehitysromaanitutkimuksen mukaan ilmene muissa kehitysromaanialalajeissa. (Bahtin 2010, 23; Palin 1991, 138.) Tässä yhteydessä Bahtin

---

²⁰ Aikakauden mukaisesti Bahtin kutsuu päähenkilöä sankariksi. Käytän tässä yhteydessä kuitenkin päähenkilö käsitettä selventääkseni minkälaisesta toimijasta on kyse.

²¹ Palin (1991, 137) käyttää tästä alalajista nimitystä klassinen *Bildungsroman*, mutta tutkimuksessaan Bahtin (2010, 22) nimeää alalajin ”the classical novel of education”. Tällä Bahtin (2010, 19) kuitenkin tarkoittaa juuri klassista *Bildungsromania*: ”There exists a special subcategory of the novel called the ’novel of education’ (*Erziehungsroman* or *Bildungsroman*).”

²² Päähenkilön kehitys tapahtuu aikakauden sosiaalisten maailmojen, äänien ja kielien keskuudessa (Bahtin 2008c, 411).

käyttääkin ensimmäisen kerran kronotoopin käsitettä, mutta ei vielä määrittele sitä tarkasti (Palin 1991, 132).

Analysoimani *Työmiehen perhe* edustaa realistista kehitysromaanina. Päähenkilö Kustaa Rantanen lähtee maaseudulta kaupunkiin paremman tulevaisuuden toivossa. Vuosikymmenien aikana Kustaa kasvaa ja kehittyä heijastaessaan kehittyvää realistista maailmaa ja on itse omalta osaltaan muuttamassa maailmaa yhteiskuntaluokallisesti tasa-arvoisemmaksi ja oikeudenmukaisemmaksi. Tuossa maailmassa eletään murroskautta vanhan ja uuden aikakauden käydessä kamppailua elintilasta. Romaanin alussa vuosisata kulkee kohti loppuaan. Köyhä vuosisata, mutta kaikenlaista kuisketta kuuluu ja huhuillaan. (TP, 9.) Uusi aikakasi on aluillaan. Sen sijaan romaanin lopussa Kustaa muistelee ”[k]uinka paljon on tapahtunut tämän viidenkymmenen vuoden aikana. Suomen työmies on taistellut ja saavuttanut yhdenvertaisuuden ja vapauden. Työmies on tekijä valtiossa ja on alkanut järjestää valtiota ja sen tuotantoa.” (TP, 299.) Ottamalla osaa muuttuvaan maailmaan, Kustaan kehitys on tietoista ja aktiivista.

Lännessä Bahtinin tutkimuksia tekivät tunnetuksi 1960-luvulta 1980-luvulle kaksi strukturalistista teoreetikkoa, Julia Kristeva ja Tzvetan Todorov²³. Molemmat heistä näkivät Bahtinin dialogisuuden ja polyfonian intertekstuaalisuuden muotona, joka Kristevan mukaan tarkoittaa tekstien välisiä suhteita. Vuonna 1967 julkaisemassa artikkelissaan ”Bakhtine, le mot, le dialogue et le roman”²⁴ Kristeva tulkitsee jokaisen tekstin rakentuvan mosaiikkimaisesti toisista teksteistä peräisin olevista sitaateista, jolloin tekstit sulautuvat ja muuttuvat toiseksi. Uusi teksti käy siis dialogia näiden aikaisempien tekstien ja niihin kuuluvien merkityksien kanssa. Kristeva ei kuitenkaan huomioi tekstien ulkopuolista todellisuutta, johon Bahtinin dialogi sijoittuu osana ihmisten sosiaalista todellisuutta. (Saariluoma 1998, 9–10; Steinby & Klapuri 2013, xi.)

Bahtinin käsitteiden siirtyminen englanninkieliseen ja mielestäni osittain myös suomenkieliseen maailmaan ei ole sujunut mutkattomasti. Osa käännöksistä on tehty ennen kuin länsimaisilla tutkijoilla oli pääsy venäläisten arkistoihin 1990-luvulla. Tällä on ollut vaikutusta tutkijoiden ja kirjoittajien käsityksiin Bahtinista ja näin ollen myös kirjojen käännöksiin. Monissa, ennen venäläisten arkistojen avautumista ja Bahtinin ajattelun lähtökohtien selvittämistä, teoksissa on ollut pyrkimyksenä yhtenäistää Bahtinin ajattelu. Bahtinin eri vaiheiden ideat ja näkemykset on siis

---

²³ Todorovin teos *Mikhail Bakhtine, le principe dialogique* (1981) on käännetty englanniksi *Mikhail Bakhtin: the dialogical principle* vuonna 1984.

²⁴ Käännetty vuonna 1980 englanniksi nimellä ”Word, Dialogue and Novel”.

pyrityt homogenisoimaan johdonmukaiseksi kehitykseksi, vaikka ne tulisi nähdä usean eri ajattelusuuntauksen yhdistelmänä. Tutkijat ovat myös painottaneet teoksissaan tai artikkeleissaan jotain Bahtinin näkemystä tai ajattelun osa-aluetta omista intentioistaan, ajan intellektuaalisesta tai ideologisesta tulkintakontekstista käsin. (Klapuri 2012, 117, 122; Tihanov 2000, 157.) Vasta 2000-luvun alusta lähtien ne on yhdistetty oikeisiin ajattelutraditioihin eli 1900-luvun alun venäläiseen intellektuaaliseen ilmapiiriin, ”joka haki inspiraationsa saksalaisesta estetiikasta, filosofiasta ja kulttuuriteoriasta” (Steinby 2009, 169; ks. myös Steinby & Klapuri 2013, xi; Brandist 2002).

Vuosien myötä merkittävimmit kansainvälisiksi²⁵ Bahtin tutkijoiksi ovat nousseet muun muassa Gary Saul Morson, Caryl Emerson, Michael Holquist, David Shepherd, Galin Tihanov, Tintti Klapuri sekä Liisa Steinby. Kyseiset tutkijat ovat paneutuneet erityisesti Bahtiniin vaikuttaneiden ajattelutraditioiden, historiallisten ja yhteiskunnallisten kontekstien selvittämiseen sekä analysoimaan kronotoopin käsitettä. Tihanov on esimerkiksi perehtynyt Bahtinin ja Georg Lucácsin näkemysten yhtymäkohtien selvittämiseen. Holquist puolestaan huomioi *Dialogism*-teoksessaan (1990) Bahtinin uuskantilaisen tavan käsittää aikaa, sekä ”erottaa Bahtinin kronotoopin käsitteen varhaisen venäläisen formalismin sekä myöhemmän strukturalistisen narratologian käsityksestä ei-fiktiivisen ajan epäkonventionaalisuudesta ja kaunokirjallisuuden ajan konventionaalisuudesta” (Klapuri 2012, 118). Holquist kuitenkin käyttää kronotoopin käsitettä teknisesti, jossa ei huomioida lajin muuttuvia historiallisia, kulttuurisia tai yhteiskunnallisia olosuhteita. Kronotoopille tärkeää yhteiskunnallista aikatilaa ei siis huomioida. (Klapuri 2012, 118.) Shepherd on sen sijaan keskittynyt tutkimaan, mitkä tekstit ovat Bahtinin ympärille kertyneiden ”Bahtin piiriläisten” kuten Pavel Medvedevin ja Valentin Vološinovin kirjoittamia ja mitkä Bahtinin itsensä julkaisemia. Morson ja Emerson tuovat kronotooppia esiin Bahtinin muun tuotannon kautta sekä tulkitsevat Bahtinin ”analyysia kronotoopin erilaisista historiallisista ilmentymistä” (Klapuri 2012, 118). Morsonin ja Emersonin *Mikhail Bakhtin: The Creation of a Prosaics* (1990) -teosta on kuitenkin kritisoitu poliittisesti värittyneeksi sekä Bahtinin hegeliläisten ja marxilaisten vaikutteiden puutteellisuudesta mikä on ilmennyt teoksessa esitettyjen tulkintojen kannalta kiusallisten lauseiden poisjättämisellä käytetyistä lainauksista (Klapuri 2012, 117). Klapuri ja Steinby puolestaan täydentävät ja selventävät Bahtinin käsitteiden sisältöä sekä eri tutkijoiden näkemyksiä Bahtinista.

---

²⁵ Suomeen teorian rantautuivat vasta 1970-luvun lopulla, jolloin Bahtinilta peräisin oleva sanan dialogisuus tuli esille Erkki Peurasen artikkelissa ”Kirjallisuuden tavasta ja keinoista hahmottaa todellisuutta” (1976). Erkki Peurasen lisäksi Suomessa Bahtinia ovat tuoneet esille muun muassa Mika Lähteenmäki, Hannu Riikonen, Henri Broms, Tapani Laine ja Hannele Dufva. (Haapanen & Kekki 1991, 181–182.)

Bahtinia koskeva kirjoittelu jatkuu siis edelleen eikä häneen kohdistuva suosio ole laantunut, mistä esimerkkinä ovat ympäri maailmaa useasti pidetyt Bahtin-seminaarit ja -kongressit. Lisäksi Englannin Sheffieldin yliopistoon on vuonna 1994 perustettu Bahtin-keskus, jonka tarkoituksena on edistää Bahtiniin kohdistuvaa tutkimusta. (The Bakhtin Centre 2011.) Seuraavaksi paneudunkin Bahtinin ja muiden tutkijoiden tekemään määritelmään ja analyysiin kronotoopista sekä kahdesta kronotooppisesta aiheilmasta. Lopuksi tuon esille kronotoopin taustaa ja sen käyttömahdollisuuksia.

2.1 Kronotooppi

Kronotooppi tulee kreikan kielen sanoista *khronos* (aika) ja *topos* (paikka) (Koukkunen 2008, 184, 327). Vuosien aikana Bahtinin tekstien käänöksissä kronotoopilla on tarkoitettu myös aika-avaruutta²⁶: ”We will give the name *chronotope* (literally, ’time space’) [– –]” (Bahtin 2008b, 84; kursiivi alkuperäinen). Kuten todettua, Bahtin käytti kronotoopin käsitettä ensimmäisen kerran kehitysromaanitutkimuksessaan, jonka hän kirjoitti vuosina 1936–1938. Käsitteen tarkempi määrittely kuitenkin tapahtui samoihin aikoihin kirjoitetussa ”Ajanilmaisujen ja kronotoopin muodot romaanissa” -tutkielmassa (1937–1938²⁷), jossa Bahtin rajoittuu käyttämään kronotooppia vain romaanilajien kohdalla, vaikka se hänen mukaansa koskettaa myös muita kirjallisuudenlajeja sekä kulttuurin alueita. (Bahtin 1979a, 243; Palin 1991, 132.) Tutkielmasta huolimatta Bahtinin tekemä määritelmä kronotoopista ei ole yksiselitteinen, mutta tähän hän ei pyrkinytkään. Kattavan kronotooppitutkimuksen sijaan hän pyrki osallistumaan sitä koskevaan keskusteluun ja kehittämään romaanikronotooppien teoreettista pohjaa (Scholz 1998, 144). Bahtin toteaaakin:

Emme väitä, että teoreettiset sanamuotomme ja määritelmämme olisivat täydellisiä ja tarkkoja. Vasta hiljattain on meillä ja ulkomailla alettu tutkia vakavasti ajan ja paikallisuuden ilmaisumuotoja taiteessa ja kirjallisuudessa. Kehittyessään tutkimustyö täydentää ja nähtävästi oikaisee tuntuvasti esittämäämme romaanikronotooppien luonnehdintaa. (Bahtin 1979a, 245.)

Tutkielmassaan Bahtin havainnollistaa romaanikronotooppien syntyä eurooppalaisen romaanin eri lajien kehityksen kautta. Analysointi kuitenkin tapahtuu historiallisesti eikä systemaattisesti teoreettisesti alkaen kreikkalaisesta romaanista, joka on vaikuttanut kolmen romaanikronotoopin syntyyn, ja päättyen Rabelais’n romaaniin. Näihin kolmeen antiikin Kreikassa syntyneisiin romaanikokonaisuuksiin perustyyppeihin (koetus- ja seikkailuromaanit, seikkailu- ja taparomaanit)

---

²⁶ Alkuperäistutkimuksessa Bahtin käyttää sanaa *времяпространство* joka tarkoittaa aika-avaruutta (время, aika; пространство, avaruus). Tutkielmassani käytän ilmaisua aikapaikallisuus. Mielestäni se palvelee parhaiten käyttämäni tien ja tapaamisen kronotooppia luomalla mielikuvan juurikin paikallisuuksista.

²⁷ Tutkielman viimeinen luku ”Loppuhuomautuksia” on lisätty vuonna 1973 (Bahtin 1979a, 423).

sekä elämäkerta-romaanin) vuosisatojen ajan muovautuneet romaanilajit²⁸ pohjautuvat. Tutkielmassa Bahtin myös erittelee kuinka näiden romaanikronotooppien variaatiot tulevat esiin eurooppalaisessa romaanissa, ja mitä uutta eurooppalaisella maaperällä on luotu. Näin ollen romaanikronotooppien typologinen vakiintuneisuus mahdollistaa myös myöhempien kausien romaanilajien tarkastelun. Bahtinin mukaan nämä alussaan produktiiviset kirjallisuudenlajeja määräävän reaalisen historiallisen kronotoopin ja reaalisen kronotoopin taiteellisen heijastamisen muodot on perinne vakiinnuttanut, mutta ne ovat pysyneet hengissä silloinkin kun niiden alkuperäinen merkitys ja realistinen produktiivisuus ovat kadonneet. Tämän vuoksi eriaikaisten kirjallisuuden ilmiöiden rinnakkaiselo on ollut mahdollista, mutta samalla se on vaikeuttanut historiallista kirjallisuudentutkimusta. (Bahtin 1979a, 244–245; Steinby 2009, 196.) Heti tutkielmansa alussa Bahtin tuokin esille kuinka

[k]irjallisuudessa on reaalisen historiallisen ajan ja paikallisuuden sekä niissä esiintyvän reaalisen historiallisen ihmisen haltuunottaminen ollut monimutkaista ja katkonaista. On tiedostettu ajan ja paikallisuuden erinäisiä puolia, jotka ihmiskunnan historian kulloisessakin kehitysvaiheessa on voitu tiedostaa, ja kehitelty haltuunotettujen puolien heijastamisen ja taiteellisen muokkauksen eri lajeille ominaisia menetelmiä. (Bahtin 1979a, 243.)

Romaanilajien kohdalla Bahtin kuvaa näitä menetelmiä kronotoopin käsitteellä: ”[k]irjallisuudessa taiteellisesti haltuunotettujen ajallisten ja paikallisten suhteiden olennaista keskinäistä sidonnaisuutta nimitämme kronotoopiksi [– –]” (Bahtin 1979a, 243). Kirjallisuudessa kronotoopilla onkin ensisijaisesti lajiominaisuuksia²⁹ määräävä merkitys, millä Bahtin tarkoittaa, että ”lajin ja lajitunnusmerkit määrää nimenomaan kronotooppi, ja kirjallisuudessa aika on kronotoopin ratkaiseva momentti” (Bahtin 1979a, 244). Kronotoopissa aika ja paikka kuuluvat siis oleellisella tavalla yhteen, mutta kirjallisuuden lajiominaisuuksia määrittelevässä merkityksessä kronotoopin aika nousee kuitenkin ratkaisevaksi tekijäksi. Bahtinin tekemästä tutkielmasta käykin mielestäni ilmi, että kronotoopissa olisi kysymys reaalisen ajan haltuunottamisesta, toisin sanoen historiallisen todellisuuden tavoittamisesta (Bahtin 1979a, 416). Koska kronotooppi määrää myös ”kaunokirjallisen teoksen taiteellisen yhtenäisyyden teoksen suhteessa reaalisuuteen”, näkisin että kronotoopin määräävä teoksen taiteellinen yhtenäisyys eli laji on suhteessa reaalisuuteen eli reaalisen historiallisen ajan ja paikan sekä ihmisen kuvastamiseen (Bahtin 1979a, 407). Onkin mielenkiintoista, ettei Bahtin tutkielmassaan määrittele realistisen kehitysromaanin

---

²⁸ Aiemmasta ”The *Bildungsroman* and Its Significance in the History of Realism” -tutkimuksestaan poiketen, Bahtin näkee kronotoopin liittyvän nyt jokaiseen romaani- ja lajiin. Mielestäni hän edelleen yhdistää sen kuitenkin kaikkein voimakkaimmin juuri realistiseen kehitysromaanin.

²⁹ Lajiominaisuuksia lähemmin analysoidessaan Bahtin jättää huomioimatta melkein kaikki historiallis-geneettiset kysymykset keskittyessään vain ajanilmaisujen ongelmaan ja siihen liittyviin tekijöihin (Bahtin 1979a, 245).

romaanikronotooppia, vaikka hän näkee kronotoopin liittyvän kaikkein voimakkaimmin juuri reaaliseseen historialliseen aikaan ja paikkaan.

Kaunokirjalliselle kronotoopille on ominaista näiden paikallisten ja ajallisten tunnusmerkkien punoutuminen ”mielekkääksi ja konkreettiseksi kokonaisuudeksi” (Bahtin 1979a, 243–244). Tämä tarkoittaa, että kronotoopissa ”[a]ika sakenee, tiivistyy ja muuttuu siinä taiteellisesti havaittavaksi; paikallisuus puolestaan voimaperäistyy, tempautuu ajanjuoksuun, juonen ja historian kulkuun. Ajan tunnusmerkit tulevat esiin paikallisesti ja paikallisuus käsitetään ja mitataan ajallisesti.” (Bahtin 1979a, 244.) Steinby ja Klapuri tuovat kuitenkin artikkeleissaan esille, ettei kronotoopin aika ole mekaanista tai mitattavaa³⁰ aikaa, vaan kronotoopin ajallisuudessa on inhimillinen ja toiminnallinen ulottuvuus³¹. Kronotoopin aika on ”ihmisen toiminnan aikaa, jossa näkyvät niin menneisyyden, nykyisyyden kuin tulevaisuudenkin ulottuvuudet.” (Klapuri 2012, 113; Steinby 2013, 115–116.) Itse kuitenkin koen, että kronotoopin ajallisuus voi yhtälailla olla myös mitattavaa, mikä korostuu eritoten tien ja tapaamisen kronotoopeissa. Wuolijoen romaanissa *Työmiehen perhe: työmies Rantasen perheen kronikka vuosilta 1895–1945* fiktiiviset henkilöahmot jäsentävät elämänsä ajan mukaan. He esimerkiksi tekevät 8–12-tuntisia työpäiviä ja sopivat tapaamisia tiettyyn aikaan ja paikkaan. Romaanissa mainitut vuosiluvut myös korostavat ajan kulumista eteenpäin luoden samalla koko romaanin kattavan vertauskuvallisen tien kronotoopin. Vertauskuvallisista tien kronotoopeista voidaankin usein ilmoittaa sen alkamis- ja päättymisajankohdat, jolloin henkilöahmojen toiminnallinen aika on mahdollista myös mitata: ”Ja vanha seinäkello kävi ja mittaili aikaa [– –]” (TP, 134). Mielestäni, kronotoopista riippuen, aika voikin olla mitattavaa ihmisen toiminnan aikaa, jossa on merkkejä menneisyydestä, nykyisyydestä ja tulevaisuudesta. On myös huomioitava, että *Työmiehen perhe* on kronikkamuotoon kirjoitettu romaani, joka jo itsessään

---

³⁰ Tutkielmassaan Bahtin ei käsittele kronotoopin ajallisuutta mitattavana aikana, vaan käyttää esimerkiksi kreikkalaista koetus- ja seikkailuromaanin analysoidessaan sellaisia ilmauksia kuin sattuma, silmänräpäys ja yhtäkkiä. Bahtin (1979a, 251) tuo esiin kuinka ”[e]rillisen seikkailun puitteissa lasketaan päivät, yöt, tunnit, jopa minuutit ja sekunnit [– –]. Nämä ajalliset erät tuodaan romaaniin ja katkotaan erityisillä ilmauksilla ’yhtäkkiä’ ja ’siinä samassa’.” Seikkailuun kulunut aika ei kuitenkaan ole ihmiselämän aikaa eikä näin ollen muodosta yhtenäistä reaalista ajallista jonoa tai jätä mihinkään jälkeä (Bahtin 1979a, 254). Mielestäni onkin huomioitava se romaanikronotooppigenre, jonka ajallisuutta tarkastellaan sillä kronotoopin ajalliset suhteet muuttuvat jokaisen romaanikronotoopin myötä. Kronotoopin aika ei siis pysy samana, vaan voi mielestäni olla genrestä ja kronotoopista riippuen joko mitattavaa tai mittaamatonta. On myös huomioitava, ettei Bahtin tuo tutkimuksessaan esille realistisen kehitysromaanin romaanikronotooppia, johon näkisän mitattavan ajan lukeutuvan kaikkein parhaiten.

³¹ Steinby (2013, 115) kiteyttää tämän seuraavasti: ”Time is a measurable dimension of events only in the phenomenal world of objects, whereas the time of human action is not measurable. [– –] ethical human action is not measurable in time [– –].” Steinbyn mukaan kronotooppi tarjoaa ihmisen toiminnalle oikean ajan ja paikan, mutta ihminen voi suorittaa toimintaa vain käyttämällä aikaa, joka ei siis ole mitattavaa: ”A chronotope provides the right moment of time and place for human action, but the action itself ’makes use of’ time to become reality. A human subject can perform an act only by ’using’ time.” (Steinby 2013, 116.) Mielestäni Steinby näkee kronotoopin ajan subjektiivisena, ihmisen kokemana toiminnan aikana, jossa ovat samanaikaisesti läsnä menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus, mutta joka rajoittuu kronotoopin tarjoamiin mahdollisuuksiin (vrt. Hosiaisuus 2003, 29).

korostaa ajan määreitä. *Nykysuomen etymologinen sanakirja* (Häkkinen 2013, 494) määrittelee kronikan aikajärjestyksessä eteneväksi historialliseksi kuvaukseksi, runoksi tai kertomukseksi. Sana tulee kreikankielen sanoista *khrónika* ja *khrónikos*, joka tarkoittaa aikaan liittyvää, aikajärjystä noudattavaa. Sen sijaan sanan perusosa tulee samasta kreikankielen sanasta kuin kronotoopin ajallisuus eli *khrónos* (aika).

Kronotooppi tuo siis ensisijaisesti esille romaanilajien tunnusomaisia piirteitä, mutta sillä on myös merkitys juonen muodostamisessa: ”[v]oidaan sanoa suoraan, että kronotoopit esittävät pääosaa juonen muodostamisessa” (Bahtin 1979a, 414). Kronotoopissa juonen keskeiset tapahtumat, solmukohdat, saavatkin sekä alkunsa että ratkaisunsa. Ne ovat ”romaanin tärkeimpiä juonitapahtumia organisoivia keskuksia.” (Bahtin 1979a, 414.) Juonen rinnalla kronotooppi saa vielä kuvaavan merkityksen, jossa sekä aika että paikka ovat yhtä tärkeässä osassa. Tässä kuvaavassa merkityksessä aika tulee aistimellisesti havaittavaksi ja ”juonen tapahtumat konkretisoituvat, muuttuvat lihaksi ja vereksi” (Bahtin 1979a, 414). Tällaisista juonen tapahtumista voidaan antaa tarkat tiedot niin tapahtumapaikasta kuin ajasta, mutta vasta kronotooppi ”antaa todellisen maapohjan tapahtuman esittämislle, kuvaamiselle” (Bahtin 1979a, 414). Kuvaaminen tulee mahdolliseksi silloin kun historiallisen ja ihmiselämän ajan tunnusmerkit tiivistetään määrättyissä paikallisuuden kohdissa. Romaanissa olevat kuvaukset rakentuvat siis kronotoopin varaan, kun taas kronotoopista kaukana olevat ”’side’-tapahtumat” esitetään Bahtinin mukaan kuivan tiedotuksen muodossa. (Bahtin 1979a, 414–415.) Kronotoopin kuvaavan merkityksen Bahtin tiivistää seuraavasti:

Kronotooppi, joka pääasiallisesti materiaalistaa ajan paikallisuudessa, on siis koko romaanin kuvaavan konkretisoinnin, ruumiillistumisen keskus. Romaanin kaikki abstraktiset ainekset – filosofiset ja sosiaaliset yleistyksiset, ideat, syyn ja vaikutuksen analyysit yms. – pitäytyvät kronotooppiin, muuttuvat sen kautta lihaksi ja vereksi ja saavat taiteellista kuvaannollisuutta. Sellainen on kronotoopin kuvaava merkitys. (Bahtin 1979a, 415.)

Suurien typologisesti kestävien ja romaanin muotolajit määrävien kronotooppien rinnalla Bahtin tulkitsee myös muutamia pienempiä kronotooppeja, joita hän tuo enemmän esiin tutkielmaansa myöhemmin lisäämässään luvussa. Nämä erilliset aiheumat³², kuten kynnyksen, salongin, idyllin,

---

³² Alkuperäistutkielmassa ”Formy vremeni i hronotopa v romane” (1975, 247) (Ajanilmaisujen ja kronotoopin muodot romaanissa) Bahtin ilmaisee aiheuman sanalla *мотив* eli *motiv*. Tämä tarkoittaa *Suomalais-venäläisen sanakirjan* (Vahros & Scherbakoff 1977, 22, 382) mukaan aiheutta, aiheuttaa, motiivien ja *Venäjän-suomi-suursanakirjan* (Kuusinen 2006, 574) mukaan aihe(lmaa), motiivien. *мотив* onkin käännetty tutkielman suomennoksessa aiheeksi ja aiheumaksi sekä englanninkielisessä käännöksessä (2008b, 97) *motif* eli aihe, aiheuma, motiivi. Mielestäni motiivi-suomennos kävisi tässä yhteydessä parhaiten, sillä Bahtin tarkoittaa että romaanissa jokainen asia, esine, tilanne yms. voi olla kronotooppinen. Teoksessa toistuvia rakenteen tai tematiikan kannalta merkittäviä asioita, henkilöahmoja, kuvia, esineitä, tilanteita kutsutaankin kirjallisuustieteessä motiiviksi. Motiivi saattaa kertoa teoksesta jotain olennaista ja

maaseutukaupungin, linnan, tien sekä tapaamisen aiheita, toimivat niin ikään juonien rakenneaineiksina eri aikakausien romaaneissa sekä muiden lajien³³ kaunokirjallisissa teoksissa (Bahtin 1979a, 256, 407–414). Vaikka Bahtinin mukaan eri aiheet kuuluvat eri aikakausien romaaneihin, esimerkiksi kreikkalaiseen seikkailuromaniin, Steinby (2013, 119) näkee aiheiden olevan tyypillisiä erityisesti 1800-luvun realistiselle romaanille. Eri romaaneissa aiheiden määrä kuitenkin vaihtelee, samoin kuin niiden osuus ja asetelma juonen kokonaisuuden kannalta. Romaaneja ja erillisiä aiheita tutkimalla saadaankin selville juonen tietynlainen tyyppikaava ja voidaan esittää siinä ilmenevät eri poikkeamat ja variaatiot. (Bahtin 1979a, 246.) Bahtin tähdentääkin, että jokainen suuri ja olennainen kronotooppi ”voi sisältää rajoittamattoman määrään pieniä kronotooppeja, sillä jokaisessa aiheessa saattaa olla oma kronotooppinsa [– –]” (Bahtin 1979a, 416). Näin ollen jokainen romaanikronotooppi voi sisältää lukemattoman määrän pienempiä kronotooppeja, jotka voivat muodostaa monimutkaisia suhteita toisiinsa.

Näiden kronotooppisten aiheiden erottavana tekijänä toimii jokaisen kronotoopin sisältämä arvomomentti, joka on sekä emotionaalisesti että arvostavasti väritynyt. Kronotooppiset arvot voivat kuitenkin olla eriasteisia ja -suuruisia. Esimerkkinä voidaan mainita kynnyksen aiheita, joka liittyy elämän käännekohtaan, muutoksen tekevään ratkaisuun tai kriisiin. Merkitykseltään kynnyksen voi olla joko reaalinen, metaforinen tai symbolinen, ja usein sitä täydentävät tapaamisen, kriisin tai käännekohdan kronotooppi. Metaforisena ja symbolisena kynnyksiaiheita voi sijoittua myös historialliselle kynnykselle, kuvaten yhteiskunnan historiallisia käännekohtia. Kynnyskronotoopissa aika on vain silmänräpäys: elämä ennen ja jälkeen kynnyksen ylittämisen. Lisäksi se on arvomomenttiltaan hyvin emotionaalisen intensiteetin läpikäynti. (Bahtin 1979a, 246, 257, 412–413.) *Työmiehen perheessä* kynnyskronotooppi konkretisoituu kansalaissodan kuvauksessa, jossa silmänräpäyksessä Rantasen perheen elämä muuttuu Liisukan astuttua kynnyksen yli:

Mutta ennen kuin tohtorinna ehti lähteä, kävi eteisen ovi ja sisään astui Liisukka sairaanhoitajattaren päähine päässään. [– –] Liisukka oli omituinen, jäykkä, ei riisunut kappaansakaan. Seisoi ovenpielessä ja sanoi raskaasti: — Tampere ei ole enää meillä. [– –] — Matti on kaatunut. Ovat ampuneet Mattin Pyynikillä. (TP, 98.)

---

kiinteyttää teoksen rakennetta. (ks. esim. Hosiaislouma 2003, 600.) Jotta romaanissa esiintyvä asia, esine, tilanne yms. olisi kronotooppinen, sen täytyy kuitenkin olla romaanin juonen rakenneaineiksena (Bahtin 1979a, 256). Se tulkitaanko motiivit juonen rakenneaineiksiksi tai kehkeytymispisteeksi riippuu kulloisestakin motiivin määritelmästä sillä kirjallisuustieteen sisälläkin motiivi tulkitaan hieman eri tavoin. Esimerkiksi motiivina, aihetta ja teemaa on käytetty englanninkielisessä kirjallisuudentutkimuksessa samankaltaisessa merkityksessä. (ks. esim. Holsti 1970.) Siitä huolimatta että Bahtinin tutkielmassa sanaa мотив on käytetty kronotoopin synonyyminä, näkisin, ettei мотив lähtökohtaisesti kata samanlaisia aikapaikallisia ominaisuuksia kuin kronotooppi. Tästä syystä motiivi itsessään ei voi olla kronotooppinen. Vasta kun motiivilla on merkitystä juonen kannalta ja se saa aikaan ja paikkaan liittyviä ominaisuuksia, se Bahtinin määritelmän mukaisesti nousee ikään kuin korkeammalle tasolle, kronotoopiksi. Tutkielmassani kuitenkin käytän suomennoksen mukaisesti aiheita-käsitettä.

³³ Eri kirjallisuudenlajeissa aiheet ovat luonteeltaan eritavalla kronotooppisia (Bahtin 1979a, 256).

Tässä kynnyssaihelma yhdistyy sekä tapaamisen, kriisin että käännekohdan kronotooppiin, mutta toisaalta se asettuu myös historialliselle kynnykselle. Kansalaissodan valkoinen osapuoli on saanut Tampereen haltuunsa. Kuvauksessa kynnyssaihelma kuvaa siis käännekohtaa niin historia- kuin yksilötasolla ja liittää yksilön historialliseen jatkumoon. Lisäksi kuvauksesta välittyy selvästi, kuinka vahvan emotionaalinen kynnyssaihelma on – tunnelma on hyvin raskas ja lohduton. Liisukan välitettyä suruviestin tohtorinnalle ja äidilleen, perhe ajautuu hetkellisesti kriisiin. Matin lasta odottava vaimo jäi leskeksi ja Rantasen perhe menetti vanhimman poikansa. Monen elämä ja tulevaisuus ovat käännekohdassa.

Jokaista romaanikronotooppia analysoidessaan Bahtin tuo esiin kullekin lajille tunnusomaista ihmiskuvaa, sillä ”[m]uodollis-sisällöllisenä kategoriana kronotooppi määrää (huomattavalta osaltaan) myös ihmisen kuvan kirjallisuudessa. Tämä kuva on aina perimmältään kronotooppinen.” (Bahtin 1979a, 244.) Hallilan mukaan ajan ja romaanin suhteessa Bahtinilla onkin lopulta kysymys historiallisesta, inhimillisestä ja kokevasta subjektista eli ihmisestä. Hän korostaakin kuinka Bahtinin romaaniteoreettisissa tutkimuksissa ajalla on kaksi puolta: romaanin suhde sosiaaliseen todellisuuteen sekä historialliseen subjektiiin. (Hallila 2012, 95, 102.) Nämä pätevät Bahtinin kronotooppitutkimukseen, jossa romaani ja ihminen muuttuvat ajassa³⁴.

Bahtinin romaaniteoreettisista tutkimuksista löytyy yleensä eri muodoissa [– –] kahden ajan ulottuvuuden painottaminen: yhtäältä romaanin suhde sosiaaliseen todellisuuteen ja aikalaiskokemukseen sekä [– –] toisaalta palauttaminen kokevaan historialliseen subjektiiin, ihmiseen. Romaanilla lajina on erityisasema suhteessa juuri näihin. Romaani on siis suorassa yhteydessä muotoutuvaan todellisuuteen ja aikalaiskokemukseen. Romaanin kautta ajan ulottuvuudet myös avautuvat aina kohti historiallisia subjekteja, tekijöitä, lukijoita. Romaani ja ihminen ovat osallisina jatkuvasti muotoutuvassa ja muuttuvassa ajassa. Näin nimenomaan ajan merkitys romaanissa on ratkaiseva. (Hallila 2012, 102.)

Tulkitsen, että ihmisen kuvalla Bahtin tarkoittaa minkälainen ihmisen kuva teoksen sisällöstä – henkilöahmoista – nousee esille. Henkilöhahmot muuttuvat romaanin, kirjoittajan ja aikakauden mukana, mutta jokainen henkilöahmo osallistuu olemassaolollaan romaanikronotooppigenressä esiintyvän ihmisen kuvan luomiseen. Jokainen henkilöahmo onkin samanaikaisesti myös ”ihmisen kuva, kaltainen, ihmistä esittävä eli *representoiva* hahmo” (Käkelä-Puumala 2008, 240; kurssiivi alkuperäinen).

---

³⁴ Aivan kuten kehitysromaanitutkimuksessaan, myös kronotooppitutkimuksessa Bahtin siis analysoi kussakin romaanikronotooppigenressä esiintyvää ihmiskuvaa ja aikakäsityksiä. Henkilöhahmon suhde romaanin tapahtumiin, aikaan ja ympäröivään maailmaan määrää niin romaanin alalajin kuin romaanikronotoopin. Esimerkiksi kreikkalaisen romaanin seikkailuajan lajitunnusmerkkeihin kuuluu muuttumaton ihmiskuva. Pystymättä vaikuttamaan tapahtumiin, paikallisuudessa liikkuva elävä ihminen ottaa vastaan sen minkä sattuma ja kohtalo hänelle määräävät. (Bahtin 1979a, 265.) Seikkailuajan kronotoopissa aikaa kuvataan ilmaisuilla ”siinä samassa” ja ”yhtäkkiä”. Aika ei siis kulje lineaarisesti eteenpäin sillä tapahtumilta puuttuu Steinbyn (2009, 197) mukaan sisäinen jatkuvuus. Vaikka maailma näyttäytyy laajana seikkailujen tilana, maailma ei muutu. Se on valmiiksi annettu. (Steinby 2009, 197.)

Tutkielmansa loppupuolella Bahtin ottaa esiin myös kaunokirjallisen hahmon kronotooppisuuden. Nämä kaunokirjalliset, kronotooppisuudeltaan muodollis-materiaaliset, hahmot ovat ajallisen taiteen luomia hahmoja, jotka liikkuvina ja kehittyvinä kuvaavat paikallisuudessa aistittavia ilmiöitä (Bahtin 1979a, 416). Aistivina, liikkuvina ja kehittyvinä hahmot tuovat voimakkaasti esiin teoksessa ilmenevää kieltä, joka on myös kronotooppinen. Teoksen kieli voi olla esimerkiksi eri sosiaalis-ideologisten ryhmien, säätyjen, ammattikuntien, aikakausien ja sukupolvien kieltä, jotka risteävät toisiaan ja joissa sekoittuvat menneisyyden ja nykyisyyden kielet. Kieli alati elää ja kehittyy, mutta romaanissa kielen moniäänisyys ja kirjavuus muodostaa johdonmukaisen taiteellisen järjestelmän. (Bahtin 1979a, 415; Bahtin 1979b, 110–111, 120.) Romaanissa kieli tulee esiin juuri henkilöiden kautta, sillä ”romaanin kaipaa puhuvia ihmisiä, jotka tuovat siihen omalaatuisen ideologisen sanansa, oman kielensä” (Bahtin 1979b, 152–153). Bahtin laajentaa tätä kielellistä kronotooppisuutta myös sanan sisäiseen muotoon: ”[k]ronotooppinen on myös sanan sisäinen muoto, ts. se välillinen tunnusmerkki, jonka avulla alkuperäiset paikallisuuden merkitykset siirtyvät ajallisiin suhteisiin (kaikkein laajimmassa merkityksessä)” (Bahtin 1979a, 415). Bahtin ei tarkemmin erittele kielen tai sanan sisäisen muodon kronotooppisuutta. Hän vain toteaa kronotoopin sisältävän ajan heijastuvan hahmojen kautta esitetyssä kielessä.

Hahmojen avulla saadaan kuitenkin selville juonenmuodostukseen vaikuttavien kronotooppien erikoispiirteet. Näiden spesifien kronotooppien avulla voidaan hahmottaa reaalin ajallinen todellisuus ja sisällyttää sen olennaiset piirteet romaanin taiteelliseen sisältöön. (Bahtin 1979a, 415–416.) Näkisinkin, että kronotooppisten henkilöihahmojen ja heidän esittämänsä kielen kautta saadaan selville tietyn reaalin aikakauden maailmanhahmotustapoja, sillä jokainen henkilöihahmo tarkastelee omasta aikapaikallisuudestaan käsin tekijän niihin heijastamia reaalin ajallisen todellisuuden piirteitä. Mielestäni *Työmiehen perheessä* henkilöihahmojen avulla saadaan hyvin selville juonenmuodostukseen vaikuttavien tien ja tapaamisen kronotooppien erikoispiirteet, joista kerron tarkemmin luvuissa 2.2 ja 2.3. Lisäksi romaanin henkilöihahmojen, heidän käyttämänsä kielen ja näiden spesifien kronotooppien avulla saadaan monipuolisesti esille Suomen 1900-luvun alkupuolen reaalin ajallinen todellisuus eli Suomen yhteiskuntahistorian monet eri vaiheet.

Kronotoopilla on siis lajiominaisuutta, juonta, kuvausta ja ihmisen kuvaa määrittelevä merkitys, ja suuret kronotoopit voivat sisältää lukemattoman määrän pienempiä kronotooppeja. Kronotoopin monitasoisuuden vuoksi jo yhdessä teoksessa ja yhden tekijän tuotannossa saattaa esiintyä monia eri kronotooppeja, joista osa on vallitsevia eli suuria ja olennaisia. Kronotoopit voivat punoutua

toisiinsa, vaihtua, olla toistensa rinnalla, sisältyä toisiinsa, olla vastakohtina tai verrattavissa toisiinsa sekä muodostaa monimutkaisempia suhteita. Kronotooppien välinen suhde, samoin kuin teoksen sisäisten kronotooppien vuorovaikutus, on luonteeltaan dialogista. (Bahtin 1979a, 416.) Dialogi ei kuitenkaan kuulu ”teoksessa kuvattuun maailmaan eikä yhteenkään sen (kuvatuista) kronotoopeista; se on kuvatun maailman ulkopuolella, joskaan ei kokonaisuudessaan otetun teoksen ulkopuolella” (Bahtin 1979a, 417).

Kronotooppien välinen dialogi ei siis ole romaanin sisäistä vaan se kuuluu tekijän³⁵, kuulijoiden ja lukijoiden maailmaan, jotka ovat myös kronotooppisia. Kronotooppien välinen dialoginen suhde tulee esiin tekijän, kuulijan ja lukijan reaaliossa maailmassa, kun taas tekijän, kuulijan ja lukijan kronotoopit ilmenevät teoksen materiaalisessa olemassaolossa. Tuo teoksen materiaallinen olemassaolo eli teos itsessään sijaitsee tietyssä paikallisuudessa, mutta se kirjoitetaan ja luetaan ajassa. Vaikka jokaisen teoksen teksti kiinnitetään johonkin elottomaan (papyrukseen, kiveen, pergamenttiin, paperiin) teksti ei kuitenkaan ole elotonta, vaan niissä heijastuu aina Bahtinin käsityksen mukaan ihmisääni. Tekstin kantajina teokset kuuluvatkin aina kulttuurin, tarkemmin sanottuna kirjallisuuden, alueelle. (Bahtin 1979a, 417.) Kirjallisuus ja kulttuuri muodostavatkin tekijälle ja teokselle tärkeän kontekstin, jota ilman teosta sekä tekijän intentioita on mahdotonta ymmärtää. Näin ollen myös tekijän suhde kirjallisuuden sekä kulttuurin eri ilmiöihin on dialogista. (Bahtin 1979a, 420.) Siinä reaaliossa aikapaikallisuudessa jossa teos on, kohtaavat reaaliset ihmiset, tekijät ja lukijat, vaikka heitä yleensä erottavat ajalliset ja avaruudelliset etäisyydet, ”mutta sittenkin he kuuluvat yhtenäiseen reaaliseen ja loputtomaan historialliseen maailmaan, jota erottaa jyrkkä ja periaatteellinen raja tekstissä kuvatusta maailmasta” (Bahtin 1979a, 417).

Kuten olen tuonut esille, *Työmiehen perheessä* Wuolijoki kuvaa Suomen yhteiskuntahistoriallisesti merkittäviä tapahtumia ja henkilöitä. On kuitenkin syytä pitää mielessä, että kaikki on seipitettyä. Kuvaavan reaaliossa maailman (”the actual world as source of representation”) ja teoksessa kuvatun maailman (”the world represented in the work”) välillä on raja, jota ei saa sekoittaa, vaikka nämä kaksi maailmaa ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään (Bahtin 1979a, 418; Bahtin 2008b, 253). Tämä kahden maailman välinen vuorovaikutuksellinen vaihdanta on kronotooppista: ”se tapahtuu ennen kaikkea historiallisesti kehittyvässä maailmassa, mutta irtoamatta muuttuvasta historiallisesta paikallisuudesta” (Bahtin 1979a, 418). Kuvatun ja kuvaavan maailman

---

³⁵ Teoksen ulkopuolella sijaitsevan teoksen luojan, tekijän, voi Bahtinin mukaan löytää teoksen sisältäkin, mutta kuvattujen kronotooppien ulkopuolelta. Etenkin teoksen sommittelussa tekijän rooli tulee vahvasti esille tekijän jäsenellessä teosta esimerkiksi lukuihin, säkeistöihin ja kappaleisiin. Eri kirjallisuudenlajeilla on perinteiseksi muodostuneet jäsentelyt, havaitsemme esimerkiksi saduissa kertojan kronotoopin. (Bahtin 1979a, 419.)

kronotooppien vuorovaikutus tulee Bahtinin mukaan esiin teoksen rakenteessa, sillä jokaisessa teoksessa sekä teoksessa kuvatulla tapahtumalla on alku ja loppu, jotka kuitenkin kuuluvat eri maailmojen kronotooppeihin. Teosta siis ympäröi kaksi tapahtumaa³⁶ (teoksessa kerrottu ja kerrontatapahtuma, johon osallistumme lukijoina) sekä kaksi eri paikkaa ja pituudeltaan erilaista aikaa. Kuvaavan ja kuvatun ajan ero ilmenee esimerkiksi tekijän³⁷ ajallista asemaan analysoitaessa. Tekijä kykenee aloittamaan teoksen kerronnan haluamastaan kohdasta rikkomatta kuitenkaan kuvatun maailman tapahtumien objektiivista ajanjuoksua. (Bahtin 1979a, 419–420.) Bahtin selkeyttää tätä kuvatun ja kuvaavan maailman välistä kronotooppista vuorovaikutuksellista vaihdantaa täsmentämällä kuinka

[t]eos ja siinä kuvattu maailma kuuluvat reaaliseseen maailmaan ja rikastuttavat sitä, ja reaalin maailma sisältyy teokseen sekä siinä kuvattuun maailmaan niin teosta luotaessa kuin sen myöhemmässäkin elämässä, jolloin kuuntelijat ja lukijat ottavat teoksen luovasti vastaan uudistaen sitä jatkuvasti (Bahtin 1979a, 418).

Bahtin ei kuitenkaan tarkemmin erittele lukijan kronotooppista asemaa tai lukijan teosta uudistavaa roolia. Hän vain toteaa teoksen suuntautuvan ulospäin, lukijaa kohti, ja ennakoivan tämän reaktioita. (Bahtin 1979a, 421.) Mielestäni Bahtin viittaa tällä käsitykseen ns. mallilukijasta, jossa kirjailija sisällyttää teokseen käsityksen lukijasta ja hänen tulkinnoistaan. Toisaalta jokaisen lukijan persoonallisuus, kokemukset, kulttuuri, lukemishetken historiallinen konteksti ja aikakausi vaikuttavat siihen miten teosta tulkitaan.

Bahtin nimittää kuvattua maailmaa myös tekstiä luovaksi maailmaksi, koska tekstissä heijastuva todellisuus, tekijät, esittäjät, ja lukijat uudistavat tekstiä ja näin ollen osallistuvat sen maailman luomiseen joka tekstissä on kuvattu. Teoksessa ilmenevät kuvatun maailman kronotoopit ovatkin peräisin kuvaavan maailmaan reaalista kronotoopeista. (Bahtin 1979a, 417–418.) Teoksessa kuvattu maailma ei kuitenkaan voi milloinkaan olla ”kronotooppisesti identtinen sen kuvaavan reaalisesta maailman kanssa, jossa kuvauksen tekijä sijaitsee. [– –] kaikki se, mistä teoksessa on tullut kuva ja mikä siis sisältyy teoksen kronotooppiin, on luotua eikä luovaa.” (Bahtin 1979a, 421.) *Työmiehen perheessä* Wuolijoki luo siis vain kuvan historiallisesti tärkeistä tapahtumista romaanissa kuvattuun maailmaan. Kuvaamiaan tapahtumia tekijä tarkasteleekin nykyisyydestä, johon sisältyy myös mennyt historia. Kuvatut tapahtumat ovat siis eri aikapaikallisuudessa kertomishetkellä olevasta maailmasta eivätkä näin ollen voi olla kronotooppisesti identtisiä

---

³⁶ Nämä kaksi eri tapahtumaa kuitenkin muodostavat monimutkaisen ja yhtenäisen tapahtuman, jota Bahtinin (1979a, 419) mukaan ”voimme sanoa teokseksi tapahtumiensa täydellisyydessä, johon kuuluvat myös teoksen ulkonainen materiaalisuus ja teksti, teoksessa kuvattu maailma sekä tekijä ja luoja ja kuuntelija-lukija.”

³⁷ Tekijä jää aina teoksessa kuvatun maailman ulkopuolelle, oli sitten kyse reaalisesta romaanista tai omaelämäkerrasta. Tekijän kertoessa vasta äsken tapahtuneesta asiasta, kirjoitushetkellä nämä tapahtumat ovat jo menneisyydessä. Näin ollen tekijä on aina kertomansa tapahtuman aikapaikallisuuden ulkopuolella. (Bahtin 1979a, 421.)

reaalisen maailman kanssa. *Työmiehen perhe* on kuitenkin vuorovaikutussuhteessa kuvaavan maailman kanssa heijastaessaan Suomen historian keskeisiä tapahtumia. Jotta kaunokirjallinen teos olisikin kiinnostava, sen täytyy tuoda esiin jotain olennaista. Kiinnostavana Bahtin pitää ihmiselämää tai jotakin siihen liittyvää. Tämän taas täytyy ”esittäytyä vaikkapa vähänkin olennaiselta puolelta, ts. sen täytyy jossain määrin vastata elävää reaalisuutta.” (Bahtin 1979a, 267.) *Työmiehen perheessä* tämä toteutuukin hyvin, sillä vaikka romaanin kuvaamien Suomen historiallisten tapahtumien absoluuttinen samastaminen reaalisiin tapahtumiin on mahdotonta, niiden vastaavuus historiallisiin tapahtumiin ja käännekohtiin sekä aikalaiskokemukseen on silti tärkeää romaanin kiinnostavuuden kannalta.

2.2 Tien kronotooppi

Jokaista romaanikronotooppia analysoidessaan Bahtin tuo samalla esille näihin läheisesti kuuluvia kronotooppisia aiheita, jotka toimivat romaanien juonien rakennusaineina. Esimerkiksi analysoidessaan kreikkalaisen romaanin seikkailuaikaa eli seikkailuromaanin Bahtin analysoi siihen läheisesti liittyvää tapaamisen kronotooppia. Tällä tapaamisaiheella on puolestaan tärkeä yhteys tien kronotooppiin, sillä monet tapaamiset sattuvat yleensä tiellä. Näin ollen tapaamisen ja tien aiheet kuuluvat keskeisesti mm. seikkailuromaanin juonen rakennusaineisiin. (Bahtin 1979a, 256–257, 416.) Tämä kuvaa hyvin, kuinka suuret ja olennaiset kronotoopit voivat sisältää lukemattoman määrän pienempiä kronotooppeja, sillä jokainen aihe voi olla oma kronotooppinsa. Se myös osoittaa, kuinka monimutkaisissa suhteissa kronotoopit voivat olla toisiinsa.

Yksi tällainen kronotooppinen aihe on siis kansanrunouteen pohjautuva tien kronotooppi, jonka funktiot³⁸ ovat muuttuneet romaanilajin kehitysprosessin aikana (Bahtin 1979a, 280, 409). Tien kronotooppilla voidaan kuvata reaalista³⁹ tietä kuten maantietä, polkua tai katua, kun taas toisaalta sitä voidaan käyttää vertauskuvallisesti tarkoittamaan sielunvaellusta, elämänpolkua tai historiallista taivalta. Tie ei kuitenkaan koskaan ole pelkkä tie vaan aina koko elämäntaival tai sen osa, ja tien valinta merkitsee elämäntaipaleen valintaa. (Bahtin 1979a, 280–281, 408.) Tie ei siis näyttäyty pelkästään reaalisen tienä vaan sillä on aina myös vertauskuvallinen puoli, jonka perusrunkona on ajanjuoksu: ”Tiellä aika ikään kuin juoksee paikallisuuteen ja virtaa sitä pitkin (muodostaen teitä),

---

³⁸ Bahtin ei kuitenkaan määrittele kuinka nämä funktiot ovat muuttuneet (ks. Bahtin 1979a, 409).

³⁹ On painotettava, että tutkielmassani reaalilla tiellä tarkoitan romaanissa esiintyvää tarinamaailman tietä, katua tai polkua, kun taas reaalilla ajalla ja maailmalla tarkoitan Bahtinin määritelmän mukaisesti aikaa ja maailmaa jossa lukijat, kuulijat ja tekijät sijaitsevat.

tästä johtuukin tien runsas vertauskuvallinen käyttö [– –]. Tien vertauskuvallinen käyttö on monenlaista ja monisuuntaista, mutta perusrunkona on ajanjuoksu.” (Bahtin 1979a, 408.) Tien valinta voi siis olla myös vertauskuvallisen tien valintaa tai tarkemmin tien suunnan valintaa; elämänpolkuun vaikuttavien suurien päätösten ja valintojen tekemistä. Elämänpolku ei siis koskaan ole ennalta määritelty vaan se syntyy, kasvaa ja etenee valintojen, yhteensattumien, oman tahdon, kokemusten, käännekohtien, ihmisten ja haasteiden keskellä.

Reaalisen tai vertauskuvallisen tien toteuttaessa kronotoopin paikallisuutta, ajanjuoksu ja sattumanvaraisuus kiteyttävät kronotoopin ajallisuutta: ”Tie on erittäin edullinen sattuman säätämisen (ja muunlaisenkin) tapahtuman kuvaamiseksi” (Bahtin 1979a, 408). Tien kronotoopissa on siis kyse sattumanvaraisista tapahtumista ja tapaamisista, jotka tapahtuvat reaalilla tai vertauskuvallisella tiellä: ”’Tie’ on pääasiallinen satunnaisten tapaamisten paikka” (Bahtin 1979a, 407). Tien kronotooppi onkin löytänyt paikkansa tapahtumien ja juonen kehityksen kuvaajana. On kuitenkin huomattava, ettei tien kronotooppiin liittyvien tapaamisten ja tapahtumien tarvitse olla pelkästään ”sattuman säätämiä” vaan ne voivat saada muunlaisiakin ajallisuuden piirteitä. Ne voivat olla ennalta sovittuja, kohtalon määräämiä tai tarkoituksenmukaisia tapahtumia, jotka johdattavat tiellä olevaa kulkijaa elämänpolulla eteenpäin.

Tiehen olennaisesti liittyvä tapaamisaihelma korostaa tien yhdistävää piirrettä, vaikka tapaamiset saattavatkin aiheuttaa erilaisia kontrasteja ja erottaa ihmiset toisistaan. Tapaamishetkellä tie kuitenkin yhdistää henkilöt samassa ajassa ja paikassa. Tiellä erilaiset ihmiskohtalot voivat sattumalta ajautua konfliktiin tai kietoutua toisiinsa sekä tavata ne, joita sosiaalinen hierarkia tai avaruudellinen etäisyys erottaa. Tiellä samassa ajallisuudessa ja paikallisuudessa voivat kohdata eri uskontokuntien, kansallisuuksien, sukupuolien, yhteiskunta-, ikä- ja varallisuusluokkien edustajia. Näin ollen tapahtumien kehkeytymispisteenä ja toteutumipaikkana toimiva tie yhdistää eri ihmiskohtaloiden ja elämäntaipaleiden ajalliset ja paikalliset jonot, mutta tiellä ”katoavat sosiaaliset välimatkat tekevät ne monimutkaisiksi ja konkreettisiksi.” (Bahtin 1979a, 407–408.)

Kronotoopin arvomomentti näyttäytyy kuitenkin tien ja tapaamisen kronotoopeissa hieman erilaisena. Esimerkiksi ajan korostama tapaamisaihelma on arvomomentiltaan emotionaalisesti hyvin voimakas, kun taas tie on tapaamista huomattavasti laajempi, mutta vähemmän emotionaalinen. (Bahtin 1979a, 407; Steinby 2009, 199.) Tapaamisaihelmaa laajemmaksi tien kronotoopin tekevät sen metaforiset käyttömahdollisuudet. *Työmiehen perheessä* esiintyykin paljon

arvomomentiltaan erilaisia teitä. Toiset tiet saavat enemmän arkipäiväisen värityksen ja ovat mittakaavaltaan pienempiä kuin toiset.

Kustaa kaiveli varpaallaan maata ja käänsi päänsä ensin oikealle ja sitten vasemmalle. Kun valkovuokot kukkivat, oli hän kävellyt Mattilan Marin kanssa siellä rantapolkua, oli saattanut hänet maantielle saakka ja Mari oli tiputtanut valkovuokkoja kädestään pitkin tietä. Oikein tahallaan tiputtanut. Ja kun erosivat oli nauranut — että osaat mennä takaisin pitkin valkovuokkoja. Se oli sellainen hassu tyttö. Vähämällä vähäpiikana oli eikä ollenkaan ylpeä. Kustaa hymähti. (*TP*, 12.)

Kaksi saman yhteiskuntaluokan edustajaa kulkee pitkin rantapolkua romanttisessa tunnelmassa. Pieneltä rantapolulta kuitenkin suunnataan kohti suurempaa maantietä, jossa eri sukupuolten edustajien tiet erkanevat. Katkelma antaa kuitenkin osviittaa siitä, että Kustaan ja Marin elämäntapalet vielä joskus kohtaavat.

Kirjallisuudessa tien kronotooppilla on tärkeä merkitys, sillä ”harva teos tulee toimeen ilman minkäänlaista tien variaatiota, kun taas monet teokset pohjautuvat suoraan tien kronotooppiin sekä tapaamisiin ja seikkailuihin matkalla” (Bahtin 1979a, 257). Mielestäni onkin vaikea löytää teosta, jossa ei esiinny minkäänlaista tien variaatiota. Vaikka romaanissa ei esiintyisi reaalista tietä ja henkilöhahmo olisi eristetty muusta maailmasta, henkilöhahmon elämäntaival jatkaa kuitenkin kulkuaan eristyksestä huolimatta. Henkilöhahmon paikallisuus pysähtyy, mutta ajallisuus jatkaa kulkuaan, ja juuri tuo ajallisuus luo puitteet vertauskuvallisen tien kronotoopin olemassaololle ja jatkumiselle.

Tie onkin ollut tärkeä jo antiikinaikaisessa taparomaanissa, keskiaikaisessa ritariromaanissa, 1500-luvun espanjalaisessa veijariromaanissa sekä romanttisissa ja historiallisissa romaaneissa. Näille kaikille on ominaista tien esiintyminen omassa synnyinmaassa⁴⁰, ei vieraassa maailmassa, jolloin esiintuodaan oman maan sosiaalis-historiallinen monimuotoisuus. Tässä sosiaalis-historiallisessa merkityksessä tietä on käytetty myös juonettomissa kirjallisuudenlajeissa, kuten esimerkiksi 1700-luvulla kirjoitetuissa publisistisissa matkakertomuksissa, jotka jäävät Bahtinin mukaan romaanilajien ulkopuolelle. Samalla tämä omassa synnyinmaassa ilmenevä tie erottaa edellä mainitut romaanilajit muista matkaromaaneista, kuten antiikinaikaisesta matkaromaanista, kreikkalais-sofistisesta romaanista sekä 1600-luvun barokkiromaanista, rajoittumalla paikallisesti juuri kotimaahan. Näissä viimeksi mainituissa romaaneissa meri ja etäisyys erottavat vieraan maan

---

⁴⁰ Laajentaisin kuitenkin Bahtinin näkemystä tien sijainnista, sillä vaikka romaanissa tie ulottuisi myös ”vieraaseen maahan” voi se siitä huolimatta tulla esiin myös ”oman maan sosiaalis-historiallisen monimuotoisuutta”. Koska reaalinen tie on aina osa elämäntapaletta, vierailu vieraassa maassa voi korostaa tai tulla esiin oman maan sosiaalis-historiallisesta monimuotoisuudesta jotain sellaisia piirteitä, jotka eivät muuten tulisi ilmi.

kotimaasta, toteuttaen samalla samankaltaista tehtävää kuin tie. (Bahtin 1979a, 408–410.) Tienä voivat siis toimia myös vesireitit, joissa tapahtumat ja tapaamiset sattuvat laivoissa tai ”tien lähetyksillä” eli satamissa. Samoin lentoreiteillä kohtaamiset tapahtuvat lentokoneissa ja terminaaleissa. Niin ikään rautatiellä tapaamiset ja tapahtumat toteutuvat asemilla ja junissa, kuten esimerkiksi Juhani Ahon *Rautatie* (1884) ja Veijo Meren *Manillaköysi* (1957) osoittavat. Välillä tapaamiset ja tapahtumat voivat asettua myös radan viereen, kuten Paula Hawkinsin romaanissa *The Girl on the Train* (2015).

Lisäksi raitiotiet, talvitiet, paikallistiet, valtamaantiet, kadut ja polut toteuttavat samankaltaista tehtävää kuin tie, mutta tapaamiset saavat näissä hieman erilaisia piirteitä. Valtamaantiellä liikkuessaan ihmiset tapaavat autoissa ja linja-autoissa, mutta myös ”tien molemmin puolin” eli linja-autoasemilla, huoltoasemilla ja levähdyspaikoilla (ks. Bahtin 1979a, 408). Samoja teitä on voitu kulkea jo vuosisatoja, mutta kulkuvälineet ovat ajan myötä muuttuneet. Ennen maanteitä kuljettiin jalan, hevoscarrilla ja polkupyörillä, kunnes autot, linja-autot ja joissain kaupungeissa raitiovaunut tulivat korvaaviksi matkustamismuodoiksi. Toiset tiet ovat myös keskeisempiä kuin toiset, sillä ne saattavat olla tärkeitä kauppareittejä tai sodan aikana merkittäviä puolustus- ja taistelupaikkoja⁴¹.

2.3 Tapaamisen kronotooppi

Tapaamisen kronotoopissa olennaista on erottamaton aikapaikallisuus: ihmisten oleminen samassa paikassa samaan aikaan. Kuitenkin tapaamisaihelman kielteiseenkin puoleen ”– ’eivät tavanneet’, ’erosivat’ – sisältyy kronotooppisuus, mutta kronotoopin jompaankumpaan jäseneseen lisätään miinusmerkki: eivät tavanneet koska eivät päässeet johonkin paikkaan samaan aikaan tai olivat yhteen ja samaan aikaan eri paikoissa.” (Bahtin 1979a, 256.) Tapaamisaihelmalla onkin merkittävä yhteys pakenemisen, erillään olon, avioitumisen, tuntemisen ja tuntematta jäämisen aiheisiin sillä näissä aikapaikallisuus muistuttaa läheisesti tapaamista (Bahtin 1979a, 257). Bahtin ei kuitenkaan ota kantaa tapaamisen kronotoopin keston. Toisin sanoen, onko tapaamisen kronotooppi vain se hetki, jolloin henkilöt tapaavat vai kestääkö se siihen saakka kunnes henkilöt eroavat toisistaan. Näkisin Bahtinin tarkoittaneen tätä jälkimmäistä määritelmää, jota käytän myös analyysissäni.

---

⁴¹ Esimerkiksi Raatteen tie ja Rukajärven tie toimivat sodan aikana tärkeinä taistelupaikkoina, kun taas sodan aikaisissa kuljetuksissa käytettiin paljon rautateitä ja maanteitä elintarvike- ja ampumatavarakuljetuksiin sekä evakkojen siirtymiseen turvallisemmille alueille. Lisäksi monet vesireitit ovat merkityksellisempiä kuin toiset niin kauppareitteinä kuin Suomen puolustuksen kannalta.

Eri teoksissa ja konteksteissa tapaamisaihelma saa erilaisia tunneperäisesti arvostavia vivahteita, sillä tapaaminen voi saada positiivisen tai negatiivisen sävyn. Tapaaminen voi siis olla vastenmielinen, kiusallinen, toivottu, ilahduttava, yllätyksellinen tai pelottavakin. Tapaamisaihelmalla voi myös olla puolittainen tai kokonaan metaforinen merkitys, mutta se voi esiintyä myös symbolisena. (Bahtin 1979a, 257.) Esimerkiksi joidenkin eri valtionpäämiesten, uskontokuntien tai yhteiskuntaluokkien edustajien tapaamisella voi olla valtava symbolinen merkitys maiden yhteistyön, politiikan tai rauhan kannalta.

Erottamattoman aikapaikallisuuden sekä tunneperäisen arvolatauksen lisäksi tapaamisaihelma kuuluu ”aina rakenneaineiksena juonen ja koko teoksen konkreettiseen kokonaisuuteen ja siis asettuu lomittain sitä kattavaan konkreettiseen kronotooppiin” eli esimerkiksi seikkailu aikaan ts. seikkailuromaanin (Bahtin 1979a, 256). *Työmiehen perheen* kohdalla näkisin tapaamisaihelman kuuluvan realistisen kehitysromaanin roomaanikronotooppiin, vaikkei Bahtin tätä roomaanikronotooppilajia tuo tutkielmassaan esille. Tämän vuoksi myöhemmissä luvuissa asetan tapaamisen kronotoopin lomittain siihen yhdistyvien muiden kronotooppien kanssa. Kirjallisuudessa tapaamisaihelma kuitenkin toimii myös sommittelufunktiona sillä se saattaa olla juonen alkuna, kulminaatiokohtana tai loppuratkaisuna (Bahtin 1979a, 257).

Tien kronotoopin tavoin, myös tapaamisen kronotoopilla on tärkeä paikka kirjallisuudessa. Bahtinin (1979a, 257) mukaan onkin vaikea löytää teosta, josta tämä aihe ma puuttuisi kokonaan. Kuten edellä toin esille, romaanissa kuvatut tapahtumat ovat eri aikapaikallisuudessa kertomishetkellä olevasta maailmasta, eivätkä näin voi olla kronotooppisesti identtisiä reaalisen maailman kanssa. Tämä sama pätee mielestäni romaanin sisältöön, sillä romaaneista hyvin usein löytyy Gerard Genetten (1983, 35–36, 40) määritelmän mukaisia *anakronioita* eli tarinan kronologiasta poikkeavaa kerrontaa kuten *analepseja* eli takaumia ja *prolepseja* eli ennakoiteja jotka muuttavat kerronnan kronologiaa. Näin on myös *Työmiehen perheen* kohdalla, jossa muutama anakronia muuttaa muuten kronologisesti etenevää kerrontaa. Näkisinkin, että esimerkiksi henkilö hahmon muistelussa esiintyvä tapaaminen on eri ajassa ja paikassa teoksessa kuvatun maailman tapahtumahetkestä eikä näin ollen voi olla kronotooppisesti identtinen kuvatun maailman kanssa. Analepsiksen ja prolepsiksen aikana tapahtuva tapaaminen kuitenkin sisältyy teokseen ja näin ollen teosta, jossa tapaamista ei esiinny joko suoraan teoksessa kuvatussa maailmassa tai anakronioissa, on mielestäni todella haasteellista löytää.

Tapaamisen kronotooppi koskettaa niin kulttuurin, yhteiskunnan kuin arkielämän alueita. Bahtin (1979a, 258) mainitseekin kuinka reaalista tapaamisen kronotooppia esiintyy paljon yhteiskunta- ja valtioelämän alueella, joihin kuuluu erilaiset järjestetyt tapaamiset: ”Erittäin tärkeitä ovat tapaamiset valtioelämässä. Mainitkaamme vaikkapa diplomaattiset tapaamiset, jotka aina tarkoin säännöstellään ja joiden aika ja paikka sekä vastaanottajien koostumus määrätään vastaanotettavan arvoasteen perusteella.” Bahtin siis näkee aiemmin mainitsemani tien kronotoopin satunnaisten tapaamisten paikkana, mutta varsinaisen tapaamisaihelman kohdalla Bahtin ei käytä ajanmääreitä kuten sattuma tai silmänräpäys. Tässä mielessä kronotoopin ajallinen aspekti voikin koostua sekä sattuman kaltaisista että etukäteen sovituista tiedossa olevista tapaamisista. Tapaaminen voi siis olla sovittu etukäteen tiettyyn aikaan ja paikkaan.

Uskonossa ja mytologiassa tapaamisen kronotoopilla on merkittävä rooli, mikä ilmenee esimerkiksi erilaisissa taruissa ja Raamatussa. Uskonnon alueella tapaamisen kronotooppi kietoutuu myös muihin aiheisiin, kuten ilmestykseen. Bahtinin mukaan tapaamisaihelmaa esiintyy myös muutamissa filosofisissa suuntauksissa, joiden esimerkiksi hän mainitsee saksalaiset filosofit Max Scheler ja Friedrich von Schelling sekä itävaltalais-israelilaisen filosofin Martin Buberin. (Bahtin 1979a, 258.) Kronotooppinen tapaamisaihema on siis tärkeä ”yksityisen ihmisen elämässä ja arkiolosuhteissa” sillä tapaamiset voivat vaikuttaa ihmiseen hyvinkin kohtalokkaasti (Bahtin 1979a, 258). *Työmiehen perheessä* ihmisiin kohtalokkaasti vaikuttavat tapaamiset tulevat hyvin voimakkaasti esille.

Kustaa Rantanen hyräili Hennalan vankileirillä murjunsä ovella [– –] Eräs vanki pysähtyi hänen eteensä. — Kustaa Rantanenko sinä olet? — Olen, vastasi Kustaa. — Ja oletko sinä velimieheni Aatu? — Olen, vastasi velimies ja ojensi kätensä, joka oli laiha kuin kuoleman käsi. — Tässäkö sitten tavattiin. — En ole nähnyt sua siitä saakka kun Kakolasta tulit. — Missä sitten olisikaan tavattu, jollei täällä, sanoi Kustaa. (TP, 107.)

Katkelma kuvaa, kuinka Kustaa tapaa viimeisen kerran veljensä Hennalan vankileirillä vuonna 1918. Veljet eivät ole nähneet toisiaan moneen vuoteen, ja tapaaminen onkin samanaikaisesti sekä positiivinen että negatiivinen. Veljekset ovat iloisia nähdessään toisensa, mutta samanaikaisesti tapaamista varjostaa pelko tulevasta. Sattuman ja ehkä kohtalonkin johdattelema tapaaminen päättyy, kun Aatu eräänä päivänä joutuu teloitettavaksi.

2.4 Kronotoopin tausta ja käyttömahdollisuudet

Kuten huomataan, Bahtin ei pyrkinyt täydelliseen kronotooppitutkimukseen vaan kehittämään romaanikronotooppien teoreettista pohjaa. Tutkielmansa lopussa Bahtin mainitsee, ettei

johdonmukaista kronotooppista lähestymistapaa ole ollut, ja hänenkin lähestymistapansa pätevyys selviää vasta kirjallisuustieteen kehityksen kulussa. (Bahtin 1979a, 423.) Kuinka Bahtinin kronotoopin käsitteeseen on tutkijapiireissä sitten suhtauduttu? Vuosikymmenien aikana kronotoopin on osoitettu olevan arvokas käsite kirjallisuusanalyysissä, huolimatta siitä, ettei varmuutta ole mitä Bahtin käsitteellä tarkoitti. Vaikka tutkijat ovat ymmärtäneet ja käyttäneet käsitettä hyvin eri tavoin, perusnäkemys teoreetikoilla on, että kronotoopilla on epistemologinen luonne. (Steinby 2013, 105, 107.) Lisäksi kronotoopit ovat kognition muotoja tai niitä kuvaavia kategorioita:

Despite considerable differences in views, scholars generally understand the ‘chronotope’ as a concept referring first of all to temporal-spatial forms of cognition, secondly to the representation of this cognition or experience in literature (in the novel). The two are of course interconnected, and are seldom spoken of separately. [– –] Chronotopes are forms of cognition or/and categories for representing these. (Steinby 2013, 106–107.)

Tutkijoiden mielestä kronotooppi siis tarkoittaa kognition aikapaikallista muotoa ja sen esittämistä romaanissa. Kronotooppien avulla voidaan siis hahmottaa henkilöhahmojen mielensisäisiä toimintoja kuten ajatuksia ja tunteita, jotka puolestaan ilmaisevat eri henkilöiden, kulttuurien, ikä-, sukupuoli- ja yhteiskuntaluokkien aikapaikallista kokemis- ja hahmotustapaa (ks. Steinby 2009, 175). Tutkijat ovat myös yksimielisesti hyväksyneet Bahtinin näkemyksen kronotooppien lukuisuudesta sekä sen, että kronotoopit vaihtelevat historiallisesti. Jokaiselle eri maailman näkemykselle ja sosiaaliselle tilanteelle on oma kronotooppinsa. (ks. esim. Steinby 2013, 107–108.)

Vuosien aikana Bahtin onkin herättänyt lukuisia kysymyksiä. Keskustelua on käyty hänen käyttämiensä käsitteiden alkuperästä sekä siitä, mitä kirjallisuudentutkimuksen suuntausta hän edustaa. Lisäksi keskustelua on herättänyt se, mitkä teokset ovat Bahtinin ympärille kertyneiden ”Bahtin piiriläisten”, kuten Pavel Medvedevin, Valentin Vološinovin, Lev Pumpianskiin ja Matvei Kaganin kirjoittamia ja mitkä Bahtinin itsensä julkaisemia⁴². Kysymykseen, onko Bahtin kirjallisuudentutkija, filosofi, filologi vai kenties näitä kaikkia, on ollut myös vaikea löytää vastausta. (Peuranen 1988, 18; Steinby 2009, 169.) Näihin kysymyksiin on kuitenkin viime vuosien aikana löydetty vastauksia ja esimerkiksi Klapuri (2012, 114) näkee, että kronotooppikäsitteen myötä Bahtin siirtyy filosofisesta diskurssista kirjallisuustieteelliseen, joka näkyy erityisesti hänen 1930-luvun tuotannossa. Bahtinia ja hänen tuotantoaan koskeva epävarmuus johtuu osittain 1900-luvun alkupuolella Neuvostoliitossa vallinneista yhteiskunnallisista olosuhteista⁴³, jotka ovat olleet

---

⁴² Bahtinin ja Bahtin piirin ajatuksia sekä teosten alkuperää ovat tuoneet hyvin esille esimerkiksi Brandist 2002 sekä Brandist, Shepherd & Tihanov 2004.

⁴³ Bahtin esimerkiksi jättää usein mainitsematta käyttämänsä lähteet, sillä 1930-luvun Neuvostoliitossa ei ollut järkevää ”paljastaa ajattelunsa yhteyksiä porvarillisiin saksalaisiin idealisteihin” sekä elämänfilosofeihin (Klapuri 2008, 38).

vaikeuttamassa Bahtinin luoman tuotannon julkaisua (Palin 1991, 126). Tietojen sirpalemaisuuks ja tietynlainen keskeneräisyys eivät kuitenkaan ole vaikuttaneet Bahtinin suosioon, vaan pikemminkin ne asettavat uudenlaisen suhtautumistavan hänen tuotantoonsa.

Käsittelen seuraavaksi lyhyesti yhtä Bahtiniin kohdistunutta keskustelun aihetta, jota monet tutkijat ovat tuoneet esille. Bahtinin on todettu tuoneen kirjallisuudentutkimukseen käsitteet karnevalisointi, polyfoninen eli moniääninen romaani sekä kronotooppi. Muun muassa Steinby (2009, 169) tähdentää, ettei Bahtin määritellyt käsitteiden suhdetta aiempiin traditioihin, jolloin ”syntyy vaikutelma, että kyse on kokonaan uusista, Bahtinin löytämistä ilmiöistä.” Bahtin siis käytti jo olemassa olevia käsitteitä, mutta toi ne esiin kuin uusina. Esimerkiksi tutkielmani kannalta oleellisen kronotoopin käsitteen juuret juontavat 1700-luvun loppupuolella ilmestyneeseen Gotthold Ephraim Lessingin kirjoittamaan *Laokoon*-tutkielmaan, jossa sitä ensimmäistä kertaa käytettiin kaunokirjallisuuden tarkasteluun (Palin 1991, 131). ”Ajanilmaisujen ja kronotoopin muodot romaanissa” -tutkielmassaan myös Bahtin (1979a, 415) itse mainitsee tämän seikan, vaikka samassa tutkielmassa Bahtin tuo käsitteen esiin kuin kyse olisi hänen luomasta käsitteestä. Tutkimuksessaan Bahtin kuitenkin vie näkemyksensä pidemmälle kuin Lessing, jonka mielestä: ”kaunokirjallinen kuva on luonteeltaan ajallinen. Mitään staattisesti paikallisuuteen kuuluvaa ei sovi kuvata staattisesti, vaan se on sisällytettävä kuvattavien tapahtumien ja itse kertomus-kuvauksen ajalliseen jonoon.” (Bahtin 1979a, 415.) Lessingille kronotoopin ajallinen aspekti oli siis tärkeä ja hän tarkasteli ajan ongelmaa kirjallisuudessa muodollis-tekniseltä kannalta. Hän ei kuitenkaan puuttunut kysymykseen reaalisen ajan haltuunottamisesta eli ”historiallisen todellisuuden tavoittamisesta kaunokirjallisessa kuvassa”, vaikka Lessing Bahtinin mukaan käsittelee tätä kysymystä tutkielmassaan. (Bahtin 1979a, 416.) Mainittakoon, että myös Hella Wuolijoki tuns Lessingin *Laokoon*-tutkielman seminaarityönsä pohjalta (Ammond 1980, 44).

Kronotoopin juurien on osoitettu olevan myös kantilaisuudessa, uuskantilaisuudessa sekä Hegelin, Ernst Cassirerin⁴⁴ ja Georg Lucácsin ajattelussa. Erityisesti Scholz (1998) korostaa artikkelissaan Bahtinin kronotoopin sekä Kantin transsendentaalisen ajan ja avaruuden osittaista yhteyttä, johon myös Bahtin viittaa heti tutkielmansa alussa⁴⁵. Kantin ajattelussa aika ja avaruus nähdään

---

⁴⁴ Hegelin ja Cassirerin yhteyksiä ovat pohtineet muun muassa Brandist 2002 sekä Brandist, Shepherd & Tihanov 2004.

⁴⁵ Bahtinin näkemykset pohjautuvat Immanuel Kantin teokseen *Kritik der Reinen Vernunft* (1781, suom. *Puhtaan järjen kritiikki*), jonka alaluku ”Der transzendentale Ästhetik” (Transsendentaalinen Estetiikka) koostuu kahdesta luvusta ”Von dem Raume” (Avaruudesta) ja ”Von der Zeit” (Ajallisuudesta) (Scholz 1998, 146).

apriorisena eli havaintokokemusta⁴⁶ edeltävänä logiikkaan perustuvana tietona. Bahtin puolestaan kokee kronotoopin ajan ja avaruuden romaanikerrontaan sisältyvänä kulttuuris-sosiaalisena kokemis- ja hahmotusmuotona eli historiallisesti muuttuvana reaalisen todellisuuden muotona, jolloin aika ja avaruus menettävät Kantin ajattelun mukaisen apriorisen asemansa. Bahtin ei kuitenkaan hylkää Kantin transsendentaalista analyysiä kokonaan vaan tulkitsee sitä erilaisesta näkökulmasta: konkreettisesta taiteellisesta tiedostamisprosessista nojaten romaanilajiin. (Bahtin 1979a, 244; Steinby 2009, 175; Klapuri 2008, 41; ks. myös Scholz 1998, 145–154.) Vaikka Bahtin ei kronotooppitutkimuksessaan mainitse lainkaan Georg Lucácsin ajatuksia, tutkijat ovat osoittaneet yhteyden olevan merkittävä. Bahtin seurasi tarkasti Lucácsin kirjoituksia, joissa käsitellään myös aikaan, subjektiin ja romaaniin liittyviä kysymyksiä. Esimerkiksi Steinby (2009, 181) on esittänyt kuinka Lucács näkee romaanin lajit ”historiallisina aprioreina eli historiallisesti annettuina edellytyksinä sille, miten kirjallisuuden esitys maailmasta voi rakentua.” Bahtinin ajattelussa vastaavasti ”romaanilajin sisäiset kronotoopit – jotka ovat romaanin alalajien muodostumisen perusta – toimivat historiallisina aprioreina eli partikulaarista kokemusta edeltävinä (romaanimaailman jäsentämisen tapoina.” (Steinby 2009, 181; ks. erit. Tihanov 2000.)

Lisäksi kronotoopilla on matemaattis-luonnontieteellisiä yhteyksiä, joita on perusteltu erityisesti Einsteinin suhteellisuusteorian pohjalta, jossa aika nähdään avaruuden neljäntenä⁴⁷ ulottuvuutena. Bahtin siirtääkin kronotoopin käsitteen suhteellisuusteoriasta lähes metaforisesti kirjallisuudentutkimukseen. Tällä Bahtin viittaa tavoitteeseen tutkia aikaa ja paikkaa toisistaan erottamattomina kirjallisuudentutkimuksen yhteydessä, ei fysiikan alalla. (Bahtin 2008b, 84; Klapuri 2012, 119; Morson & Emerson 1990, 366–369.) Kun vielä tuodaan esiin seikka, että Bahtin (1979a, 243) omaksui käsitteen kuunnellessaan fysiologi Alexei Ukhtomskyn alustusta kronotoopista biologian⁴⁸ alalla vuonna 1925, on melkein mahdotonta sanoa, mikä näkemys tai aatetausta on eniten vaikuttanut Bahtinin kronotoopin määrittelyyn. Bahtin kuitenkin osasi yhdistää käyttämänsä lähteet ainutlaatuisiksi kokonaisuudeksi. Hän siis tarkasteli kronotoopin käsitettä omasta teoreettisesta lähtökohdastaan tuoden kirjallisuudentutkimukseen oman panostuksensa ja luoden uusia tulkintoja jo aiemmin tulkituista käsitteistä. On silti tärkeää tiedostaa nämä Bahtinin ajatteluun vaikuttaneet historialliset, kulttuuriset ja teoreettiset lähtökohdat, jotta hänen käyttämänsä teorit, tässä yhteydessä kronotooppi, tulisivat nähdyksi oikeassa valossa.

---

⁴⁶ Steinbyn (2009, 175) mukaan Kant määrittelee ajan ja avaruuden apriorin ylihistoriallisena inhimillisen kokemuksen muotona.

⁴⁷ Muut avaruudelliset ulottuvuudet ovat pituus, leveys ja syvyys.

⁴⁸ Ukhtomskyn luentomuistiinpanojen mukaan kronotooppia voisi soveltaa myös psykologiassa ja historiassa (Klapuri 2012, 119). Luennon aikana hän viittasi myös estetiikan kysymyksiin (Bahtin 1979a, 243).

Miksi vaikeaselkoisuudestaan huolimatta Bahtinin tekemä määrittely kronotoopista on kuitenkin noussut niin tärkeäksi kirjallisuustieteessä? Sen avulla on mahdollista tarkastella eri romaanilajeja, niiden välisiä yhtäläisyyksiä ja eroja sekä nostaa romaanin aikapaikallisuus analyysin kohteeksi. Aikapaikallisuuden analyysin avulla voidaan muodollis-sisällöllisten jäsentymistapojen kautta saada selville, kuinka maailman merkitykselliseksi tulkitseminen tapahtuu. Kronotooppi auttaa tuomaan romaanimaailmasta esille tietyn historiallisen aikakauden maailmanhahmotustapoja sekä eri elämänpiirien tai sosiaalisten miljöiden aikapaikallista hahmotustapaa. (Steinby 2009, 200.) Lisäksi Bahtin (1979a, 413) näkee kulttuurin ja kirjallisuuden perinteiden säilyvän ”kulttuurin objektiivisissa muodoissa (mm. kirjoitetun ja puhutun kielen muodoissa) [- -].” Tässä mielessä kulttuurin ja kirjallisuuden perinteet ”ylittävät subjektiivisuuden ja yksilöllisyyden rajat (ja ovat siis sosiaalisia); siksi ne tulevatkin kaunokirjallisiin teoksiin sivuuttaen toisinaan miltei kokonaan kirjailijan subjektiivisen yksilöllisen muistin” (Bahtin 1979a, 413). Kirjailija siis seuraa tapahtumia nykyisyydestä johon sisältyy nykyaikainen sekä ”menneiden aikojen kirjallisuus, joka elää yhä ja uudistuu nykyajassa” (Bahtin 1979a, 420). Näin ollen historiallisesti muuttuva kronotooppi tuo esiin myös heijastuksia kulttuurin ja kirjallisuuden perinteistä kirjailijan tiedostamatta niiden alkuperää (Steinby 2009, 200).

Kronotoopissa onkin Hallilan (2012, 100) mukaan kysymys ”romaanin yhteydestä maailmaan ja maailmallisuuteen” sekä kirjallisuuden kytköksestä sosiaaliseen todellisuuteen: historialliseen reaaliseen aikaan ja paikkaan sekä ihmiseen. Näin romaanin sisältämä ajankokemus edustaa aina aikalaiskokemusta (Hallila 2012, 100). Hallila näkeekin, että eurooppalaista nykyromaanitutkitaan ja teoretisoidaan enemmän suhteessa ”ajallisuuteen, ihmisen ja ajan suhteeseen ja inhimilliseen kokemusmaailmaan”, mikä poikkeaa aiemmasta romaanitutkimuksesta, jossa on tutkittu, minkälaisista temporaalirakenteista romaanin kertomus koostuu (Hallila 2012, 94). Tutkimuksen painopiste on näin ollen siirtynyt klassisesta narratologiasta enemmän ajallisuutta ja ihmisen ajankokemusta käsittelevään suuntaan, jossa aika nähdään filosofisena kysymyksenä. Keskeisiksi teemoiksi ovatkin nousseet ihmisen ja ajan suhde sekä ihmisen maailmansuhdetta koskevat kysymykset. (Hallila 2012, 94, 109.) Bahtinin kronotoopin käsite on siis edelleen hyvin ajankohtainen kirjallisuustieteessä, etenkin kun sen historialliset lähtökohdat tunnetaan nykyään tarkemmin. Vaikka romaani muuttuu ja kehittyy ajassa, tuoden esiin heijastuksia alati muuttuvasta reaalista historiasta, kronotoopin avulla romaanista saadaan selville ihmisen suhde aikaan ja historialliseen maailmaan. Seuraavaksi pohdinkin tien ja tapaamisen kronotoopin pohjalta ihmisen ja maailman suhdetta Rantasen perheen elämän lähtökohdista.

3 TIETÄ KÄYDEN

Tien kronotoopilla voidaan siis kuvata reaalista tietä kuten maantietä, polkua tai katua, mutta sitä voidaan käyttää myös vertauskuvallisesti tarkoittamaan elämänpolkua, sielunvaellusta tai historiallista taivalta. *Työmiehen perhe* ei rakennu reaalisen tien varaan, mutta romaanin alussa esiintyvä reaalinen tie toimii koko teoksen kattavan vertauskuvallisen tien alullepanijana. Tämä kuvaa hyvin Bahtinin näkemystä siitä, ettei tie ole koskaan pelkkä tie vaan aina osa elämäntaipaletta. Tässä luvussa analysoinkin tien kronotoopin avulla neljää *Työmiehen perheestä* valitsemaani reaaliseksi tiellä ilmenevää tapahtumaa. Olen pyrkinyt valitsemaan tiet niin, että niiden avulla romaanin sisältö tulisi mahdollisimman monipuolisesti esille. Analyysissäni huomioni kiinnittyy siihen, minkälaisena alustana tie toimii: tuovatko tiellä ilmenevät tapahtumat jotain oleellista esille teoksen juonesta ja minkälaisen merkityksen nämä tapahtumat saavat Rantasen perheen ja yhteiskunnan kannalta? Samalla sivuan tien kronotooppiin oleellisesti liittyvää tapaamisaihelmaa sekä kuvaavan ja kuvatun maailman kronotooppisuutta.

3.1 Kivikkotieltä valtamaantielle

Vähämäen isäntä kulki kivikkotietä Rantalaan hieman nyrpein mielin. Olihan talo Rantasten kanssa toimeen tullut, ja nöyrinä ne torpparit työssä olivat kulkeneet hänen ja hänen isänsä aikana, mutta vaara läheni. Valtio alkoi sekaantua isäntien ja torpparien väliin. (*TP*, 18.)

Tämä ensimmäinen analysoimani reaalinen tie esiintyy teoksen alkupuolella Vähämäen isännän noustessa kivikkotietä kohti kallion päällä sijaitsevaa ja rustholliin kuuluvaa torppaa. Huomionarvoista on kivikkotien kirjoitusasu, joka osoittaa tien yleisnimeksi. Kivikkotie tarkoittaa siis tien ominaisuutta, ei tien nimeä. Kivikkotie näyttäytyy myös ns. torppantienä, jonka yksityiset henkilöt, tässä tapauksessa torpparit ovat vuosisatoja sitten raivanneet ja tehneet omaan käyttöönsä (ks. *TP*, 19). Samalla kyseinen tien kronotooppi symboloi torpparien pitkää ja kivistä yhteiskunnallista asemaa, elämää isännän alaisuudessa ja epävarmuudessa. Bahtinin (1979a, 281) näkemyksen mukaisesti teiden ennusmerkit ovatkin kohtalon ennusmerkkejä. Molempien yhteiskuntaluokkien kohdalla kivinen tie kuitenkin osoittautuu merkittäväksi tapahtumapaikaksi, jossa tapahtumat sattuvat tien laidassa tai tien päässä.

Kivikkotien päässä isäntä kohtaa Rantalan väen, jolloin tien kronotooppiin sekoittuu tapaamisaihelma ja sen sisältämä erottamaton aikapaikallisuus: henkilöiden oleminen samassa

paikassa samaan aikaan. Tapaamisaihelma kuuluukin Bahtin (1979a, 256) mukaan aina juonen ja teoksen kokonaisuuteen asettuen lomittain sitä kattavaan konkreettiseen kronotooppiin, tässä tapauksessa tien kronotooppiin. Tapaamisesta on myös etukäteen sovittu, joskin tarkkaa aikaa ei ollut määritelty: ”Lupasi sitten tulla tänä iltana käymään tänne” (TP, 16). Tapaamisen tarkoituksena on keskustella edellisenä kesänä Kustalle myöntämästä torpanpaikasta, jolloin isäntä oli suostunut Kustaan ehdottamaan taksvärkkiin eikä apupäiviä ollut määritelty. Kustaa oli puolestaan tyytynyt isännän niin kutsuttuun ”suulliseen ja kättä päälle” -sopimukseen, vaikka olikin ehdottanut taksvärkkien kirjaamista muistiin. Nyt isäntä aikoo puuttua tähän aiempaan sopimukseen korottamalla taksvärkkejä ja apupäiviä niin Kustaan kuin koko Rantalan osalta. Syynä tähän ovat yhteiskunnalliset muutokset, kuten viljan alhaiset hinnat, sekä isännän kahden pojan, tohtorin ja professorin, koulutukseen liittyvät menot. (TP, 18–20.)

Tapaamisen luonne on ensin pohtiva molempien osapuolien yrittäessä löytää ratkaisua taksvärkkeihin. Hyvin pian tapaamisen sävy kuitenkin muuttuu jännittyneemmäksi, kun keskustelu ei etene toivottuun suuntaan. Lopulta nämä kaksi eri yhteiskuntaluokkaa ajautuvat keskenään konfliktiin. Tämä kuvaa hyvin Bahtinin (1979a, 257) näkemystä siitä kuinka erilaisissa konteksteissa tapaamisaihelma saa erilaisia tunneperäisiä vivahteita. Tässä konteksti pysyy samana, mutta käydyn keskustelun rakenne muuttaa tapaamisen sävyä huomattavasti. Lopulta isännän vierailu ei pääty Kustalle mieluisalla tavalla, vaan hän ilmaisee halunsa irtautua Vähämäen rusthollin torpasta, isännän häntä estelemättä:

Hän lähtee niille maille, joissa rahat pitävät paikkansa ilman kirjojakin. Isäntä iski kepillä Rantalan mäkeä ja huusi: — Älä sinä Kustaa komeile! [– –] Vaarikin pelästyi kovasti, mutta Kustaa sanoi rauhallisesti, ettei hän Vähämäen orjaksi rupea. Kun tästä Rantalasta on ennenkin lähdetty, niin kyllä hänkin lähtee minne tuuli vie. Silloin Vähämäen isäntä sanoi viimeisen pahan sanan: — Lähde, äläkä enää tule Vähämäen maille. [– –] Jämerää puhetta jatkui, kunnes isäntä läksi. (TP, 21.)

Isännän lähdön jälkeen tapaamisaihelman paikan määrittäminen muuttuu kielteiseksi. Rantaset ja isäntä ”erosivat” ja ovat näin samaan aikaan eri paikoissa.

Tämä kivikkotien päässä sattuva Vähämäen isännän ja Rantasten tapaaminen toimiikin teoksen konkreettisen kokonaisuuden rakenneaineiksena sysäämällä osaltaan liikkeelle koko teoksen kattavan vertauskuvallisen tien kronotoopin, Kustaan elämänmittaisen matkan. Näin tapaamisaihelma täyttää myös sommittelufunktion tehtävää olemalla osa juonen alullepanevaa voimaa. (ks. Bahtin 1979a, 256–257.) Tapaamisen jättämän vihaisen ilmapiirin myötä, Kustaa osoittaakin halunsa parantaa yhteiskunnallista asemaansa:

Kun isäntä oli lähtenyt, katsoi Kustaa hänen peräänsä, sieppasi syliinsä ison pulterin, jonka päällä oli istunut, paiskasi sen Rantalan pihakalliolta alas, ojentautui ja sanoi: — Soh, sinne se meni. [– –] — Nähkööt, missä voima jyllää. Heitinpähän tuon kiven ja murskasin tuon kallionkielekkeen isännän maassa. Ja totta tosiaan kuin Jumala minua auttakoon, käteni tulevat aina murskaamaan isäntiä ja isäntien oikeuksia tässä maassa. (*TP*, 21–22.)

Tähän tien päässä tapahtuvaan kivenheittoon palataan teoksen myöhemmissä vaiheissa useamman kerran. Kivenheitto ja kallionkielekkeen murskaaminen isännän maassa muodostuukin tärkeäksi juonen kehityksen kannalta. Tässä kohden juonen keskeiset tapahtumat saavat alkunsa ja konkretisoituvat, muuttuvat lihaksi ja vereksi, tapahtuman kuvatessa sitä, mistä koko teoksessa on loppujen lopuksi kysymys: Kustaan tavoitteista parantaa työväenluokan oikeuksia sekä taistelusta isäntien luokkaa vastaan. Kustaan yksityinen viha Vähämäen isäntää kohtaan laajenee lopulta yleisemmäksi kohdistuen koko porvarilliseen yhteiskuntaluokkaan. Tapahtuneella on myös merkitystä koko Rantasen perheen, erityisesti Kustaan kannalta: hänen osaltaan työväen esiinnousu on saanut ensimmäisen ratkaisevan sysäyksen.

Tähän voisi mielestäni soveltaa myös Bahtinin idyllistä kronotooppia. Vaikka eläminen torpparina isännän vallan alaisuudessa vaatii kovaa työntekoa, muodostaa maaseutu oman mikromaailmansa, jossa elämä ja sen tapahtumat ovat kiinnittyneet hyvin voimakkaasti paikallisuuksiin: vuoriin, metsiin, jokiin, järviin, polkuihin, peltoihin sekä tietenkin syntymäkotiin. Samassa paikassa ovat asuneet monet sukupolvet joiden elämä nivoutuu yhteen luonnon aikapaikallisuuksien ja rytmin kanssa. (Bahtin 1979a, 388–393.) Nyt Kustaa on jättämässä tämän sukupolvia yhdistäneen kotitorppansa ja sen ympäröivän luonnon: ”Mies, jonka juuret olivat yhtä syvällä maassa ja kallion raoissa kuin männyt kalliovuoren rinteellä, repi juurensa irti kotikalliosta” (*TP*, 22).

Näin nuori Kustaa Rantanen irrottautuu maaseutujuuristaan ja lähtee kohti kaupunkia: ”Ja niin poika lähti kotomäkeä alas eikä taakseen katsonut” (*TP*, 23). Kävellessään kivistä torpantietä kohti valtamaantietä Kustaa kohtaa Mattilan Marin, jonka kanssa hän on riiannut: ”Mutta kivisen torpantien yhtyessä valtamaantiehen syvimmässä kuusistossa hän pysähtyi, kuunteli ja katseli sinnepäin, missä valkea työnhame näkyi tienreunassa. Mari siinä istui ja itki. Kustaa laski nyyttinsä ja työkalusäkkinsä tienreunaan ja istuutui tytön viereen.” (*TP*, 23.) Näiden kahden nuoren elämä kohtaa tienreunassa ja risteyksessä, jossa toinen suunta vie kaupunkiin ja toinen takaisin maaseudulle. Bahtinin (1979a, 281) mukaan tien kronotoopissa teiden risteys kuvaakin elämän käännekohtaa, jossa esimerkiksi syntymäkodista tielle lähteminen, mutta toisaalta myös paluu synnyinseudulle, kuvaa iänmukaista elämänvaihetta. Tässä tie muodostuukin tärkeäksi ihmiskohtaloiden ratkaisun paikaksi sillä ihmiskohtaloiden elämäntaipaleet voivat joko yhtyä tai

lähteä eri suuntiin. Kustaalla ja Marilla on jo yhteistä elettyä elämää takanaan, mutta tulevaisuus näyttäytyy vielä epävarmana. Henkilöiden elämä on käännekohdassa, jossa tien valinta merkitsee elämäntaipaleen valintaa. Kustaan pysyminen tutulla yksityisellä kivikkotiellä tarkoittaisi isännälle alistumista ja paluuta vanhaan elämään, kun taas yleiselle valtamaantielle astuminen edustaisi tulevaisuutta, uuden ja vielä tuntemattoman elämän aloittamista. Kustaalla on vielä mahdollisuus valita, kumpaan suuntaan hän haluaa elämänsä menevän.

Kohtaamisen päätteeksi tie erottaa ihmiskohtalot toisistaan Marin jäädessä kivikkotielle ja Kustaan suunnatessa valtamaantielle, mutta lupaus yhteisestä elämäntaipaleesta on annettu Kustaan kertoessa Marille: ” — Minä tulen sitten hakemaan sinut, jähka saan työpaikan” (TP, 23). Hyvästien jälkeen Kustaa ”asteli taakseen katsomatta kiviseltä torpantieltä suurta maailman maantietä kohti” (TP, 24). Kustaa Rantasen mahdollisuuksien tie sekä elämänmittainen matka kohti parempien olojen tavoittelua on alkanut tien kronotoopin metamorfoosin myötä. Reaalinen kivikkotie on muuttunut laajemmaksi vertauskuvalliseksi elämäntaipaleeksi.

Näin kotoisen kivikkotien tapahtumat toimivat Kustaan elämäntaipaleen ja samalla kehitysromaanin alkuna. Realistisessa kehitysromaanissa yksilö kehittyy aikakauden sosiaalisten maailmoiden, äänien ja kielten keskuudessa. Toisin sanoen, yksilö kehittyy valintojensa ja koettelemustensa kautta sekä ollessaan sosiaalisessa kanssakäymisessä muiden romaanissa esiintyvien henkilöhahmojen⁴⁹ kanssa.

[A] man’s becoming and developing – based on his own choices – makes necessary a generous and full representation of the social worlds, voices, languages of the era, among which the hero’s becoming – the result of his testing and his choices – is accomplished (Bahtin 2008c, 411).

Kehitysromaanin siis tarvitsee kronotooppia⁵⁰, mielestäni etenkin tien ja tapaamisen kronotooppia, jotta nämä yksilön kehityksen kannalta tärkeät elementit pääsevät esille. Edellä kuvaamassani kivikkotiessä tulee jo hyvin esille *Työmiehen perheessä* edustettuina olevat aikakauden merkittävimmät sosiologiset ja ideologiset äänet, mutta kuvatussa maailmassa nämä aikaa myöten vain syvenevät.

---

⁴⁹ Romaanin on siis oltava moniääninen romaani, jotta yksilön kehitys olisi mahdollista.

⁵⁰ Ks. Bahtin 2010, 23.

3.2 Luokkaerot kohtaavat kadulla

Tiestö, olipa kyseessä maantie, kärrytie, kivinen polku tai katu, on elämänaluetta joka koskettaa jokaista kansalaista yhteiskuntaluokkaan katsomatta. Tien kronotoopissa samassa ajan ja paikallisuuden kohdassa voivatkin Bahtinin (1979a, 407) mukaan kohdata ”mitä erilaisimpien henkilöiden – kaikkien säätyjen, varallisuusluokkien, uskontokuntien, kansallisuuksien ja ikäluokkien edustajien – matkat paikallisuudessa ja ajassa.” Tässä toisessa analysoimassani tien kronotoopissa risteävät huonekalutehtaassa nikkarina työskentelevän Kustaa Rantasen sekä Vähämäen isännän nuorimman pojan, tohtorin, matkat. Koko yhteiskunnan kattavalla kadulla vastakkain asettuvat kaksi eri poliittista suuntausta, yhteiskunta- ja varallisuusluokkaa: ”Kustaa tuli työstä yhtä aikaa tohtorin kanssa. Miehet tapasivat kadun päässä ja kulkivat yhdessä kotiin. Tohtori oli kovin hyvällä päällä.” (TP, 50.) Kuvauksesta ei käy ilmi, onko tien kronotooppiin yhdistyvässä tapaamisaihelmassa kyse sattumasta vai sovitusta tapaamisesta. Tunneperäiseltä arvolataukseltaan tapaaminen kuitenkin vaikuttaa arkiselta ja osoittaa näiden kahden taustoiltaan erilaisen henkilön tulevan toimeen keskenään.

Tohtori ja tohtorinna asuvatkin Kustaan kodin lähellä Helsingin Ruoholahdessa. Kustaan viha Vähämäen isäntää kohtaan ei ole laantunut, mutta jännitteistä huolimatta perheet ovat tiiviissä vuorovaikutuksessa keskenään. Mari työskentelee tohtorin perheen pyykkärinä ja tohtorinna avustaa Kustaan ja Marin suureksi kasvanutta perhettä lahjoittamalla perheen lapsille (Matille, Arville, Liisukalle ja Sallille) omien lastensa pieneksi jääneitä vaatteita ja kapaloita. (TP, 25, 33–34.) Tohtori ei ole muistavinaan Kustaan ja Vähämäen isännän rikkoutuneita välejä vaan on luokkaerosta huolimatta ”halukas pitämään yhteyttä oman kotiseudun väkeen” (Oinonen 2004, 99).

Tien kronotooppina toimiva katu kuvaakin tarkemmin tapahtumapaikkaa. Katu on yhteydessä kaupunkimiljööseen toimimalla yleisenä liikennettä palvelevana asemakaavan mukaisena kulkutienä. Yleisesti ottaen kaduiksi kutsutaankin kaupungeissa ja taajamissa pääasiassa ajoneuvoilla liikennöitäviä ja liikenteen vaatimusten mukaisesti rakennettuja kulkuteitä. (Forsman 1934, 341–345.) Katu⁵¹ jaetaan ajoradaksi, jalkakäytäväksi, ratsastus- ja polkupyöräteiksi, istutusalueiksi sekä ”erikseen rajoitetuiksi raitiotie- ja autobussiradoiksi” (Forsman 1934, 342). Kadut voidaankin nimetä liikenne- eli pääkaduiksi, ”jotka muodostavat eri kaupunkiosien yhdystiet, välittävät suuren ja raskaan liikenteen” sekä asunto- eli sivukaduiksi, jotka ovat pääkatujen väliin

---

⁵¹ Olen käyttänyt vuoden 1934 *Isoa tietosanakirjaa* selvittääkseni kuinka katu määriteltiin 1900-luvun alkupuoliskolla, johon tien kronotoopin tapahtumatkin liittyvät.

sijoitettuja pienempää liikennettä palvelevia kulkuteitä (Forsman 1934, 342). Urbanina kulkutienä toimiva katu on siis perusteellisemmin suunniteltu ja rakennettu kuin maantie tai polku sillä se noudattaa kaupunkimiljöön asemakaavaa, kun taas maantie perustuu usein entisiin kärryteihin.

Kadulla Kustaa ja tohtori vaihtavat mielipiteitä yhteiskunnallisesti tärkeistä asioista ja summaavat menneitä tapahtumia kuten juuri päättynyttä suurlakkoa ja sen seurauksia yhteen. Kapteeni Kockin johtama järjestyskaarti – johon Kustaakin kuului – ylläpiti järjestystä vuoden 1905 suurlakon aikaan, mutta lakon loputtua poliisimestari Gordie tuli johtoon ja Kockin järjestyskaartina tunnettu punakaarti sai väistyä. (*TP*, 50.) Tien kronotoopin ajalliset suhteet voidaan siis hahmottaa vuosien 1905–1906 taitteeseen. Tämä tien kronotooppi ei kuitenkaan näyttäydy niin intensiivisenä kuin edellisessä alaluvussa tarkastelemani kivikkotie, mutta kuvaa hyvin yhteiskunnan voimasuhteita, jotka vaikuttavat jokaisen ihmisen elämään yhteiskuntaluokkaan katsomatta. Lisäksi tien kronotoopin aikana tulee paljon esille Suomen yhteiskuntahistoriallisesti merkittäviä tapahtumia ja henkilöitä. Kuten luvussa 2.1 toin esille, Bahtin (1979a, 421) painottaa kronotooppien ominaisuuksia kuvatessaan, ettei teoksessa kuvattu maailma voi koskaan olla ”kronotooppisesti identtinen sen kuvaavan reaalisen maailman kanssa, jossa kuvauksen tekijä sijaitsee”, vaikka teoksessa kuvattu maailma ja kuvaava reaalinen maailma ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään. Kaikki on siis luotua, vaikka teoksessa kuvatussa maailmassa ilmenevät ja luodut kronotoopit ovatkin peräisin kuvaavan maailman reaalista kronotoopeista (ks. Bahtin 1979a, 418).

Steinbyn mukaan romaanissa kuvatussa maailmassa kronotoopit kuitenkin ratkaisevasti määräävät kokemuksen aikapaikallisuutta, sillä etenkin tietyt, kuten kynnyksen ja salongin, kronotoopit kiinnittävät tapahtumat määrättyyn paikallisuuteen ja rajoittavat näin henkilöhahmon toiminnan mahdollisuuksia. Henkilöhahmon toiminta tulee siis romaanissa näkyviin aikapaikallisuuden määräämissä puitteissa: ”What a person can do is conditioned by the setting and the locality. [– –] They present a concrete situation where certain kinds of action are possible; by the same token, however, they also restrict the possibilities of action.” (Steinby 2013, 117, 120, 122.) Tämä pätee osittain reaaliseen tien kronotooppiin, joka kiinnittää tapahtumat voimakkaasti paikallisuuteen eli tiehen. Tiellä tapahtumat voivat kuitenkin sattua myös tien sivussa ja tien päässä, kuten olen aiemmin tuonut esille. Reaalinen tiekin voi loppujen lopuksi saada laajat mittasuhteet, riippuen minkälainen matka henkilöhahmolla on kuljettavanaan. Näin ollen en näe tien kronotooppia niin paikallisuuteen rajoittavana kuin Steinby on nähnyt kynnyksen ja salongin, vaikka paikallisuus näyttäytyykin tien kronotoopissa vahvana.

Steinbyn (2013, 122) näkemyksessä kronotoopit siis avaavat hahmojen toiminnalle tietyn aikapaikallisuuden, joka määrää joko paikallisuuden tai sosiaalisen tilanteen, mutta jättävät silti yksilölle eettisen valinnanvapauden. Artikkelissaan Steinby (2013) onkin tutkinut Bahtinin muun tuotannon, erityisesti eettisen ajattelun, yhteyttä kronotooppiin. Hän tuo esille kuinka Bahtin ymmärtää romaanin tapahtumat kahden tai useamman eettisesti vastuullisen subjektin yhteistyöksi.

Bakhtin's understanding of event as a co-being between two or more ethically responsible subjects. [– –] According to Bakhtin, what had been forgotten was that an individual human being is an autonomous ethical subject responsible for his or her acts in real 'events' in his or her life. (Steinby 2013, 110–111.)

Steinby kuitenkin kokee, ettei kronotoopit ole varsinaisesti kognition⁵² kategorioita vaan sittenkin enemmän ihmisen⁵³ toiminnan mahdollisuuksia: ”Thus chronotopes are primary not categories of cognition but of the possibilities of human action” (Steinby 2013, 122). Mielestäni kronotoopit voivat käsittää nämä molemmat puolet, kognitiivisuuden ja toiminnan mahdollisuudet, sillä Bahtin (1979a, 416) näkee kaunokirjalliset, kronotooppisuudeltaan muodollis-materiaaliset, henkilöahmot aistivina, liikkuvina ja kehittyvinä. Liikkuvina ja kehittyvinä henkilöahmot kuvaavat paikallisuudessa aistittavia ilmiöitä ja tuovat mielestäni näin esille kronotoopin sisältämää kognition aikapaikallista muotoa. Kronotoopin aikana henkilöahmon toiminnan, hänen eettisten valintojensa ja paikallisuudessa aistittavien ilmiöiden kautta saadaan siis selville myös kronotoopin kognition aikapaikallinen muoto eli henkilöahmon aikapaikallinen hahmotustapa.

Mielestäni tapahtuman ei kuitenkaan tarvitse olla kahden tai useamman eettisesti vastuullisen subjektin yhteistyötä, vaan jo yksittäinen henkilöahmo voi tuoda paljon esille vallitsevasta ajallisuudesta ja paikallisuudesta. Kahden tai useamman subjektin yhteistyön kautta saadaan kuitenkin monipuolisemmin selville eri henkilöahmojen kokemis- ja hahmotustapaa. Esimerkiksi tässä luvussa tien ja tapaamisen kronotooppien avulla pystytään hahmottamaan kahden eri yhteiskuntaluokan edustajan ajatusmaailmaa ja samalla aikalaiskokemusta. Tohtorin mielestä ”suurlakko on ollut ja mennyt ja kaikki alkaa taas tulla raiteilleen”, mutta Kustaa näkee asiat toisin (*TP*, 50). Hänen mielestään elämä ei ole suurlakon jälkeen palannut vielä raiteilleen vaan on kaukana toivotusta: ”Kun tohtori nyt sanoo, että vapaus on tullut, niin se ei ole kuin se perustuslaillisten vapaus, ja kuinka sen tasa-arvoisuuden ja veljeyden on käynyt?” (*TP*, 50–51.) Samassa ajassa ja paikassa Kustaa ja tohtori aistivat ja huomioivat maailmaa eri lähtökohdista käsin, vaikka he vuosien aikana ovat kokeneet samat historialliset tapahtumat. Kustaan elämään

---

⁵² Tutkijat ovat olleet yksimielisiä siitä, että kronotoopit ovat kognition muotoja tai niitä kuvaavia kategorioita (katso luku 2.4).

⁵³ Mielestäni Steinby tarkoittaa ihmisellä romaanissa esiintyvää henkilöahmoa.

ovat vaikuttaneet työväenluokkalaiset arvot ja asenteet, kun taas tohtori elää porvarillisen maailmankatsomuksen mukaisesti.

Merkitykselliseksi juonen ja Kustaan elämän kannalta katu ja tapaaminen muodostuvat siinä vaiheessa, kun annetaan aavistus tulevasta, jolloin tien kronotooppi ja siihen lomittuva tapaamisaihelma esittävät tärkeää osaa juonen kehityksen kannalta. Vaikka tohtorin mielestä he (perustuslailliset) ovat voitolla Venäjän keisaria vastaan, Kustaa katsoo varmimmaksi pitää oma punakaarti vielä voimissaan.

Kustaa pysähtyi ja raapi katuja ensin yhdellä jalalla ja sitten toisella, sanoi jonkun pahan sanan ja laukaisi sitten: — Kai se sentään on varmintä pitää se oma kaarti voimassa, jos niin kuin sattuisi joskus tarvitsemaan. [– –] Tohtori jatkoi matkaansa, niin että Kustaankin oli taas kuljettava mukana. (TP, 50–51.)

Kustaa vaistoa jotain olevan vielä tulossa. Hän ei ole tyytyväinen suurlakon lopputulokseen, vaikka sääty-eduskunnassa saatiin läpi eduskuntauudistus, yleinen äänioikeus sekä yksikamarinen eduskunta. Suurlakko ei poistanut yhteiskunnallisia ja sisäpoliittisia jännitteitä, tuonut työläisten toivomaa kahdeksan tunnin työpäivää tai nostanut palkkoja. (TP, 51.) Tämä osoittaa, ettei Kustaa ole vielä saavuttanut päämääräänsä – yhteiskuntaluokkien tasa-arvoisuutta. Tavoitteen saavuttamiseksi hänen on siis jatkettava vielä taivaltaan, jolloin katu ei näyttäyty pelkkänä katuna vaan jälleen elämäntaipaleen suuntaa antavana osana.

3.3 Maantien vanki

Vuosisatojen aikana maanteilla on liikkunut monenlaisia kulkijoita, jotka ovat taittaneet matkaa jalan, hevoscärryillä, polkupyörällä tai autolla. Maantiet toimivatkin väylinä erilaisiin kohtaamisiin ja päämääriin, ohjaten kulkijaa niin häihin, hautajaisiin, ristiäisiin, sukulaisten luo, sotaan, vankilaan tai vapauteen. Paljon on kuitenkin riippunut ajasta ja aikakaudesta, minkälaisia kulkijoita maantiella on ollut. Esimerkiksi vuonna 1918 monet punakaartin jäsenet kulkivat maanteitä pitkin vapauteen kansalaissodan vankileireiltä.

Työmiehen perheessä näitä vankileirikokemuksia kuvataan Kustaa Rantasen sekä hänen sukulaisten ja ystävien kautta. Tässä luvussa tien kronotooppina toimii maantie, joka johdattaa kulkijaa vankileiriltä kotiin. Kulkija on Kustaan Rantasen veljenpoika, Jaakko Rantanen, joka katajaiseen

keppiin nojaten matkaa kotiin päin laulaen vuoden 1918 punaisten vankileirilaulua *Oi kallis kotimaa*⁵⁴-laulun sävelmän ja osittain sanoitusten mukaisesti:

Paljon on kärsitty vilua ja nälkää Hennalan leirillä Lahlessa... hyräili Jaakko Rantanen kulkien maantietä katajaiseen keppiin nojaten kalpeana ja väsyneenä ryysyisissä vaatteissa. Keskikesän aurinko helotti ja apila tuoksui. Mies astuskeli varovaisesti, istuutui kivelle maantien viereen levähtämään ja katseli tuimana ja välinpitämättömänä kesän kauneutta. Huokasi ja kulki eteenpäin, katajainen vapisevassa kädessä. (TP, 108.)

Kansalaissodan aikana valkoiset vangitsivat monia kapinallisena ja epäluotettavana pitämiään punakaartilaisia, jotka sijoitettiin vankiloihin ja vankileireille eripuolille Suomea. Kuuluisimmat vankileirit olivat Lahden Hennalassa, Suomenlinnassa, Hämeenlinnassa, Helsingin Katajanokalla ja Tammisaaressa, jota sittemmin alettiin kutsua ”Tammisaaren yliopistoksi”. Vankileirien olosuhteet eivät olleet hyvät vaan taudit, teloitukset ja nälkä olivat alati läsnä. Vuoden 1918 kesällä vankeja alettiin kuitenkin jo vapauttaa valtionrikosoikeuden päätöksellä. (ks. esim. Suodenjoki 2009, 335–355.) Vapautumisesta huolimatta osa vangeista jäi sille tielle, kun nälän ja koettelemusten uuvuttamana heiltä hiipuivat voimat tai kun he söivät jotain sopimatonta: ”kaverini jäi vallan kadulle, kun sai lihapalan ja söi sen niin äkkiä” (TP, 109).

Kuten todettua, tien kronotoopissa tapahtumat voivat sattua myös tien vieressä. Vaikka edellisessä katkelmassa tien vieressä ei tapahdu paljoa, se kuitenkin luo synkän kuvan niistä aatoksista joita kulkija matkallaan pohtii. Edes keskikesän aurinko ja apilan tuoksu eivät saa kulkijan mieltä paremmaksi. Sen sijaan Jaakko katselee kesän kauneutta tien vierestä kalpeana ja väsyneenä, tuimana ja välinpitämättömänä. Tukena hänellä on vain katajainen keppi, johon voi vapisevalla kädellä nojata. Katajainen keppi mielestäni kuvaakin sitä sitkeää, sinnikästä ja periksi antamatonta luonnetta, jota suomalaisella ”katajaisella kansalla” on. Matkallaan Jaakko siis metaforisesti nojaa suomalaiseen sisukkuuteen.

Maantien tapahtumat on kuvattu lähinnä Jaakon näkökulmasta, mutta samalla kertoja piirtää laajempaa kuvaa yhteiskunnan kokonaistilasta. Jaakon ja hänen kokemuksiensa kautta kuvataan, ettei työväen vaatima yhteiskuntaluokkien tasa-arvoisuus ole toteutunut vaan he ovat vielä kaukana päämäärästään. Samalla tien kronotooppi ilmentää yhteiskunnan voimasuhteita punaisten ja valkoisten välillä sekä kansakunnan voimakasta kahtiajakoa. Kesäinen maantie myös sitoo yhteen monien ihmiskohtaloiden ja elämäntapaileiden paikalliset ja ajalliset jonot.

Paljon kulki Suomenmaalla sinä kesänä tällaisia repaleisia miehiä, joiden vaatteissa oli omituinen köyhyyden, lian ja lysolin haju. Tällaisina he vähitellen tippuivat vankiloista ja

---

⁵⁴ Sotilaspoika (1938, 171).

vankileireistä, kuka ystävällisen isännän puolustamana, kuka oikeudenmukaisen tuomarin vapauttamana, kuka perheensä hankkimien todistusten perusteella, kuka armahdettuna ehdonalaisuuteen. (TP, 108).

Monet muutkin Rantasen perheenjäsenistä ja sukulaisista joutuivat vankileireille. Kustaa oli veljensä Aatun kanssa Lahden Hennalassa ja Kustaan tytär Liisukka Katajanokalla. Viikatemies kuitenkin kulki vankien keskuudessa. Aatu joutui teloitettavaksi, mutta muiden valtionrikosoikeudessa saadut tuomiot olivat neljästä vuodesta yhdeksään vuotta. Ensimmäisenä vapautui Liisukka, vain kolmen kuukauden vankilassaolon jälkeen, sillä sodassa hänellä ”ei ollut kivääriä eikä muutakaan ollut tehnyt kuin sairaita hoidellut” (TP, 111). Liisukka hankki Kustalle ”asianajajan ja todistuksia telakalta, kuinka kunnollisesti hän oli telakan asiat hoitanut. Vähämäen tohtoriltakin oli saatu todistus, miten Kustaa oli kapinan aikana auttanut tohtoria kun tohtori oli pidätetty.” (TP, 111.) Jaakko Rantanen puolestaan vapautui Vähämäen isännän puolustamana. Tämä osoittaa kuinka hädän hetkellä ystäviä ja oman kotiseudun väkeä ollaan valmiita auttamaan, vaikka he kuuluisivat eri yhteiskuntaluokkaan ja poliittiseen suuntaukseen.

Mielestäni tämän tien kronotoopin aikana juonen tempo hetkellisesti lamaantuu kuin työläisten tahtotila. Jaakko Rantasen kautta kertoja piirtääkin kuvaa siitä alemmuustilasta, joka leiriltä palanneiden työläisten keskuudessa vallitsi (Oinonen 2004, 106). Samalla maantie nostaa esiin niitä tunteja ja tulevaisuuden näkymiä, joita vuoden 1918 punaisilla vangeilla oli.

Siinä kulki Suomen työmies harmaana, arkipäiväisenä, lopen uupuneena, eikä kukaan muistanut, että hänkin oli osoittanut sankaruutta, taistellut ja kaatunut ja tullut voitetuksi. Armosta hänelle työtä annettiin, sillä jonkun täytyi tehdä työtä. Maksettiin mitä maksettiin. Hän ei uskaltanut ääntään korottaa. Hän oppi kulkemaan ihmisiin vilkaisematta, oppi puhumaan katsomatta puhekumppaniinsa. Ei kuulunut kenellekään, mitä hän sisimmässään tunsu, jos hän jaksoi tuntea mitään. Niin seisoivat Rantasen Antin vanhin poika Jaakko erään mökin portilla kuin peilikuva Suomen työmiehen alemmuustilasta. (TP, 108–109.)

Vapautuneet vangit oppivat olemaan huomaamattomia ja hiljaisia, ettei heistä olisi vaivaa kenellekään. Näin myös Jaakko Rantanen käyttäytyy erään mökin portilla jonne maantie on hänet ohjannut. Mökin emännälle vankileiriläiset eivät ole vieraita ja tuntee emäntä jopa Jaakon äidinkin. Emäntä tarjoaa maantien kulkijalle perunankuoria ruoaksi ja aitasta yösijan. Tien kronotooppiin yhdistyvän tapaamisaihelman myötä tunnelma muuttuu lämpimämmäksi, ystävällisemmäksi ja toiveikkaammaksi, mutta tästä huolimatta Jaakon mieli pysyy katkerana ja synkkänä. Hänen ajatuksistaan nousee esiin se miten syvästi kansalaissodan taistelut ja vankeus vaikuttivat sotilaisiin: ”Kun vain saisi nukkua hiirenhiljaa, ei ajatella mitään eikä muistella mitään, hiirenhiljaa” (TP, 109). Myös kertoja maalaa näitä samoja epävarmuuden ja synkkyyden tunteja: ”Ja miten unohtaa kaikki, mikä oli tapahtunut? Kaikki nimelliset ja nimettömät haudat.” (TP, 108.)

3.4 Evakkotie

Evakkotie poikkeaa aiemmista reaalista teistä siinä, että sillä on kahtalainen merkitys. Toisaalta evakkotie kuvaa niitä teitä, maanteita ja rautateitä, joita pitkin evakot⁵⁵ kulkivat paetessaan talvisotaa vuonna 1939–1940, ja kun vuonna 1940 sekä 1944 suomalaiset vetäytyivät rauhansopimuksen mukaisesti Neuvostoliitolle luovutetuilta alueilta (Salonen 1999, 377–379). Toisaalta se kuvaa myös sitä elämänmittaista matkaa jolle evakot joutuivat lähtemään. Evakkotie ei siis ole *Työmiehen perheessä* esiintyvä erillinen tai olemassa oleva tie, vaan nimitys mille tahansa tielle, jota myöten evakuoitetaan tai metaforinen eli evakkomatkaa kuvaava. Näin evakkotiessä yhdistyy sekä reaalisen että vertauskuvallisen tien kronotoopit.

Työmiehen perheessä evakkoteiksi on kuvattu länteen päin suuntautuvat jäätyneet maantiet:

Monesti sinä maaliskuussa itkettiin ja iloittiin ja purtiin hammastakin. Ihmiset kulkivat maanteita karjoineen ja ilman karjoja, hevoskuormissa ja autoissa, yöpyivät minne sattui, hyvien ihmisten luo, jopa sellaisten luo, jotka eivät olleet hyviä. Jäätyneitä maanteita pitkin kaikuivat sotilaitten askeleet ja Karjalan väestö kulki aina länteen päin, yhä länteen päin. Jossain Kouvolan lähellä pysäytti karjalainen kulkija paikkakuntalaisen ja kysyi, onko se jo Huittinen tahi Orivesi, jonne heillä oli määränpää. Nöyränä ja tottelevaisena kulki Karjalan kansa kulkuteitään, minne oli määrätty, kulki, eikä paljon kysynyt. (*TP*, 279.)

Kyseisessä katkelmassa kuvataan vuoden 1940 maaliskuussa talvisodan rauhansopimuksen mukaan Neuvostoliitolle luovutetuilta alueilta evakkoon lähtevien ihmisten matkaa. Tuolloin maantiet täyttyivät ihmisistä, karjoista ja tavaroista, kun ”mukaan yritettiin ottaa niin paljon tavaraa kuin oli mahdollista ja järkevää” (Salonen 1999, 377). Vaikka evakuoinnit pyrittiin pääasiassa hoitamaan rautateitse, kaikki eivät kuitenkaan mahtuneet juniin ”vaan evakkoliikenne suuntautui länteen päin myös kaikkia mahdollisia maanteita pitkin [– –]” (Salonen 1999, 377). Maantiet siis muodostivat tärkeän väylän evakoille, mutta myös sotilaille, jotka välirauhan aikaan ja sodan loputtua palasivat rintamalta kotiin.

Kuten olen tuonut esille, *Työmiehen perheessä* kertoja usein siirtää lukijan aikaan ja paikkaan, luonnehtimalla tapahtumaympäristön ja yleistunnelman. Tapahtumat saavat kuitenkin merkityksensä, vasta kun ne kytketään Rantasen perheen ja suvun tapahtumiin. *Työmiehen*

---

⁵⁵ Sallinen-Gimplin (2006, 11) mukaan evakuoinnilla tarkoitetaan ”alueen tyhjentämistä eli väestön ja tavaran siirtoa pois sotatoimien piiristä.” Sotilassanastossa tätä oli käytetty jo ennen sotia, mutta sodan syttymisen jälkeen kansankieleen syntyi käsite evakko. Evakolla tarkoitetaan kansankielessä ”henkilöä, joka on kokenut evakkouden talvi- ja jatkosodan aikana.” (Sallinen-Gimpl 2006, 11–12.) Evakoista käytettiin kuitenkin virallisesti ilmausta siirtoväki, ”joka tarkoittaa sotatoimien vuoksi pysyvästi maan toiseen osaan siirrettyä väestöä” (Sallinen-Gimpl 2006, 11). Sen sijaan siirtokarjalaisiksi kutsutaan karjalan siirtoväkeen kuuluvia henkilöitä, jotka eroavat evakosta ”sitä, että evakko-sanaa käytettäessä viitataan erityisesti evakuomisaikaan” (Sallinen-Gimpl 2006, 12).

perheestä on siis erotettavissa niin yksilöllinen kuin historiallinen aikajono. Yksilöllisen aikajonon kautta historialliset tapahtumat saavat lopulta täyden merkityksensä. Evakkotie koskettaakin Rantasen perhettä, kun Kustaan ja Marin lapsenlapsi saapuu talvisodasta kotiin yhdessä karjalaistytön kanssa.

Yhden tytönkin minä toin sieltä Karjalasta mukaan. Sanos nyt hyvää päivää vaarille ja muorille. Pirkko oli tumma, hienopiirteinen karjalaistytönen. Niiasi ja sanoi päivää. — No mistä sinä sen neitosen löysit, kysyi Kustaa. — Maantieltä, sanoi Ville, tuolta Lauritsalan liepeiltä. Siellä se kulki isänsä ja äitinsä kanssa ja vesikelkalla kuljetti ompelukonetta ja muuta tavaraa, ja niin Ville oli auttanut sitä työntämään vesikelkkaa ihan Helsinkiin saakka. — Niitä evakkoja se Pirkkomiisu on. Ville kertoi sitten, että Pirkkomiisun isä ja äiti, ompelukone ja muut tavarat ovat asemalla, ja pyysi, että koko perhe saisi tulla Jussin ja hänen huoneeseen siksi kunnes saavat asunnon. (*TP*, 279–280.)

Maantiellä samassa ajallisuudessa ja paikallisuudessa on ristennyt kahden eri ihmisen, sotilaan ja evakon, matkat. Kuvaavaa on näiden kahden henkilön tekemän matkan ero, vaikka henkilöt ovat samassa ajallisuuden ja paikallisuuden pisteessä. Ville pääsi palaamaan sodasta kotiin, mutta samanaikaisesti Pirkkomiisu joutui lähtemään evakkomatkalle ja jättämään kotinsa. Tämä osoittaa jälleen tien kronotoopin moninaisuuden: tie ja siihen liittyvä tapaaminen yhdistää kahden eri ihmiskohtalon ja elämäntaipaleen ajalliset ja paikalliset jonot.

Katkelmasta käy myös ilmi kuinka tärkeänä esineenä perhe on pitänyt ompelukonetta. Se on otettu evakkomatkalle mukaan ja kuljetettu vesikelkalla aina Helsinkiin saakka. Ompelukone symboloiakin tulevaisuutta ja uuden alkua: sillä saadaan korjattua jotain vanhaa, mutta luotua myös uutta. *Työmiehen perheestä* myöhemmin käykin ilmi, että jatkosodan päätyttyä Pirkkomiisu pääsee ompelimoon töihin (*TP*, 296). Fragmentista ei kuitenkaan selviä oliko Pirkkomiisun perheen määränpäänä Helsinki, vai kulkivatko he Helsinkiin Villen pyynnöstä. Sallinen-Gimplin (2006, 20) mukaan kaupungista kotoisin olevat evakot saivat valita itse asuinpaikkansa, toisin kuin maatilalliset ja viljelystä harjoittaneet evakot. He ”saivat oikeuden maansaantiin muualta Suomessa ensin pika-asutuslain (1940) ja sitten maanhankintalain (1945) nojalla” (Sallinen-Gimpl 2006, 11).

Pirkkomiisun myötä Rantasen perheeseen ja juoneen tulee uusia henkilöitä, sillä Pirkkomiisu muuttaa vanhempineen Rantasten luo asumaan. Pirkkomiisun isä, peltiseppänä työskentelevä järjestäytynyt ammattiyhdistysmies, tulee Kustaan kanssa hyvin toimeen, vaikka he eivät aina ole yhtä mieltä työväenliikkeestä ja maailmanmenosta. Kustaan ja Marin lapsenlapsen Jussin kaaduttua talvisodassa, iloluonteiset karjalaiset tuovat myös valoa perheen elämään. Jatkosodan alettua osa karjalaisista palaa takaisin kotiinsa, kun luovutettu Karjala otettiin sotatoimin jälleen suomalaisten haltuun. Niin myös Pirkkomiisu vanhempineen muuttavat takaisin Viipuriin, vaikka Kustaa ja Mari

sitä kovasti surevat ja ”vakavasti he puhuivat noille karjalaisille aavistuksistaan ja vaistoistaan. Mutta mitäs viipurilaisille voi? Ottivat tavaransa ja lähtivät.” (TP, 283.) Jatkosodan päätyttyä Pirkkomiisun perhe joutuu kuitenkin kulkemaan evakkotien uudestaan, kun suomalaiset evakuoitiin Neuvostoliitolle luovutetuilta alueilta⁵⁶: ”Karjalan kansa, kulkivat takaisin Suomen puolelle kykenemättä uskomaan tapahtunutta [– –]” (TP, 293).

Tien kronotoopissa on samaan aikaan läsnä myös pakenemisen⁵⁷ aihe. Evakkotiessä pakeneminen saakin monenlaisia piirteitä, kun evakot joutuivat lähtemään pakoon⁵⁸ joko sotaa tai Neuvostoliiton miehitystä. Bahtin (1979a, 259) määrittelee, että pakenemisessä on tärkeää päästä muuhun maahan, mutta tässä yhteydessä tuo muu maa on kuitenkin edelleen sama kotimaa, vaikka alue jolta paetaan, ei enää ole osa kotimaata. He ovat pakotettuja pakenemaan kotiseutunsa olosuhteita. Pakeneminen ei myöskään ole hetkellistä eikä kukaan tai mikään jahtaa heitä. Evakkotielle lähteneen henkilön pako kestää lopun elämää, ts. hän on koko elämänsä ajan evakkotiellä.

Analysoimani tien kronotoopin aikapaikallisuus vaihtelee paljon, riippuen siitä kumpaa tien kronotooppia evakkotiessä tarkastellaan. *Työmiehen perheessä* niin reaalisen kuin vertauskuvallisen evakkotien alkupiste voidaan määritellä vuoden 1940 maaliskuulle, mutta myös jatkosodan rauhansopimuksen mukaisien evakuoitien päättymiseen eli vuoden 1944 kesään. Reaalisen tien kronotoopin eräänlainen päätepiste voidaan määritellä aikaan ja paikkaan, johon Pirkkomiisun perhe lopulta asettuu asumaan⁵⁹, kun taas vertauskuvallisen tien kronotoopin päättymisaikaa ei voida määritellä, sillä kuten sanottua, evakkomatka määrittää koko loppuelämää⁶⁰.

---

⁵⁶ Neuvostoliitolle luovutetut alueet olivat Karjala, Petsamo sekä Sallan ja Kuusamon kuntien alueet. Lisäksi Suomi joutui vuokraamaan Porkkalan alueen Neuvostoliitolle. Onkin arveltu, että noin 590 000 henkilöä siirtyi Suomessa paikasta toiseen vuoden 1944 evakuoitinnin vuoksi. (Sallinen-Gimpl 2006, 27.) Jatkosodan lopulla, kesällä 1944, Kannaksen väestöä pystyttiin evakuoimaan myös vesiteitse Saimaan kanavan kautta aina Lappeenrannan seudulle. Tainionkosken ja Lappeenrannan välisistä satamista pystyttiin sinne ”maitse selvinneitä lastata myös proomuihin kuljetettaviksi Saimaan vesistön länsirantojen rautatieasemille”, joissa evakot odottivat jatkokuljetusyhteyksiä muualle päin Suomea. (Hietanen 2005, 825.) Usein evakot joutuivat kulkemaan myös maanteitse pitkiä matkoja ennen kuin he onnistuivat pääsemään junaan (Sallinen-Gimpl 2006, 24). Hietanen (2005, 825) onkin kuvannut, kuinka ”[l]oputtomat karjalaumat paimentajineen ja kärryjönöt kyytiläisineen vaelsivat Salpausselän harjuteita länteen, jotkut jopa koko evakkomatkinsa aina Varsinais-Suomeen asti.”

⁵⁷ Pakenemista käsittelemme laajemmin luvussa 4.2.

⁵⁸ Sallinen-Gimpl (2006, 12) määrittelyn mukaisesti pakolaisella tarkoitetaan ”toisen valtion alueelta paennutta ihmistä, joka on kokenut etnistä, uskonollista tai muuta sortoa.” Suomen siirtoväkeä ei siis voida kutsua pakolaisiksi, koska he jo olivat saman maan kansalaisia johon heidät siirrettiin. Sallinen-Gimplin mielestä heitä voidaan kuitenkin kutsua yleisessä merkityksessä sotapakolaisiksi, koska he joutuivat pakenemaan sotaa. (Sallinen-Gimpl 2006, 12.)

⁵⁹ Sodan jälkeen Pirkkomiisun perhe palasi takaisin Helsinkiin (TP, 296).

⁶⁰ Sallinen-Gimplin (2006, 12) näkee maataloudesta toimeentulonsa saaneen siirtoväen evakkona olon päättyneen sijoitukseen eli maanhankintalain nojalla muodostetun tilan asuttamiseen.

4 ELÄMÄ ON TIE

Tutkielmassaan Bahtin (1979a, 408) näkee vertauskuvallisen tien kronotoopin perusrunkona ajanjuoksun: ”aika ikään kuin juoksee paikallisuuteen ja virtaa sitä pitkin (muodostaen teitä) [– –].” Vertauskuvallisen tien kronotoopin tärkeimmän elementin siis muodostaa paikallisuudessa virtaava aika, joka jatkaa kulkuaan vaikka paikallisuus vaihtuisi tai jopa pysähtyisi. Kuten kolmannen luvun alussa totesin, *Työmiehen perhe* ei rakennu reaalisen tien varaan. Se pohjautuu Kustaan elämäntaipaleeseen, minkä voi päätellä romaanin kokopitkästä nimestä: *Työmiehen perhe: työmies Rantasen perheen kronikka vuosilta 1895–1945*. Kustaan elämäntaipaleen aikana kuitenkin kuvataan myös muiden perheenjäsenten elämänpolkuja. Tässä luvussa analysoinkin neljää vertauskuvallista tien kronotooppia, joista ensimmäinen kuuluu enemmän Kustaan elämäntaipaleeseen ja loput kolme perheen lapsien elämään. Vertauskuvallisia teitä tutkiessani selvitan, kuinka tiet vaikuttavat teoksen juoneen ja mitä juonen kannalta merkityksellistä kohdissa tapahtuu. Analysoin samalla, ovatko tiet merkittäviä perheen, yhteiskunnan vai molempien takia sekä heijastavatko ne henkilöiden ja yhteiskunnan välisiä suhteita. Analyysia tehdessäni sivuan myös kronotooppisia aiheita, kuten kynnykset, pako, erossa oleminen ja tapaaminen.

4.1 Kohtalokas sotamatka

Ensimmäisenä vertauskuvallisena tien kronotooppina toimii Kustaan kohtalokas sotamatka. Vuonna 1906 tilanteet kärjistyvät Venäjällä. Keisari hajottaa sotaväkensä kanssa duuman, mikä aiheuttaa kapinan keisaria vastaan niin Viaporissa, Kronstadtissa kuin Mustalla merellä. Suomen työväki päättää auttaa venäläisiä tovereita vallankumouksessa ja julistaa suurlakon Helsingissä, kun venäläiset vallankumoukselliset lupaavat antaa Västingin Suomelle ja tehdä Suomesta itsenäisen. Näin alkaa uusi suurlakko kesällä 1906, johon myös Kustaa Rantanen aktiivisesti osallistuu. (*TP*, 51–52.)

Kustaan matka alkaa kun Virtasen Kalle tuo sanan punakaartin kokoontumisesta Alppilaan. Kustaa ei epäröi lähteä mukaan: ”Lastemme tulevaisuuden vuoksi me kaartiin mennään” (*TP*, 54). Tämä on analysoimani vertauskuvallisen tien kronotoopin ensimmäinen ratkaiseva momentti, sillä se määrittää Kustaan elämäntaipaleen suunnan. Kuten luvussa 2.2 toin esille, tien valinta merkitsee myös vertauskuvallisen tien valintaa; elämänpolkuun vaikuttavien suurien päätösten tekemistä. Tässä vaiheessa Kustaa voi vielä valita jäädä kotiin vaimon ja lasten luo, mutta halu parantaa

työväen yhteiskunnallista asemaa saa Kustaan lähtemään mukaan Viaporin kapinaan, jossa vapautta taistellaan niin Suomelle kuin työväelle. Kustaa ei kerro vaimolleen lähtönsä todellisia syitä vaan ilmoittaa hakevansa vehnästä Hakaniemestä.

Kustaa lähti ja silitteli mennessään tyttärensä pellavapäätä. — Isä antaa selkään pahoille pojille. Mari mietti vähän ja juoksi sitten ikkunaan: — Kustaa! Herra Jumala, siinä se nyt menee portista. Miksi minä nyt niin hermostuin? Kustaa! Ei se enää kuulekaan. Ehkä se tuo vehnästä jahka minä panen kahvipannun tulelle. (*TP*, 55.)

Kustaan matkan alussa vertauskuvalliseen tien kronotooppiin yhdistyy tapaamisen aihe, mutta myös eroaminen. Virtasen Kallen tullessa puhuttelemaan Kustaata, tapaamisen aihe saa perinteisen määrityksen, ihmisten oleminen samaan aikaan samassa paikassa. Samalla tapaaminen toimii Kustaan matkan aloittajana ja näin ollen yhden juonenkäänteen alullepanijana. Toisaalta tapaamisen aihe kielteinen puoli – eroaminen – tulee esille Kustaan lähdön jälkeen, Kustaa ja perhe ovat yhteen ja samaan aikaan eri paikoissa.

Vallankumous kuitenkin epäonnistuu ja kapinalliset pidätetään. Kustaa saa taisteluun osallistumisesta kuuden vuoden vankeustuomion. Vertauskuvallisen tien kronotoopin paikallisena aspektina toimiikin Kustaan osallistuminen sotaan ja vankeus, kun taas ajallinen aspekti näyttäytyy ajanjuoksussa: ”Aika kului ja vuodet vierivät” (*TP*, 58). Kronotoopin ajallisuus tulee kuitenkin tarkemmin esille romaanin ensimmäisessä anakroniassa. Kyseessä on prolepsiksen analepsis eli ennakointi, jossa kuitenkin kerrotaan jo tapahtuneesta asiasta. Kerronnassa kuvataan kuinka monien vuosien päästä Arvi luonnehtii vaimolleen aikaa jolloin Kustaa oli vankilassa. ”Kuusi vuotta isä oli Kakolassa, nikkaroi ja höyläsi.” (*TP*, 58.) Lisäksi Arvi kertoo kuinka vuonna 1912 kun isä tuli kotiin, perheen lapset ansaitsevat jo niin paljon, että maksavat Marin puolesta vuokran, jottei hänen enää tarvitse käydä joka päivä töissä. On siis huomattava, että Kustaan matkasta voidaan antaa tarkat ajalliset raamit – vuodesta 1906 vuoteen 1912 – jolloin kronotoopin aika on mitattavaa (vrt. Klapuri 2012, 113; Steinby 2013, 115–116). Vankilakaan ei siis pysäytä vertauskuvallisen tien kronotoopin etenemistä sillä aika kuluu ja vuodet vierivät, vaikka henkilö olisi sidottu yhteen ja samaan paikkaan pitkäksi aikaa. Ajallisuus ilmenee myös lasten kasvamisena, he eivät ole enää pieniä lapsia vaan ovat ottaneet askeleen lähemmäksi aikuisuutta. Lisäksi Helsingin työväentalo on muuttunut vuosien aikana: ”Eräs talo oli muuttanut muotoaan sinä aikana kun Kustaa oli Kakolassa. Yrjönkadun hökkelin tilalle oli rakennettu valtava graniittipalatsi Siltasaarelle.” (*TP*, 68.) Näin myös rakennukset ja ympäristö olivat muuttuneet Kustaan vankilassaolon aikana.

Kustaan sotamatkan voidaan katsoa päätyneeksi kun hän eräänä sateisena lauantai-iltana saapuu kotiin. Tähän vertauskuvallisen tien kronotoopin päähän lomittuvat kronotooppiset aiheumat kuten tapaaminen, kynnys ja elämän käännekohta:

Portaita nousivat raskaat askeleet. [– –] Ovi avautui, ja kynnyksellä seisoivat kookas, kalpea mies, joka sulki oven aivan hiljaa. — Ehtoota, Rantasen perhe, sanoi hän. — Noh, Mari, joko se kahvipannu porisee? Toin minä vehnästä kun lupasin. Olihan se hieman pitkä hakumatka, mutta tulihan ne vehnäset sentään. Mari tarttui kovasti pöydänkulmaan. — Kustaa. Mari hengästy. — Kyllä se kahvipannu porisee, kyllä porisee jo. Hyvä oli, että toit vehnäset niin kuin lupasit. — Taisi kestää kuusi vuotta se reissu. Pitkäksi tuli. (TP, 63.)

Kynnyksen kronotoopille ominainen emotionaalinen intensiivisyys on yllä olevassa katkelmassa erittäin voimakas, koko perhe on hyvin häkeltynyt Kustaan yllättävästä kotiinpaluusta. Lisäksi kynnyksen kronotoopin aika, kestoa vailla oleva silmänräpäys, tulee selkeästi esille. Perheen elämä on tapaamisen myötä positiivisessa mielessä käännekohtassa kun silmänräpäyksessä perhe on jälleen koossa. Näin kynnyksen kronotooppiin yhdistyy tapaamisen ja elämän käännekohdan kronotoopit (ks. Bahtin 1979a, 412). Tapaamisaihelma tulee selkeimmin esille Kustaan matkan alussa ja sen lopussa. Samalla tie ja tapaaminen nitovat ihmiskohtaloiden ja elämäntaipaleiden paikalliset ja ajalliset jonot yhteen. Vaikka tie toisaalta erottaa perheenjäsenet toisistaan, se lopulta myös yhdistää heidät – koko perhe on jälleen samassa paikassa samaan aikaan. Näin tapaaminen toimii teoksen yhden juonenkäänteen alullepanijana, mutta myös loppuratkaisuna.

Tapaamisaihelmalla on kuitenkin kiinteä yhteys myös erillään oloon, joka aikapaikallisuutensa puolesta lähenee tapaamista, mutta on aivan oma aiheumansa. Bahtin ei kuitenkaan määrittele erillään olon spesifejä kronotooppisia piirteitä, mutta sen voisi katsoa vastaavan tapaamisaihelman kielteistä määrittystä, johon kuuluu henkilöiden oleminen samaan aikaan eri paikoissa. (Bahtin 1979a, 256–257.) Mielestäni tämä kuitenkin poikkeaa aiemmin mainitsemastani eroamisesta siinä, että kronotoopin ajallinen aspekti on pidempi. Ihmiset ovat eri aikaan eri paikoissa, mutta ajallisesi kauemmin kuin eroamisessa. Miellän eroamisen hetkeksi jolloin henkilöt erkanevat toisistaan, kun taas erillään olo saattaa kestää päivä, kuukausia jopa vuosia. Erillään olo voi siis muuttua pysyvämmäksi asiantilaksi. Kustaan matkan aikana tämä erillään oleminen näyttäytyy selkeänä – Kustaa ja muu perhe ovat samaan aikaan eri paikoissa kuusi vuotta.

Tässä vertauskuvallisessa tien kronotoopissa on ensisijaisesti kyse Kustaan matkasta, mutta samalla se koskettaa koko Rantasen perhettä solmimalla kaikkien perheenjäsenten kohtalot yhteen yhdeksi isommaksi elämänpoluksi. Vertauskuvallisen tien kronotoopin myötä perheen sisäiset suhteet tulevatkin aiempaa voimakkaammin esille, sillä matka muuttaa juonen kehityskulkua koko perheen

suuntaan vahvistaen aikuistuvien lasten toimijuutta: he alkavat pitää perheen hyvinvoinnista enemmän huolta. Rantasen perheessä kyse ei ole valtasuhteista vaan Oinosen (2004, 132) mielestä ”perheenjäsenten roolien järjestäytyminen on tulkittavissa pelkästään sosiaalisen järjestyksen sanelemaksi.” Perheen vanhimpina lapsina pojat auttavatkin äitiään vuokran maksussa ja ottavat perheessä ikään kuin isän paikan tämän ollessa vankilassa. Lisäksi Kustaan matkan jälkeen lasten koettelemukset saavat romaanissa yhä enemmän huomiota. Romaanissa ja tässä vertauskuvallisessa tien kronotoopissa poliittisesti aktiivinen Kustaa toimii silti perheen fokuksena, jättämättä lempeää vaimoaan tai lapsiaan varjoonsa. Kustaan matka toimii myös kuvauksena miesten aktivismista sekä ”työläisperheen jäsenten selviämisestä yhteiskunnan murroksissa” (Oinonen 2004, 91–92). Miehinen toiminnan näkökulma saa rinnalleen yhtä vahvana ilmenevän perheen kokonaisuuden, joka merkityksellistyy arjen ja yhteiskunnan käännteissä. Näissä käännteissä yksilöt kamppailevat irtaantuakseen vanhasta yhteiskunnasta niin fyysisesti kuin psyykkisesti. (Oinonen 2004, 91–92.)

Juonen kehityksen kannalta Kustaan kuusivuotinen matka näyttäytyy erityisen tärkeänä. Siihen palataan teoksen myöhemmissä vaiheissa useasti perheenjäsenten muisteluiden myötä. Lisäksi Kakolassa vietetyt vuodet muuttavat Kustaan suhtautumista Vähämäen isäntää kohtaan. Kun Vähämäen isäntä seuraavan kerran kaupungissa käydessään vierailee myös Rantasilla, Kustaa ja isäntä polttelevat yhdessä rauhanpiippua ja muistelevat Kustaan heittämää isoa kiveä sekä hänen isoa vihaansa. Kustaa kertoo, ettei hän enää vihaa Vähämäen isäntää ”vaan isäntien luokkaa, ja että kun oli sellainen sosiaalidemokraattinen puolue, joka taisteli kaikkia isäntiä vastaan, niin semmoiseen hän nyt kuului, ja että henkilökohtainen vihan ja suuttumus eivät olleet enää oikein paikallaan.” (TP, 69.) Tästä yksityisellä tasolla solmitusta rauhasta huolimatta Kustaan aatteellinen matka on vielä kesken, sillä hänen luokkavihansa on edelleen olemassa. Vasta kun ”kahdeksan tunnin työaikalaki on saavutettu ja torpparilaki ja monta muutakin hyvää asiaa”, Kustaa katsoo päämääränsä toteutuneen (TP, 69).

4.2 Teillä tietymättömillä

Tien kronotooppia kuvatessaan Bahtin (1979a, 280) nostaa esiin seikan siitä, kuinka ”henkilön elämäntaival (tärkeimmissä käännekohdissaan) liittyy hänen reaaliseseen kulkutiehensä paikallisuudessa, ts. hänen vaelluksiinsa.” Tämä konkretisoituu *Työmiehen perheessä* kuvauksessa jossa perheen nuorin poika Arvi joutuu kansalaissodan aikaan ”teille tietymättömille”. Aivan teillä tietymättömillä Arvi ei kuitenkaan ole sillä sodan jälkeen hän pakenee Viipurin kautta Pietariin,

jossa hän työskentelee kirjapainossa ja opiskelee (*TP*, 148–149). Näin Arvin reaalin kulkutie paikallisuudessa on muuttunut ”vaellukseksi”, jossa sota toimii vertauskuvallisen tien kronotoopin, Arvin vuosikymmeniä kestävä pakomatkan, alkuna.

Vertauskuvallisen tien kronotoopin paikallisuus saakin todella laajat puitteet ulottuen vuosien aikana Helsinkiin, Viipuriin, Pietariin ja Pohjanmaalle saakka. Olennaisena Bahtin (1979a, 409) kuitenkin pitää sitä että kotimaassa kulkevan tien avulla kuvataan maan sosiaalis-historiallinen monimuotoisuus. Arvin paon kautta kuvataankin, kuinka Suomessa luokkasodan jälkeen työväenliikkeen sosiaalidemokraatteihin kuuluvia punakaartilaisia pakeni Venäjälle. Siellä he järjestelivät omia piirejään ja tulivat takaisin Suomeen organisoimaan kommunistien maanalaista toimintaa, koska kommunistinen puoluetoiminta oli Suomessa laitonta (Oinonen 2004, 107). Tästä syystä Suomen Valtiollinen poliisi vainosi epäiltyjä ja monet kiinni jääneet tuomittiin valtionpetoksesta. Arvin pako muodostuikin erittäin tärkeäksi yhteiskunnan kannalta, sillä hänen kautta kuvataan sitä yhteiskunnan poliittista kenttää, joka 1920-luvun Suomessa vallitsi. Oinosen (2004, 107) mielestä, Wuolijoki samalla tuo esiin ”työväen ahdingon, kun kommunistilait kriminalisoivat puoluetoiminnan.” Kommunistilakien tarkoituksena kun oli estää Suomessa olevien kommunistien toiminta (Siltala 1985, 149–151).

Oltuaan seitsemän vuotta paossa Arvi pääsee kertomaan perheelleen vuosien koettelemuksistaan. Jälleennäkeminen jää lyhyeksi, sillä Valtiollinen poliisi on päässyt kommunistien toimintaa organisoivan Arvin jäljille. Sisariensa avustuksella Arvi pääsee kuitenkin pakenemaan, sillä poliisit eivät tunnista⁶¹ naiseksi pukeutunutta⁶² Arvia. (Oinonen 2004, 107; *TP*, 148–151.) Arvi onnistuu tapamaan vanhempansa vielä toistamiseen ja kertomaan kuinka poliisin takaa-ajosta huolimatta hän ”järjesti Pohjanmaalla puolueosastoja, neuvotteli Karjalassa luotettavien miesten kanssa, ja puhui muina miehinä Hämeen työväenyhdistyksissä. Silloin tällöin hän kävi rajan toisellakin puolella.” (*TP*, 160.) Lopulta Arvi vangitaan Riihimäen asemalla, mutta Arvin vaimo Inari pääsee pakenemaan ja tuomaan tietoa Kustalle ja Marille. Toiminnastaan Arvi saa kahdeksan vuotta vankeutta Tammisaaren vankilassa. 1930-luvun lopulla Rantasilla aihetta iloon, kun Arvi pääsee vihdoinkin vapaaksi. (Oinonen 2004, 108; *TP*, 173, 186, 216.)

---

⁶¹ Bahtin (1979a, 257) määrittelee tuntematta jäämisen omaksi kronotooppiseksi aiheilmakseen, muttei mainitse sen ominaispiirteitä, muuten kuin että se liittyy tapaamisaihelmaan.

⁶² Tässä yhteydessä voisi puhua vaattemotiivista tai jopa vaate-aihelmasta, jossa vaatteiden avulla tehdään identiteetin vaihdos (ks. Bahtin 1979a, 266).

Tämä Arvin vuodesta 1918 alkanut ja 1930-luvulle kestänyt pakomatka on yksi teoksen laajimmista vertauskuvallisista tien kronotoopeista. Vaikka pakomatka eräällä tavalla päättyy vangitsemiseen, katson tien kronotoopin jatkuvan siihen saakka, kunnes Arvi on jälleen vapaana ja kotona perheensä parissa. Vangitsemisen tarkkaa ajankohtaa ei kerrota, mutta muiden kuvausten perusteella se on ajoitettavissa 1920- ja 1930-luvun taitteeseen ja vankilasta vapautuminen 1930-luvun lopulle. Arvin pakomatkan ajalliset suhteet näyttävät siis hieman epätarkkoina, mutta mielestäni tällä ei ole suurta merkitystä vertauskuvallisen tien kronotoopin kannalta.

Bahtinin mukaan monet teokset pohjautuvat tien kronotooppiin sekä tapaamisiin ja seikkailuihin matkalla. Päästäkseen vireille seikkailu kuitenkin tarvitsee hyvin paljon tilaa. Seikkailussa ilmiöiden ”satunnainen samanaikaisuus ja satunnainen eriaikaisuus liittyvät raottomasti paikallisuuteen, jota mitataan ennen kaikkea etäisyydellä ja läheisyydellä (ja näiden väliasteilla).” (Bahtin 1979a, 257–258.) Seikkailua määrää siis sattuma, ”ts. juuri satunnainen samanaikaisuus tai eriaikaisuus paikallisuuden asianomaisessa kohdassa (asianomaisessa maassa, kaupungissa tms.)” (Bahtin 1979a, 259). Arvin pakomatka voidaan nähdä eräänlaisena seikkailuna, sillä sen aikana esiintyvien ilmiöiden samanaikaisuutta ja eriaikaisuutta mitataan usein etäisyydellä ja läheisyydellä. Nämä tulevat tarkemmin esiin paon ja takaa-ajon yhteydessä. Bahtin ei kuitenkaan määrittele paon ominaisuuksia kovin tarkasti. Hän vain toteaa pakenemisessä olevan tärkeää päästä muuhun maahan ja paon lähenevän aikapaikallisuutensa puolesta tapaamista (Bahtin 1979a, 257, 259). Seikkailun määritelmän mukaisesti, Arvin pako tarvitseekin paljon tilaa päästäkseen vireille. Tätä tilaa kuvaa hyvin Arvin pakomatkan alussa esiin tullut paikallisuuden määritelmä ”teillä tietymättömillä”, joka ei vielä sido paikallisuutta mihinkään tiettyyn pisteeseen vaan jättää sen avoimeksi. Tarkempia paikallisuuden pisteitä saadaan pakenemisen edetessä, jolloin se kohdistuu Suomen lisäksi myös Venäjälle. Tämä osoittaa, Bahtinin määritelmän mukaisesti, kuinka pakenemisessä on tärkeään päästä muuhun maahan.

Takaa-ajo sen sijaan edellyttää välimatkan ja avaruudellisten esteiden voittamista, kun taas vangitsemisessä on kyse pakenijan eristämisestä tiettyyn paikallisuuden pisteeseen ja estää hänen avaruudellinen etenemisensä (Bahtin 1979a, 259). Takaa-ajossa kuten myös pakenemisessä etäisyys ja läheisyys voivat siis vaihdella. Arvin takaa-ajossa Valtiollinen poliisi ja suojeluskuntalaiset yrittävät useasti voittaa avaruudellisia esteitä sekä eristää Arvin tiettyyn paikallisuuden kohtaan. Lopulta he saavat vangittua Arvin Riihimäen asemalla, johon Arvin paon voisi katsoa kulminoituvan. Siinä niin takaa-ajon kuin paon edellyttämä välimatka sulkeutuu ja Arvi eristetään tiettyyn paikallisuuden kohtaan sekä estetään hänen avaruudellinen etenemisensä.

Kahdeksan vuotta myöhemmin Arvin vankilasta vapautuminen nostaa pintaan Kustaan Kakolan matkaan liittyneet tapahtumat. Mari pelästyy, kun Kustaa ilmoittaa hakevansa kahvileipää Hakaniemestä Arvin kotiinpaluun kunniaksi: ” — Älä vain viivy kuutta vuotta!” (TP, 261). Arvin matkalla onkin tärkeä yhteys Kustaan elämään. Se osoittaa Arvin jatkavan työväenliikkeen taistelua isänsä viitoittamalla tiellä:

Kun sitten junassa istuin ja katselin kaunista maata, niin ajattelin minä, että kannattaa istua sen puolesta kahdeksankin vuotta ja sen kansan puolesta vaikkapa kahdeksantoistakin. Muistin, kuinka poikasena Matin kanssa katselimme Aukusti Eklövin sahalla, miten sahurilta ja kanttarilta hiki virtana vuoti. Silloin päätimme, että tulemme taistelemaan ihmistyön helpottamisen puolesta ja uuden yhteiskunnan puolesta auttaaksemme näitten ihmisten elämää, joitten hiellä tämä yhteiskunta pystyssä pidetään. Ja tuntui tuossa aamulla, että ehkäpä kannatti noitten ihmisten puolesta istuakin rautaporttien takana. (TP, 262.)

Kustaan tavoin Arvi on valmis tekemään kaikkensa työväenluokan aseman parantamiseksi. Juonen kannalta Arvin matka muodostuukin erittäin tärkeäksi, sillä se heijastaa kommunistien ja yhteiskunnan välisiä jännitteitä 1920–1930-luvun Suomessa. Arvin matka kuitenkin kuvataan enimmäkseen Rantasen muiden perheenjäsenten näkökulmasta, jolloin matkaan kohdistuva aika kytkeytyy erottamattomasti Rantasen perheen kokemaan aikaan. Tämä osoittaa kuinka merkittävä Arvin pakomatka on perheelle, etenkin Kustalle ja Marille, jotka vuosien aikana useaan otteeseen pohtivat poikansa kohtaloa ja mahdollista olinpaikkaa. Arvin pakomatkan aikana romaanin juoneen tulee myös uusi henkilö, kun Arvi eräässä Pietarissa pidettävässä kokouksessa sattumalta tapaa Inarin (TP, 296). Näin kaksi avaruudellisen etäisyyden erottamaa ihmiskohtaloa punoutuu toisiinsa. Tämä vertauskuvallinen tien kronotooppi osoittautuukin merkittäväksi niin yhteiskunnalle kuin Rantasen perheelle, korostaen samalla Kustaan Kakolan matkan tunnelmia: ”Arvi istuutui keinutuoliin ja ojensi jalkansa. — Muistuu mieleen miten isä aikoinaan Kakolasta tullessaan nautti tuolin selkänojasta. Kustaa nyökkäsi. Muisti hänkin. Arvi hymyili.” (TP, 262.)

4.3 Rakkauden johdatus

Rakkaus. Lyhyt, mutta voimakas ja erittäin tunneperäinen sana. Rakastuminen ei katso aikaa tai paikkaa, ei edes yhteiskuntaluokkaa. Rakkaus saa liikkeelle matkan muutokseen, jossa eri tapojen, aatteiden ja ajatusten yhteensovittaminen nousevat tärkeiksi seikoiksi. Kuten edellisistä vertauskuvallisista tien kronotoopeista on käynyt ilmi, ne voivat liittyä niin vankila- kuin sotamatkaan, pakenemiseen tai kuten tässä luvussa, rakastumiseen. Tämä vertauskuvallinen tien kronotooppi onkin mitoiltaan laaja sekä siihen sekoittuvan rakkauden aiheelman myötä emotionaaliselta arvomomentiltaan erittäin intensiivinen (ks. Bahtin 1979a, 407).

Kautta aikojen rakkaus on näytellyt suurta roolia kirjallisuudessa. Eri aikakausien ja sosiaalisten ryhmien kirjallisuudessa, kirjallisuudenlajeissa ja tyyllilajeissa rakkauden aiheen erilaiset momentit ovat esiintyneet sekä sublimoituina että reaalina. Rakkauden aiheita voidaan käyttää niin muisteluiden rikastuttamiseen, metaforisena laajennuksena sekä sisäisen subjektiivis-psykologisen näkökannan kehittelyyn. Yksilöllisessä elämän jonoissa rakkauden kronotoopilla on keskeinen ja reaalinen merkitys, sillä rakkauden kautta yksilöllinen elämän jono on kiinteästi yhteydessä avioliittoon, perheeseen ja synnyttämiseen. Se myös sitoo yksilöllisen elämän jonon yhteen muiden henkilöiden elämän jonojen kanssa. Näin elämän jonot voivat olla samanaikaisia (lapset), myöhempiä (lapsenlapset) sekä olla yhteydessä ”lähimpään sosiaaliseen ryhmään (perheen ja avioliiton välityksellä).” (Bahtin 1979a, 378.) Rakkaudella, avioliitolla, perheellä ja synnyttämällä on tärkeä yhteys myös tapaamisen aiheeseen, sillä samassa ajallisuudessa ja paikallisuudessa yksilöllinen elämän jono yhdistyy muiden elämän jonojen kanssa. Yksi *Työmiehen perheessä* ilmenevä rakkauden aihe liittyy Liisukan sisäisen subjektiivis-psykologisen näkökannan kuvaamiseen rakkauden ympärille muodostuvan vertauskuvallisen tien kronotoopin aikana.

Vertauskuvallinen tien kronotooppi alkaa, kun luokkasodassa punaisten puolella sairaanhoitajana toiminut Liisukka saa valtionrikosoikeudessa neljän vuoden vankeustuomion Katajanokan vankileirille. Eräänä päivänä Liisukka on ulkona levittämässä vankien pyykkejä narulle, kun valkoisten puolella oleva vahtisotilas kiinnittää häneen huomiota. Rakkaus, tai tässä vaiheessa ihastuminen, kytketään Liisukan kauniiseen ulkonäköön, mutta myös tomeraan ja sanavalmiiseen luonteeseen.

Liisukka on kaunis ja puhdas ja heleä. Paljaat hennot käsivarret, vaaleat hämäläispalmikot kuin kruunu päässä. Nuori vahtisotilas katsoo ja raapii kantapäällään maata. Liisukka ei ole huomaavinaan vahtisotilasta, levittelee vain puhtaita ryysyjä nuoralle, puhtaana, kauniina, heleänä kesäauringossa. Nuori vahtisotilas katselee, muuttaa kivääriä kädestä toiseen, katsahtaa taivaalle, korjailee Helsingin valkokaartin hihanauhaa. [– –] Vahtisotilas yskäisee, mutta sanat jäävät kurkkuun. Pyykkinaru ulottuu vahtisotilaan lähelle, Liisukan voimakkaat kädet nostavat puhtaita vaatteita. Vihdoin vahtisotilas saa sanotuksi: — Kuinka te nuori siivo tyttö olette joutunut tänne piikkilanka-aidan sisäpuolelle? [– –] — Kun minä olen syntynyt barrikadin tällä puolella. Ja hän kääntyi ylpeästi pois päin, ravistaen jonkun vangin parsittua paitaa. [– –] Hyvästi vahtisotilas, vartija kutsuu. Liisukka kääntyi pois päin ja hyräili: Paljon kärsitty vilua ja nälkää Katajanokan kopissa... (TP, 109–110.)

Vertauskuvalliseen tien kronotooppiin yhdistyvä tapaaminen on sysännyt liikkeelle tapahtumaketjun, joka tulee vaikuttamaan niin juonenkulkuun, Rantasten elämään kuin ennen kaikkea Liisukan ja vahtisotilaan elämään. Kahden eri yhteiskuntaluokista tulevan henkilön

vertauskuvalliset tiet ovat kohdanneet samassa ajassa ja paikassa, mutta tiet erkanevat melkein yhtä nopeasti kuin olivat ristenneetkin. Huomionarvoista on teiden erilaisuus. Punaisiin lukeutuva Liisukka on vankileirillä vankina, kun taas valkoisiin kuuluva vahtisotilas pitää järjestystä yllä. Samassa ajassa ja paikassa risteävät ensimmäisen kerran näiden kahden nuoren matkat, joita sosiaaliset ja yhteiskunnalliset hierarkiat ovat erottaneet. Tapaaminen on kuitenkin jättänyt lähtemättömän jäljen molempien elämään ja johdattanut Liisukan uudelle elämänpolulle hänen sitä vielä tietämättä.

Liisukan ja vahtisotilaan tiet eivät enää kohtaa vankilamiljöössä sillä Liisukka pääsee vapaaksi jo kolmen kuukauden vankilassaolon jälkeen, koska hän oli sodan aikaan hoitanut vain sairaita (TP, 111). Tutkimattomat ovat kuitenkin rakkauden tiet. ”On jo vierähtänyt seitsemän vuotta maamme historian synkimmästä vihanvuodesta” (TP, 133). Kaksi eri yhteiskuntaluokkaan kuuluvaa nuorta tunsivat toisiinsa jo ensitapaamisesta lähtien eikä tuo tunne kadonnut kummaltakaan seitsemän vuoden aikana. Vihdoin sattuman tai rakkauden johdattamana vahtisotilas ja Liisukka tapaavat uudelleen. Vertauskuvalliseen tien kronotooppiin yhdistyvä tapaamisen aihe ma saa hyvin positiivisen tunneperäisen arvolutauksen sillä tapaaminen osoittautuu erittäin toivotuksi.

Eräänä päivänä konttorista kotimatalla hän tapasi nuoren miehen, joka pysähtyi hänen eteensä ja sanoi, että joko te olette tulleet pois sieltä barrikadin toiselta puolelta. — Kyllä minä vielä siellä olen, sanoi Liisukka, mutta voin kyllä jutella, jos tulette minun puolelleni. Nuori mies sanoi, että hän oli jo kauan hakenut Liisukkaa sanoakseen Liisukalle jotain. Sanoakseen nimittäin tulleen siihen vakaumukseen, että hänkin oli ollut väärällä puolella ja että vuoden 1918 kokemukset olivat avanneet hänen silmänsä ja että hän oli ruvennut kurkistamaan yli barrikadin ja lopuksi muuttanut niin kuin Liisukan puolelle. (TP, 133.)

Tapaaminen on myös yhteiskunnallisesti merkittävä. Seitsemän vuotta sitten barrikadi erotti nuorukaiset, mutta nyt rakkaus on voittanut esteet. Valkoisten puolella toiminut Juhani on alkanut ajattelemaan vuoden 1918 kokemuksia punaisten näkökulmasta ja siirtynyt enemmän heidän puolelleen. Porvarillisista piireistä tuleva Juhani ei kuitenkaan ole muuttanut kannattamaansa puoluetta⁶³ Liisukan puolelle sillä ” — Jos Liisukka ei muuta puoluetta, sanoi Juhani, niin kai minun on muutettava. Mutta se on sen ajan murhe ja varmasti tappelun tulos.” (TP, 137.) Juhaniin kanssa seurustellessaan Liisukka on puolestaan alkanut ajattelemaan tuon kohtalokkaan vuoden tapahtumia laajemmin ja kutsumaan silloin tällöin luokkasotaa vapaussodaksi. Hieman yleistäen valkoiset kutsuivat vuoden 1918 sotaa vapaussodaksi ja punaiset luokkasodaksi. Vapaussota ajattelussa nähtiin valkoisen puolen vapauttaneen Suomen Venäjältä, kun taas kansalais- ja luokkasotaa käyttäneet kokivat sodan osapuolten edustaneen eri yhteiskuntaluokkia (Haapala 2009,

---

⁶³ Romaanissa ei mainita mihin puolueeseen Juhani kuuluu.

10–12; Manninen 2009, 418). Rantasen perheen nuoremmalla sukupolvella haavat alkavat siis jo arpeutua ja tuon kohtalokkaan vuoden tapahtumia voidaan nähdä hieman laajemmassa mittakaavassa. Uuden sukupolven myötä vanha luokkayhteiskunta alkaa hiljalleen murentua.

Liisukan rakastumisessa ei kuitenkaan ole kyse yhteiskunnallisen aseman parantamisesta, vaan sopivan kumppanin löytymisestä ja tämän myötä oman perheen perustamisesta ja suvun jatkamisesta: ” — Kyllä se Liisukka sen tapainen on, että se ottaa jonka tahtoo. Ei siinä enää mitään puhumista ole.” (TP, 136.) Hän ei myöskään häpeä lähtökohtiaan apulaiskonttoripäällikkönä toimivan Juhaniin seurassa vaan on positiivisessa mielessä ylpeä työläistaustastaan, lapsuudenkodistaan ja perheestään.

Ja sitten olemme päättäneet että häät vietetään meidän mamman ja papan kodissa, sanoi Juhani. Mutta Liisukka tukisti häntä ja sanoi: — Pidä suusi kiinni, Juhani kulta. Juhani vanhemmat ovat sellaisia kauppiaita ja suurellisia ihmisiä. Eikö ole niin, isä ja äiti, että minun hääni vietetään täällä meidän kodissamme? [– –] Liisukka sanoi kylmästi Juhaniin: — Työläisperheestä sinä nait ja tähän työläisperheeseen ovat sinunkin pappasi ja mammasi tervetulleita silloin kun tytär naitetaan. (TP, 136–137.)

Luokkaero ei siis ole rakkauden ja avioitumisen esteenä, vaikka taustalla kuitenkin näkyy työväenluokkalaisen sosiaalinen nousu avioitumisen myötä. Juhaniin ja Liisukan vanhemmat hyväksyvät avioliiton ja Juhani jopa toteaa kuinka hänen vanhempansa ” — Saavat olla kiitollisia, etten minä himphamppua nai niin kuin veljeni ovat naineet” (TP, 137). Porvarillisesta perheestä tuleva Juhani ei näyttäytyäkään ”roistona” kuten kustantaja vuonna 1950 Wuolijoelle lähettämässä kirjeessä asian yleisti. Juhani kuvataan inhimilliseksi, avoimeksi, reiluksi ja rehdiksi: ” — Tuo Juhani ei olekaan hullumpi, vaikka onkin porvari, mutta onhan niitä reiluja porvareitakin” (TP, 137).

Sen sijaan Juhaniin vanhemmat, herra ja rouva Vikman, ”ovat sellaisia kauppiaita ja suurellisia ihmisiä” (TP, 136). Vaikkei Vikmanija Liisukan häiden jälkeen kuvata juuri lainkaan, rouva Vikman näyttää turhamaisena ja kapeakatseisena, kuin vastakohtana Liisukalle (Oinonen 2004, 129). Juhaniin vanhempia kutsutaan myös mammaksi ja papaksi, joka mielestäni viittaa heidän suomenruotsalaisuuteen tai kaksikielisyyteen. Häissä ”rouva Vikman ihmetteli mitenkä nuori mies Liisukan pappa vielä oli. Mutta kun hän näki Marin, niin hän kuiskasi miehelleen: Å, Herre Gud!” (TP, 140.) Tämä on vierasta Hämeestä tuleville Rantasille sillä rouva Vikmanin ”Herre Gud” jää kaikumaan Sallin korviin. Kuten aiemmin luvussa 2.1 toin esille, kaunokirjalliset hahmot tuovat esiin teoksessa ilmenevää kieltä, joka on myös kronotooppinen. Kieli voi olla esimerkiksi säätyjen,

ammattikuntien ja sukupolvien kieltä ja kronotoopin sisältämä aika⁶⁴ tulee esille juuri hahmojen esittämän kielen kautta. Mielestäni Vikmanien kielessä on kaiku juuri porvareille sopivasta ja 1900-luvun alkuvuosikymmenien talous-, yhteiskunta- ja sivistyselämälle tyypillisestä suomenruotsalaisuudesta (ks. Hämäläinen 1968, 17–18).

Herra ja rouva Vikmanin lisäksi Juhanin ja Liisukan häihin on kutsuttu Juhanin maisterisveli ja muita sukulaisia. Pienistä jännitteistä huolimatta kahden eritaustaisen perheen tapaaminen on sovinnollinen (Oinonen 2004, 122).

Vikmanit kehuivat komeata morsianta ja Salli käski maisterilankonsa istumaan ja olemaan ihmettelemättä. — Tällaista työläiskodissa on. Maisteri myönsi, että hän oli ensimmäistä kertaa työläiskodissa. — Jaa-a, sanoi Kustaa. — Saman kansan jäseniä olaan, mutta ikään kuin toiseen maailmaan tullaan. En minäkään ole ollut varakkaiden ihmisten kodissa muuta kuin joskus kaappia korjaamassa. Liisukka pisti kaikille kahvikupit käsiin ja sanoi, että Liisukan häissä kaikki ovat samaa maata, suomalaisia vaan. (*TP*, 142.)

Oinosen (2004, 123) mielestä Liisukan häissä ”kerronnan ydinsanoma on, että yhteiskuntaluokkien väliset rajat on mahdollista ylittää ja saavuttaa keskinäinen keskusteluyhteys.” Liisukka ei jaottele vieraita yhteiskuntaluokan mukaan vaan haluaa nähdä kaikki samanarvoisina, suomalaisina. Yllä oleva katkelma kuitenkin ilmentää hyvin kuinka vähän eri yhteiskuntaluokat ovat loppujen lopuksi tekemissä keskenään. Kuten johdantoluvussa toin esille, myös Wuolijoki kuvaa vuonna 1950 kustantajalle lähettämässään kirjeessä, ettei työmiehen perhe yleensä ole kosketuksessa porvareihin. Kuvaavaa onkin vierailujen erilaisuus: maisterilanko on ensimmäistä kertaa työläisperheessä kun vietetään perhejuhlaa, Kustaa sen sijaan on vierailut varakkaiden ihmisten kodissa työasioissa.

Vertauskuvallinen tien kronotooppi kulminoituu juuri Liisukan hääpäivään, jonka aiheuttaa Marille ja Kustalle ristiriitaisia tunteita ja ajatuksia. Toisaalta Mari on onnellinen että tytär ”pääsee parempiin oloihin”, mutta samalla ”olisi se Liisukka saanut mennä naimisiin jonkun komean sorvaripojan kanssa, olisi ollut vähemmän hommaa” (*TP*, 138). Kustaa sen sijaan kokee Liisukan naimisiinmenon hieman raskaammin: ”Jopa Kustaakin unohti surunsa, joskun vain välähti mieleen, että nyt hän luovuttaa tyttärensä vieraaseen maailmaan. Kun vaan pysyisi Rantasena!” (*TP*, 143.) Liisukan ja Juhanin avioliiton myötä rakkaus on yhdistänyt kaksi toisistaan eroavaa tietä ja maailmaa. Samalla yksi yksilöllisen elämän jonon aikakausi tulee päätökseen ja uusi alkaa, kun avioliiton myötä Liisukan elämän jono yhdistyy lähimpien sosiaalisten ryhmien elämän jonojen kanssa. Hän siirtyy lapsuudenkodistaan ”vieraaseen maailmaan” eli porvarillisiin piireihin ja yhteiseen kotiin Juhanin kanssa.

---

⁶⁴ Mielestäni myös paikka voi tulla esille hahmojen kielen kautta sillä esimerkiksi murteet, tietyn alan tai työpaikan sanasto voi antaa kuvaa kielen kronotoopin paikallisuudesta.

Juhanin porvarillistausta alkaa kuitenkin vähitellen vaikuttaa Liisukkaan. Hän ”kulkee anoppinsa kanssa ompelijoilla ja kauppoissa, hoitelee kotiaan ja lukee romaaneja, kun Juhani oli ollut sitä mieltä, että Liisukan on jätettävä konttoripaikka” (TP, 144). Kun aiemmin työväenperheessä sukupuoliset hierarkiat olivat olleet tasavertaisia, porvarillisessa perheessä asetelma on toisenlainen: mies käy töissä ja nainen hoitaa kotiaan. Työväenperheessä ei yksikertaisesti ollut varaa jäädä vapaaehtoisesti työttömäksi ja usein koti ja lapset hoidettiin työnlomassa. Sitaatti siis kuvaa hyvin sitä eriarvoisuuden kuilua joka työväen ja porvarien välillä valitsee.

Toimettomaksi ei Liisukka kuitenkaan jää, sillä hän on alkanut ”kaikessa hiljaisuudessa lueskelee kieliiä maisterilankonsa opastamana. Onhan siinä Liisukassa sentään aina sitä Rantasten toimeliaisuutta ja hämäläisten toimeen tarttumista.” (TP, 144.) Lisäksi Liisukka säilyttää yhteyden vanhempiinsa ja juuriinsa pistäytymällä ”usein vanhassa kodissaan Maria tervehtimässä ja lapsia kurissa pitämässä” (TP, 144). Vaikka Liisukka joutui jättämään työnsä Juhanin toivomuksesta, heidän avioliitto vaikuttaa tasa-arvoiselta. Vuosien kuluessa myös Liisukka saa tahtonsa perille Juhanin liittyessä sosiaalidemokraatteihin: ”Liisukka tosin siirtyi vuosien kuluessa yhä enemmän työväenliikkeen oikealle siivelle ja haukkui ja arvosteli kovasti Arvia, mutta auttoi aina kun hätä tuli, samoin kuin Juhanikin, joka myös oli liittynyt puolueeseen, niin että Liisukka oli sentään saanut tahtonsa perille.” (TP, 161.) Luokkasodan jälkeen työväenliike jakautui kahtia, kun osa sotaan osallistuneista pakeni Neuvosto-Venäjälle. Jakautumisen osapuolilla oli muun muassa erilaisia tulkintoja niin työväenliikkeestä kuin sen osallistumisesta sotaan. ”Punaisten toiminnasta syrjässä olleet elvyttivät sosiaalidemokraattisen puolueen (SDP) keväällä 1918 ja punaisten toimintaa sodassa johtaneet perustivat suomalaisen kommunistisen puolueen (SKP) Moskovassa loppukesällä 1918.” (Saarela 2009, 415.) Työväenliikkeen oikean siiven kannattajat kuuluivat siis SDP:hen ja vasemmisto siiven kannattajat SKP:hen.

Päätän Liisukan vertauskuvallisen tien kronotoopin analysoimisen kohtaan, jossa Liisukka perustaa oman perheen Juhanin kanssa. Rakkauden aihehma ja vertauskuvallinen tien kronotooppi jatkuvat tästä eteenpäinkin, mutta oman perheen perustamisen myötä koen yhden elämän virstanpylvään tulleen saavutetuksi. Näin rakkauden aihehma sitoo Liisukan yksilöllisen elämän jonon yhteen muiden samanaikaisten eli lasten elämän jonojen kanssa. Lasten myötä myös eri sukupolvien ja yhteiskuntaluokkien väliset erot alkavat tulla yhä enemmän esille.

Hiljaiseksi oli Rantasten elämä käynyt, kun ei Liisukkakaan enää paljon kotona näyttäytynyt.
— Oma elämähän sillä on, sanoi Mari, kun Kustaa joskus torui Liisukkaa. Sitä paitsi oli

Liisukallakin jo pari lasta, eikä hän huolinut Marin vanhanaikaisia opetuksia niiden hoitamisessa. Hänellä oli lääkärit ja uudenaikaiset opettajat, ja vaikka Juhani kohteli Maria kaikella kunnioituksella, niin oli kumminkin selvä, että kauas oli Rantasen Liisukan elämä joutunut tuosta työläiskodista. (TP, 183.)

Katkelma kuvaa mielestäni hyvin sitä kuinka varallisuus ja ikä vaikuttavat arjen hoitamiseen. Juhani kuvataan tässäkin yhteydessä inhimillisenä ja reiluna. Hän kohtelee Maria kaikella kunnioituksella, vaikka Marilta saadut opit eivät sovi perheelle. Porvareilla on enemmän varallisuutta hankkia uudenaikaisia oppeja ja lääkäreitä kuin työväenluokkalaisilla, jotka ehkä enemmän luottavat vanhoihin hyviksi todettuihin menetelmiin. Toisaalta tässä on kyse myös sukupolvien välisistä eroista. Jokaisen sukupolven myötä yhteiskunta muuttuu, kasvaa ja uudistuu. Tulee uutta tietoa, jota nuoremmat sukupolvet ovat nopeampia omaksumaan kuin vanhemmat. Marin vanhanaikaisien opetuksien hylkäämisessä ei siis välttämättä ole kyse pelkästään yhteiskuntaluokkien eriarvoisuudesta vaan yhteiskunnan muutoksesta, yhteiskunnan ja elämän menemisestä eteenpäin.

4.4 Tiellä tietoon

Viimeinen analysoimani vertauskuvallinen tien kronotooppi liittyy Kustaan pojanpojan, Jussin, elämäntaipaleeseen. Jussin isä, Matti, kaatui Tampereen Pyynikillä vuoden 1918 kansalaissodassa. Matin vaimo Siiri jäi yksin lastensa Jussin ja Villen kanssa, mutta ajan myötä hän meni uusiin naimisiin. Lapset jäivät kuitenkin Kustaan ja Marin luo, sillä Siirin uusi mies ei tahtonut uuteen liittoonsa Siirin aiemmasta suhteesta olevia lapsia. Vuosia myöhemmin Jussi haluaa parantaa yhteiskunnallista asemaansa ahkeruudellaan ja tiedollaan.

Antiikinaikaista elämäkertaa ja omaelämäkertaa analysoidessaan Bahtin nostaa esiin tavallista abstraktimman kronotoopin: ”todellista tietoa etsivän elämäntaival”. Tässä kronotoopissa etsijän elämä jakautuu erilaisiin vaiheisiin: ”[t]ie kulkee itsevarman tietämättömyyden, itsearvostelevan skepsiksen ja oman itsensä tiedostamisen kautta todelliseen tietoon [- -].” (Bahtin 1979a, 291.) Tätä voi mielestäni soveltaa analysoinnin kohteena olevaan Jussin elämäntaipaleeseen. Tiedonpolulla olevien erilaisten vaiheiden kautta hän kulkee kohti todellista tietoa, kohti loppututkintoa. Merkittävää on myös *tietää* ja *tie*-sanan etymologinen yhteys. *Nyky-suomen etymologisen sanakirjan* (2013) mukaan ”itämerensuomalaisten kielten *tietää*-verbi on johdos vanhemmasta *tie*-sanasta. Tämän mukaan tietää olisi alkuaan merkinnyt ’tuntea t. osata tie’, mahdollisesti myös ’seurata jälkien muodostamaa uraa’, josta helposti on voinut kehittyä myös yleisempi menettelytavan tuntemisen tai selon hankkimisen merkitys.” (Häkkinen 2013, 1307;

kursiivi alkuperäinen.) Tietäminen liittyy siis vahvasti tiellä olemiseen, tiedon hankintaan ja pyrkimykseen tietoa kohti.

Vertauskuvallinen tien kronotooppi alkaa vuoden 1932 lopulla Kustaan saadessa tiedon Jussin sopimattomasta käytöksestä verstaalla. Verstaalla itsekin työskentelevä Kustaa haluaisi Jussista kirvesmiehen tai nikkarin, mutta nämä haaveet kaatuvat mestari Salmisen kertoessa kuinka Jussi ”[v]arastaa aikaa, rikkoo työkaluja, eikä mitään opi ja muita poikia pahuuteen yllyttää” (TP, 244). Jussin käytös on ollut tarkoituksenmukaista sillä hänellä on muita suunnitelmia elämäntaipaleensa varrelle. Kustaan tietämättä Jussi on ollut jo jonkin aikaa tiellä tietoon:

— En tiedä uskallanko minä sanoa. Minä tahdon lukea tuomariksi, sanoi Jussi. Kustaa melkein kiljahti vihasta, kun hänen silmiensä eteen nousi tuomari Eetvart Rantanen. — Vai tuomariksi! Jussi tuli kivenkovaksi. — Minä tahdon, ja tulen lukemaan. Luin jo koko viime kesän ja luen nyt ja tentin kuudennelle luokalle yhteiskouluun. Tohtorinna lupasi auttaa minua ja rehtori lupasi, ettei minun tarvitse mitään maksaa koulusta. (TP, 246.)

Oinosen (2004, 136) mukaan työväen sivistysihanteeseen oli ”kuulunut opinhaluinen ja monipuolisesti lukenut työläinen”, mikä välittyi *Työmiehen perheessä* hyvin monitasoisesti. Kansakoulun jälkeen Salli sivistää itseään käymällä työväenopistossa sekä kirjastossa ja ”joutui Marin mukana Naisosastoon, Nuorisoliittoon ja jopa Liiketyöntekijäin liittoon ja sai niissä oikean järjestökasvatuksen” (TP, 135). Rantasen perheessä Arvi on puolestaan tunnettu muistiinpanoistaan, joita hän tekee kirjoja lukiessaan. Niin ikään Kustaa sivistää itseään lehtiä ja kirjoja lukemalla sekä osallistumalla ammattiosastonsa ja puolueensa kokouksiin. Jussilla oli kuitenkin ”hyvä pää ja sisua, aivan kuin koko Rantasten vuosisatainen tiedonjano ja tahdonvoima olisi keskittynyt häneen” (TP, 255).

Yksi tietoa etsivän elämäntaipaleen vaihe tulee päätökseen, kun 1930-luvun loppupuolella Jussi pääsee ylioppilaaksi Liisukan, Juhanin, tohtorinnan ja rehtorin avustamana.

Kun Jussi tuli ylioppilaaksi, seisoivat Riikka ja Mari koulun portaitten edessä. [– –] Kustaakin oli kieltäytynyt tulemasta koko metakkaan, mutta yhtäkkiä Mari huomasi tungoksessa sekä Liisukan että Kustaan pyhäpuvussa, ja vaikka Mari ilostui, että tohtorinnakin oli tullut, niin hänen sydämensä hyppi Kustaan vuoksi. Kun pojat tulivat portaita alas ja Jussi huomasi Kustaan, poika punastui. (TP, 255.)

Katkelmaan liittyy kynnyksen kronotooppi, jonka piirteitä toin esille luvussa 2.1 ja 3.1. Bahtinin mukaan kynnyksen kronotooppiin kuuluu läheisesti sen vieressä olevat portaiden, eteisen ja käytävän kronotoopit. Näissä ”tapahtuvat kriisit, kaatumiset, henkiinheräämiset, uudistumiset, silmien avautumiset ja koko ihmiselämään määräävästi vaikuttavat ratkaisut.” (Bahtin 1979a, 413.) Tässä metaforinen kynnyks yhdistyy konkreettisiin portaisiin, Jussin seisoessa oman tulevaisuutensa

kynnyksellä. Ylioppilaaksi valmistuminen ja metaforisella kynnyksellä seisominen symboloikin elämässä alkavaa uutta lukua. Samalla Jussi onkin vertauskuvallisen tien risteyksessä: hän on saavuttanut yhden vaiheen tiedonpolullaan, mutta nyt hänen on tehtävä lisää elämäänsä vaikuttavia ratkaisuja kuten jatkaako opiskelua vai suunnatako työelämään. Arvomomentiltaan kynnyksen kronotooppi on hyvin emotionaalinen, joka tulee katkelmassa esille ilon tunteina. Metaforinen kynnyksaihelma sijoittuu myös historialliselle kynnykselle kuvaten kuinka myös työväenluokkalainen voi opiskella ylioppilaaksi.

Hämäläisen (1968, 121) mukaan huomattava osa vuoden 1930 korkeakoulujen suomenkielisistä opiskelijoista tuli alemmasta keskiluokasta, työläis- tai talonpoikaiskodeista. Nuoremmalla sukupolvella oli jo mahdollisuus päästä opiskelemaan ylemmille asteille, vaikka heidän vanhempansa eivät välttämättä olleet saaneet yliopistosivistystä (Hämäläinen 1968, 121). Näin käy myös Jussille, kun hän ylioppilaaksi valmistumisen jälkeen jatkaa opintojaan yliopistossa. Hän haluaa parantaa omaa yhteiskunnallista asemaansa opiskelemalla, muttei ajaa koko työväenluokan asioita ennen valmistumista. Jussin tie alkaa erkaantua omasta yhteiskuntaluokasta niin poliittisesti kuin sosiaalisesti.

Ville alkoi suhtautua Jussiin kuin nuorempaan veljeen, koska hän nuorena työläisenä sentään oli enemmän elämässä mukana ja Jussi oli aina vain koulupoika, ja totta puhuen Villehän rahaa kotiin toi ja kummankin ylläpidon maksoi. Tosin Jussi aina sanoi komeasti: — Kyllä minä sitten sinulle korvaan korkoineen, jahka valmiiksi pääsen. [– –] Pahimmin vaivasi Kustaata Jussin kevytmielinen suhtautuminen politiikkaan ja maailman tapahtumiin. Jussi teki ankarasti työtä yliopistossa, mutta otti samalla kumminkin osaa ylioppilaselämään. Hänelle tuli uusia tuttavuuksia, varakkaiden perheiden lapsia, joitten mukana hän alkoi kulkea. Olihan Jussille siunaantunut elämäniloa enemmän kuin muille Rantasille. Jo penkinpainajaisissa hän esiintyi konventin tähtenä ja lausujana ja osakunnassa hän joutui heti mukavimpien joukkoon ja vähitellen YL:ään ja alkoi pakostakin vieraantua Villestä. [– –] Osakunnassa hän oli tutustunut Vähämäen vanhemman pojan, professorin, tyttäreeseen, jonka mammalla oli "kruunu nästuukissa" ja jonka isäkin oli jo pari kertaa ollut hallituksessa. Jussi alkoi joutua aivan eri maailmaan. Näin kohtalo leikki Rantasten kanssa. (TP, 256–257.)

Aiemmin Liisukka nousi porvarillisiin piireihin avioitumisen myötä, mutta hän säilytti tietynlaisen nöyryyden ja yhteyden työläisjuuriinsa. Jussi sen sijaan suhtautuu politiikkaan ja maailmantapahtumiin kevytmielisesti ja huolettomasti. Ylioppilaselämä ja uudet varakkaat toverit tuntuvat tärkeämmiltä kuin oma työläistausta. Kustantajalle lähettämässään kirjeessä Wuolijoki (1950, 7) toteaa: ”olen antanut yhden pojanpojan, Jussin, tulla porvariksi häntä mitenkään halventamatta.” Vaikka Jussi on kovaa vauhtia tulossa porvariksi ja käyttäytyy kevytmielisesti, hänestä kuitenkin huokuu viattomuus ja nuoruuden innostuneisuus. Hän ei suhtaudu maailman tapahtumiin yhtä vakavasti kuin muut perheenjäsenet vaan keskittyy elämään hetkessä.

Tapaamisen kronotooppi asettuu lomittain vertauskuvalleisen tien kronotooppiin, kun Jussi tutustuu osakuntatoiminnassa Vähämäen professorin tyttären, Helenaan. Tapaamisen kronotooppi toimii siis juonen rakenneaineena tuomalla juoneen uuden henkilöahmon. Huomionarvoista mielestäni on, että Helenan äitiä, professorskaa, kutsutaan myös ”kruununästuukiksi”. Vuorelan (1981, 302) mukaan *nästyyki* tulee ruotsinkielen sanasta *näsduk*, jolla tarkoitetaan kirjailtua juhlapyyheliinaa, pääliinaa tai häissä morsiamen jakamaa nenäliinaa. Mielestäni proferssorskan kutsuminen ”kruununästuukiksi” viittaa hänen omistamaansa todennäköisesti nenäliinaan sekä hänen suomenruotsalaisuuteensa tai ruotsalaisiin juuriinsa. Romanissa Helenan äiti kuvataan vain muutamaa otteeseen muiden henkilöiden puheiden kautta, joten hänen taustansa jäävät epäselväksi.

Merkittävää kuitenkin on kohtalon leikkiminen Rantasten kanssa. Bahtin (1979a, 254) liittyy kohtalon seikkailujen sattuma-aikaan, jossa irrationaaliset voimat sekaantuvat ihmiselämään. Yhdeksi tällaiseksi irrationaaliseksi voimaksi Bahtin mainitsee kohtalon, joka voidaan Kielitoimiston sanakirjan (2017) mukaan määritellä salaperäiseksi voimaksi, ”jonka ajatellaan määrävän kaiken tapahtumisen”. Mielestäni tässä kohtalo leikkii Rantasten kanssa Jussin kautta eli pitämällä Rantaset sidoksissa Vähämäkeen sekä tuomalla porvarillisia vaikutteita heidän elämäänsä. Näin ollen Jussin kohtalo vaikuttaa myös hänen läheistensä kohtaloon, jolloin kohtalot nivoutuvat yhteen.

Jussin kohtalo vaikuttaa myös Helenan elämään. Eräänä iltana Jussi tuo Helenan kotiinsa ja hieman anteeksi pyydellen esittelee vaatimatonta huonettaan. Helena kuitenkin pitää huonetta kovin herttaisena, olihan hän jo aiemmin Vähämäellä ollessaan vierailut työläiskodeissa.

— Tottakai nyt kolmannen vuoden ylioppilas, josta piakkoin tulee herassöötinki, saa joskus tuoda kotiinsa likkaihmisenkin, sitä paitsi kun se on vielä hänen morsiamensakin. [– –] Ymmärrätkös, likka, vuoden päästä olen valmis jur.kandi ja istun käräjiä ja paikkakin on tiedossa ja naimisiin mennään. [– –] Jussi antoi sitten kaikki tarpeelliset tiedot ja pyysi anteeksi, että nai niin sopimattomasta perheestä. — Maailmankielillä sitä sanotaan mesallianssiksi. Ajattele nyt, että reiluun Rantasten perheeseen tuodaan sellainen sipsutteleva professorintytär. [– –] Jussi istutti Helenan keinutuoliin ja sanoi, ettei Arvi-setä ole huomannutkaan, miten ajat ovat muuttuneet. — Minä olen jo melkein porvariksi tulossa, jahka saan sen tuomarintutkinnon suoritettua, ja juuri tulen Kannakselta, jossa tehtiin tankkiesteitä niin että paukkui. (TP, 259, 263–264.)

Tapahtumat ovat merkittäviä lähinnä perheen kannalta, mutta kuvaavat myös yhteiskunnallista ilmapiiriä. Vaikka maailmankielillä⁶⁵ suhdetta sanotaan mesallianssiksi eli epäsäätyiseksi

---

⁶⁵ Mesallianssi tulee ranskankielen *mésalliance* -sanasta (Forsman 1927, 84).

avioliitoksi tai avioliitoksi itseään alemmaa säätyä olevan kanssa, tärkeintä Helenalle on rakkaus joka nuoremparain välillä vallitsee, ei raha tai Jussin yhteiskunnallinen asema (Forsman 1927, 84). Tärkeintä on solmia suhde henkilön kanssa jota oikeasti rakastaa, ei taloudellisin tai sosiaalisin perustein. Jussin ”todellista tietoa etsivän elämäntaival” on kuitenkin pian tulossa uuteen vaiheeseen, kun hänestä tulee herassöötinki eli varatuomari (Vuorela 1981, 70).

Sitten alkaa talvisota ja tankkiesteiden teosta tulee totisinta totta. ”Jussi minulle kirjoitti, että rukoile mummi puolestani, että vielä kotiin pääsisin. Liisukka istuutui kädet silmillä. — Jussiko sillä lailla kirjoitti! Jussi, joka ensimmäisenä tarjoutui isänmaan puolesta kuolemaan.” (TP, 270.) Kansanrunouteen perustuva kuoleman aihe on emotionaaliselta arvomomentiltaan huomattavan intensiivinen, mutta mitoiltaan lyhyt. Suljetussa⁶⁶ yksilöllisessä elämän ajallisessa jonossa se merkitsee Bahtinin (1979a, 379) mukaan todellista loppua. Elämän aika päättyy. Kuoleman aiheelman yhteys hedelmällisyyttä kuvaaviin naapuruussuhteisiin sekä uuden elämän syntyyn katkeaa. Sellaiset naapuruussuhteet kuin yö-hauta-kehto, ovat säilyneet, mutta nämä ovat muuttuneet metaforisiksi tai mystillis-uskonnollisiksi. Näillä alueilla kuoleman aihe on esitetään yksilöllisen elämän jonon sisäisenä näkemyksenä kuten lohduttamisena, käsittämisenä ja sovittamisena, ei ”ulkonaisesti, koko yhteiskunnan kollektiivisessa työelämässä (jossa kuoleman yhteys maahan, aurinkoon, uuden elämän syntyyn, kehtoon ym. oli aitoa ja reaalista).” (Bahtin 1979a, 379.) Kansanrunoudessa Bahtin (1979a, 379) näkee kuoleman aiheelman juurikin edellä mainittuna todellisena loppuna, jolle ei ole reaalisia tai produktiivisia yhteyksiä. Kuolema ja uuden elämän synty ovat täysin erillisiä suljetuissa yksilöllisissä elämän jonoissa. Kuolema päättää yhden elämän ja syntyminen aloittaa toisen. Uuden elämän syntyminen ei siis Bahtin (1979a, 379) mukaan korvaa yksilöityä kuolemaa.

Kun kansanrunouden suljetussa yksilöllisen elämän ajallisessa jonossa kuolema merkitsee todellista loppua, perheidyllissä⁶⁷ ”lapset ovat usein ylevöittävässä sukupuolilyhdyntää ja siittämistä, kasvun,

---

⁶⁶ Mitä suljetumpi yksilöllinen elämän jono on, sitä irrallisempi se on koko yhteiskunnan elämästä (Bahtin 1979a, 378–379).

⁶⁷ Idyllejä analysoidessaan Bahtin näkee niissä olevan yhteyksiä kansanrunoudelle ominaiseen aikaan. Maanviljelijän elämää kuvaavassa perheidyllissä toteutuu Bahtinin mukaan lähimpänä yksi kansanrunouden ajan erikoisuus, ajan saumattoman yhtenäisyys. Tässä ihmiselämä sulautuu yhteen luonnon kanssa ja yksilölliset elämän jonot eivät ole erillisiä yhteisön tapahtumista ja ajasta. Aika on ”upotettu maahan, kylvetty maahan ja se kypsyy maassa. Ajan liikkeessä ovat sulautuneet yhteen ihmisen työtätekevä käsi ja maa, ajankulkua luodaan, se on aistittavissa, se tuoksuu (kasvun ja kypsymisen tuoksut vaihtelevat) ja näkyy.” (Bahtin 1979a, 370, 388, 390.) Yksityiselämän tapahtumia ei siis vielä ole vaan esimerkiksi syntyminen ja kuolema liittyvät erottamattomasti yhteisön tapahtumiin, jossa ”maanviljelijän työ yhdistää reaalisesti luonnonilmiöt ihmiselämän tapahtumiin [– –].” Perheidyllissä yhteisön aika nähdään työaikana, joka on sidottu maanviljelyn erilaisiin työtaphtumiin ja ihmiselämän tapahtumat liittyvät läheisesti luontoon ja sen kiertokulkuun. (Bahtin 1979a, 369, 371, 390.)

elämän uudistamisen ja kuoleman yhteydessä [– –]” (Bahtin 1979a, 391). Perheidyllissä lapset siis kuvaavat uuden elämän alkua. Vaikka *Työmiehen perheen* kohdalla ei voida puhua Bahtinin (1979a, 390) määritelmän mukaisesta perheidyllistä, analysoimassani Jussin opintiessä lapsi kuitenkin kuvaa uuden elämän syntyä.

Kaukana Suomen rajalla metsässä tulen ja pauhinan alla on korsu, jossa miehet tupakoivat, kiroilevat ja tottelevat. Vähän matkaa siitä seiso Jussi Rantanen vahdissa. Jussi Rantanen suojautuu lumivallin ja kuusen taakse ja nojaa kivääriinsä. Jussi on yksin tulen ja paukunnan keskellä. Kohta on lähdeävä tulenjohtopaikalle. Maailman avaruus vapisee hänen ympärillään ja räjähtää. Tuli syöksyy, maailma halkeaa. Jussi Rantanen on yksin kuoleman edessä. Kuolema meni ohi. Sen pauhina kiiri yli metsien. Jussi pitää kivääristään kiinni kuin viimeisestä tuesta tässä halkeavassa maailmassa. Kun edes haavoittuisi vähäisen, pääsisi sairaalaan Helenan vuoksi, että vihittäisiin siellä, niin Helena ei jäisi hätään ja häpeään. Lähtö oli tullut niin äkkiä, silloin ei vielä ollut varmuutta, että lapsi oli tulossa. Tai saisi lomaa, edes vuorokaudeksi vihkiäisiin. Hän oli pyytänyt lomaa ja papin kanssa oli puhuttu. Helena oli tulossa Viipuriin, oli puhunut isällensäkin. Hän oli kirjoittanut mummollensakin siitä. Vielä viisi päivää. [– –] Mutta tulenjohtopaikalle tuli täysiosuma. Jussi Rantanen hävisi maan alle niin kuin hänen isänsä Matti aikoinaan. (TP, 271–272.)

Vertauskuvallinen tien kronotooppi päättyy, kun Jussin opintie ja yksilöllisen elämän ajallinen jono katkeaa talvisodassa. Kuolema ei kuitenkaan merkitse elämän loppumista, sillä rakkaus on kuolemaa voimakkaampi. Perheidyllin mukaisesti elämä jatkuu kuoleman jälkeenkin sillä Helena synnyttää pojan, joka saa nimekseen Jussi. Lapsen syntymän aikoihin Helena asuu Vähämäen tohtorin ja tohtorinnan luona, sillä hänen oma äitinsä ”oli niin kovin vanhanaikainen, että kieltäytyi olemasta missään tekemisissä tyttärensä kanssa” (TP, 284). Professorska ei voinut hyväksyä Helenan aviotonta lasta, vaikka Helena oli jo kihlattu morsian. Vaikka kansanrunouteen perustuva kuoleman aihe on Bahtinin mukaan lopullinen, eikä uuden elämän synty korvaa yksilöityä kuolemaa, näkisin rakkauden aiheelle ominaisen ajan keskeyttömän yhtenäisyyden jatkuvan kuoleman jälkeenkin. Rakkauden avulla Jussin yksilöllinen elämän jono on sidoksissa muihin yksilöllisiin elämän jonoihin kuten Helenaan ja lapseen. Jussin yksilöllinen elämän jono päättyy lopullisesti kuolemaan, mutta hänen rakkautensa jatkuu vahvana Helenassa ja lapsessa.

5 YHTEISKUNTALUOKAT TAPAAVAT

Tässä viidennessä luvussa tutkin neljän eri tapaamisen kautta tuleeko työväen ja porvariston tapaamisissa esille jotain sellaista, minkä vuoksi romaania voitaisiin pitää propagandistisena ja porvareita halventavana tendenssiromaanina kuten kustantaja vuonna 1950 asian ilmaisi. Analyysin tarkoituksena on siis selvittää mitä tapaamisen kronotooppi tuo esiin näiden kahden eri yhteiskuntaluokan välisistä suhteista ja antavatko tutkimani kohdat aihetta kustantajan väitteille. Edellisten lukujen tavoin, analyysissä nostan esiin myös yhteiskunnallisia olosuhteita, jotka olivat vaikuttamassa sosiaaliseen ilmapiiriin analysoinnin kohteena olevan tapaamisen aikana.

5.1 Laki ja järjestys

Olen johdantoluvussa tuonut esille, kuinka *Työmiehen perheen* lukujen alussa kertoja johdattaa lukijan aikaan ja paikkaan sekä luonnehtii tapahtumamiljöön. Nämä eräänlaiset tiivistelmät yhteiskunnan ja Rantasen suvun tapahtumista toimivat usein analepsiksinä eli takaumina jo menneisiin tapahtumiin. Tämä tulee esille jo kerronnan aikamuodossa. Tiivistelmät esitetään usein menneessä aikamuodossa, kun taas perheenjäsenten keskustelut kuvataan nykyhetkessä. Näin on myös tämän ensimmäisen tapaamisen kronotoopin alussa, jossa ensin luonnehditaan Rantasen suvun taustoja vuosisadan vaihteessa jonka jälkeen siirrytään romaanin nykyhetkeen.

Kustaan täti, Tiltu Rantanen, työskenteli vuosisadan vaihteessa Vähämäellä navettapiikana. Vuosien aikana hänelle syntyi viisi lasta eri tukkimiesten kanssa. Tätä Tiltun veli, Rantalan vaari, ei hyväksynyt vaikka Tiltu oli ahkera, velvollisuutensa tunteva, lapsensa kurissa kasvatti ja piti heidän puhtaudestaan huolta. Sen sijaan Kustaa kävi ennen Helsinkiin muuttoaan Tiltun poikien kanssa kalassa ja hankki perheelle talveksi suolakalaa. Tiltu kuitenkin kuoli lasten ollessa vielä pieniä. Kunta sijoitti lapset sinne tänne ja Tiltun vanhin poika Eetvart päätyi Järviselle, kauppiaan leskelle. Järvisen avustamana Eetvart pääsi kouluttautumaan tuomariksi ja hänestä tuli tunnetun asianajotoimiston hoitaja ja omistaja. (*TP*, 191.)

Vuosikymmeniä myöhemmin Kustaa päättää pyytää serkkuaan Eetvartia Arvin asianajajaksi. Arvi on jäänyt kiinni Riihimäen asemalla ja yleinen syyttäjä on nostanut häntä vastaan syytteet valtionpetoksesta ja maankavalluksesta. Tapaamisen kronotooppi alkaakin, kun Kustaa lähtee tapaamaan Eetvartia tämän Mikonkadun asianajotoimistoon. Keskeistä on tapaamisen kronotoopin

paikallisuus. Tässä kadun nimi on tuotu selvästi esille, jolloin tapaaminen kohdentuu tarkemmin tiettyyn paikkaan, vaikka tapaamisen ajalliset suhteet jäävät hieman epätarkaksi.

Niin Kustaa sitten lähti siihen asianajotoimistoon Mikonkadulle, jossa kirjoituskoneet nakuttivat ja tärkeännäköiset naiset istuivat tiskin takana ja herrat kulkivat komeissa huoneissa edestakaisin. Kustaa pyysi tavata itse päätuomari Edvard Rantasta, ja kun oli saanut puolen tuntia odottaa, niin hänet osoitettiin komeaan huoneeseen, jossa ison pöydän takana istui ankaran näköinen mies. Kustaa sanoi, että hän on Kustaa Rantanen ja muistaako Eetvart vielä sellaista serkkua Rantalan torpasta. Se herra sanoi lyhyesti, ettei muista. Mitäs, ajatteli Kustaa, voihan sitä unohtaakin kun niin nuori oli. (TP, 191–192.)

Tapaaminen ei ala positiivisissa merkeissä. Eetvart ei muista serkkuaan, vaikka hän vuosia sitten kävi Kustaan kanssa kalassa. Tässä yhteydessä tapaamisen kronotooppiin nivoutuukin tuntematta jäämisen aihe, jonka kronotooppisia ominaisuuksia Bahtin ei kuitenkaan määrittele (ks. Bahtin 1979a, 257). Mielestäni tuntematta jäämisen aiheessa henkilöt ovat samaan aikaan samassa paikassa, mutta muistamiseen ja tunnistamiseen vaadittava kognitiivinen prosessi jää puutteelliseksi. Näin käykin Eetvartin kohdalla, joka on etääntynyt kauaksi työläisjuuristaan. Työläisestä on tullut porvari. Alun tapaamisen jälkeen Kustaa kutsuukin Eetvartia herraksi ja tuomariksi, kuin korostaen Eetvartin ylempää asemaa ja yhteiskuntaluokkaa. Yhteiskuntaluokkien välistä kuilua kuvaa myös asianajotoimiston miljöö. Asianajotoimistossa on tärkeännäköisiä naisia, komeissa huoneissa kulkevia herroja, ja Eetvart, joka on ankaran näköinen ison pöydän takana istuva mies.

Eetvartin ja Kustaan välille muodostunut välimatka kasvaa entisestään Kustaan pyytäessä tuomaria puolustamaan kommunistista Arvia. Samalla tapaaminen muuttuu poliittisemmaksi ja negatiivisemmaksi.

Ja sitten hän esitti asiansa ja pyysi, että tuomari matkustaisi Turkuun puhuttelemaan hänen poikaansa Arvia ja ottaisi hänen asiansa ajettavakseen, jopa sanoi, että hänellä on rahaa maksaakin. Tuomari kuunteli häntä liikkumattomana, ja Kustaalle tuli semmoinen tunne, aivan kuin hän ei huomaisikaan Kustaan olemassaoloa. Kun Kustaa oli lopettanut puheensa, tuo komea tuomari nousi ja sanoi: — Me emme aja täällä poliittisia juttuja. Hyvästi. Tuomari oli kai painanut jotain nappia, koska samalla ovi avautui ja eräs naisihminen tuli sisään. — Olkaa hyvä, seuraava, sanoi tuomari. Siinä silmänräpäyksessä Kustaa oli etuhuoneessa ja kulki sitten portaita alas. Ulko-ovella Kustaa vasta heräsi ja sanoi pahan sanan. (TP, 192.)

Tapaamisen kronotoopin päättymisen jälkeen tuomari ja Kustaa ovat samaan aikaan eri paikoissa ja esiin nousevat eteisen, käytävän ja portaiden kronotoopit, jotka Bahtinin (1979a, 413) mukaan kuuluvat vahvasti kynnyksen kronotooppiin. Näissä tapahtuvat ”kriisit, kaatumiset, henkiinheräämiset, uudistumiset, silmien avautumiset ja koko ihmiselämän määräävästi vaikuttavat ratkaisut” (Bahtin 1979a, 413). Kynnyksen kronotoopin aika, silmänräpäys, toteutuu Kustaan ollessa ”siinä silmänräpäyksessä” etuhuoneessa. Kaikki kävi niin nopeasti, ettei Kustaa huomannut

vasta kun ulko-ovella mitä oli juuri tapahtunut. Ulko-ovella tapahtuukin Kustaan silmien avautuminen, kun hän huomaa kuinka paljon Eetvart on vuosien aikana muuttunut, jopa unohtanut omat työläisjuurensa. Tämän myötä Kustaa joutuukin tekemään uusia etenkin Arvin elämään vaikuttavia ratkaisuja. Arville on etsittävä toinen asianajaja.

Wuolijoki on luonnehtinut Eetvart Rantasen romaaninsa ainoaksi porvarilliseksi roistoksi: ”Te pidätte yksipuolisuutta teoksessani tarkoituksellisena ja väitätte, että jokaisessa porvarissa olen nähnyt pelkän roiston. Ainoa todellinen roisto minun kirjassani on juuri Rantasista lähtenyt, tuomari Edward Rantanen.” (Wuolijoki 1950, 7.) Eetvart Rantasta voidaankin pitää Wuolijoen sanojen mukaisesti ”todellisena roistona”. Hän on vähäsanainen, kylmä ja arvonsa tunteva tuomari, jolla on varaa kieltäytyä Arvin oikeusjutusta. Eetvartin on siis taloudellisesti mahdollista päättää minkälaisia juttuja ottaa käsiteltäväkseen. Tapaaminen voidaan myös tulkita porvareita halventavaksi. Eetvart kohtelee Kustaata hyvin epäystävällisesti ja välinpitämättömästi eikä ole lainkaan kiinnostunut serkkunsa kuulumisista, vaikka he eivät ole nähneet moneen vuoteen.

Tapaaminen toimii juonen rakenneaineiksena, sillä Kustaan ja Eetvartin tapaamiseen palataan romaanin myöhemmissä vaiheissa useaan kertaan. Se myös johdattaa juonta eteenpäin ja tuo perheen elämänvaiheeseen negatiivisen sävyn. Toisaalta tapaaminen toimii myös yhtenä Kustaan herravihan kulminaatiokohtana. Tapaamisen seurauksena Kustaan herraviha voimistuu ja saa uusia piirteitä sen kohdistuessa porvaristuneeseen sukulaiseen. Myös Liisukka kokee Eetvartin käytöksen erittäin paheksuttavana ja näkee Eetvartin käytöksen johtuvan rohkeuden puutteesta: ”Liisukka löysi vihdoinkin asianajajan Arville. Sellaisen vaatimattoman ja kokemattoman nuoren miehen, joka uskalsi. [– –] Minä olen hirveän vihainen. Ihmisiä nuo kommunistitkin ovat, eikä kukaan uskalla puolustaa heitä.” (TP, 192.)

5.2 Tohtorinnan avunpyyntö

Ensimmäisen maailmansodan päätyttyä Rantaset muuttavat ”hellakakluunihuoneestaan Viertotielle kamarin ja keittiön huoneistoon. On ostettu osake ja sitä maksetaan vähin erin.” (TP, 79.) Muuton myötä Rantaset ovat vähemmän tekemisissä Vähämäen tohtorin perheen kanssa. Silloin tällöin tohtorinna käy Rantasilla kylässä, Maria pyykillä käskemässä ja kuulemassa uutisia luokkasodan kulusta, sillä Kustaa on liittynyt punakaartiin ja saa kaartin kautta uusinta tietoa sodan vaiheista. (TP, 96.)

Tapaamisen kronotooppi alkaa, kun tohtorinna tulee käymään Rantasilla. Punakaartilaiset ovat vanginneet tohtorin eikä tohtorinna ole kuullut hänestä moneen päivään. Tohtori ja tohtorinna ovat joutuneet erilleen toisistaan eli ovat samaan aikaan eri paikoissa. Marin ja tohtorinnan tapaaminen ei ole ennalta sovittu, mutta ei sattumaakaan, sillä tohtorinna on tarkoituksella lähtenyt pyytämään apua Kustaalta ja Marilta.

Mari oli mielissään, että tohtorinna tuli. Jotain vaihtelua. Tohtorinna istuutui ja katseli pikku Jussia ja kyseli Mattia, ja kun kuuli, että Matti oli Tampereella, kysyi Tampereen kuulumisia. [– –] Sitten tohtorinna pyyhki silmiään ja sanoi, että heillä on kotona kovasti ikäviä. Olivat toissailtana vanginneet ja vieneet tohtorin. — Tietäähän Mari, ettei tohtori ole mitään pahaa tehnyt. Mari oli kovasti pahoillaan. [– –] Tohtorinna pyyhki kyyneleitään ja pyysi Maria puhumaan Kustalle, jotta Kustaa kävisi ottamassa selvän, missä tohtori on. Hänelle oli vain sanottu, että tohtoria kuulustellaan. (TP, 96.)

Tässä kontekstissa tapaamisen kronotooppi saa pelokkaan, mutta toisaalta myös toiveikkaan tunneperäisen arvolatauksen. Tohtorinnalla on pelko ja epävarmuus siitä minne tohtori on viety, mutta toisaalta hän toivoo saavansa apua Kustaalta ja Marilta, ovathan tohtori ja tohtorinna vuosien aikana useaan otteeseen auttaneet Rantasia. Keskeistä onkin porvarin avunpyyntö työväenluokkalaiselta ja punakaartilaiselta. Apua uskalletaan pyytää ystäviltä, vaikka he kuuluvatkin eri yhteiskuntaluokkaan.

Bahtinin (1979a, 407) mukaan tapaamisen kronotoopissa vallitsevana on ”ajan sävytyks”. Mielestäni Bahtin tarkoittaa tällä, että tapaamisen kronotoopissa on tärkeää olla samaan aikaan samassa paikassa, mutta keskeistä on myös tapaamisen hetkellä vaikuttava yhteiskunnallinen ja historiallinen tilanne, joka antaa tapaamiselle oman ajallisen sävytyksensä. Tässä tapaamisen kronotoopissa vallitsevana ajan sävytyksenä näkyvät luokkasota ja sitä edeltäneet yhteiskunnalliset tilanteet:

Porvaristo tahtoi valtaa, koska se oli tsaarin aikana ennestään ollut vallassa, ja työväki halusi sitä koska Venäjällä työväki oli vallassa. [– –] Pysähtyi tuonti ja vienti, koska raaka-aineita ei saatu, ja nälkä alkoi hiiviskellä. [– –] Ne, joilla oli rahaa, ostivat korkeilla hinnoilla ruokaa. Mutta rahaton sivistyneistökin kärsi nälkää, ja ennen kaikkea työläiskodeissa vallitsi nälkä. (TP, 85–86.)

Jo ennen luokkasotaa Suomessa vallitsi elintarvikepula, joka kärjistyi vuoden 1917 lopulla. Vuoden 1918 aikana elintarvikkeiden hinnat jopa kolminkertaistuivat. Salakaupassa elintarvikkeista joutui maksamaan korkeimman hinnan ja tämän etenkin kaupunkilaiset joutuivat yleensä maksamaan. (Haapala 2009, 82.) Vastaavasti palkkataso heikkeni. Haapala (2009, 82) onkin todennut palkkojen nousseen paljon vuonna 1917, mutta elintarvikkeiden hinnat nousivat kuitenkin liian nopeasti.

Vuonna 1918 elintason tuli jyrkkä pudotus ja ”muiden kuin maataloustuottajien reaalitulot olivat enintään puolet aikaisemmasta” (Haapala 2009, 82).

Huono palkkataso ja korkeat salakauppahinnat koskettivat kaikkia yhteiskuntaluokkia. Tohtorinna kokeekin vallitsevan tilanteen vaikeana ja purkaa tuntojaan Marille:

Ei kai tohtori missään valkoisten hommissa ollut, kun se on vain tiedemies. — No ei mitenkään, sanoi tohtorinna, ja yhtä vaikeata meillä on kuin kaikilla muilla. Ehkä vaikeampaa vielä, kun Vähämäestä eivät voi mitään lähettää eikä meidän palkoilla osteta salakaupasta. [– –] Vaikeata tohtorinnan oli ja kovasti hän pyysi, että Mari menisi heti Kustaan luo. Mari lohdutti häntä, että kyllä Kustaa varmasti tekee minkä voi. — Kyllä me tohtori kotiin toimitetaan. Tohtorinna purskahti itkuun. (*TP*, 97.)

Romaanista ei käy ilmi, miksi Vähämäeltä ei voitu lähettää ruokaa Helsinkiin. Uskon tämän liittyvän elintarvikepulaan ja punakaartilaiden toimintaan. Kansanvaltuuskunnan kehotuksesta useat kunnat joutuivat lopettamaan omavaraistaloudet. Erityisesti tähän tarttuivat kunnat joissa elintarvikelautakunta oli punaisten hallussa. Käytännössä ”[t]ämä tarkoitti maataloustuottajien siirtämistä säännöstelykorttiannosten varaan muun väestön tavoin.” (Suodenjoki 2009, 265.) Lisäksi punakaartilaiset takavarikoivat elintarvikkeita tuottajilta, sillä ”[k]ansanvaltuuskunnan elintarvikelain mukaan tuottajien salaamat ruokatavarat voitiin julistaa menetetyiksi korvauksetta, jos sellaisia löydettiin. Kaartien etsintähalu kohdistui usein ensimmäisenä sellaisiin taloihin, joista oli lähtenyt miehiä valkoisten puolelle.” (Suodenjoki 2009, 266.) Yhteiskunnallinen tilanne huomioden voidaan siis tulkita, että myös Vähämäki joutui säännöstelykorttien varaan tai punakaartilaiden tekemien elintarvikkeiden takavarikoinnin kohteeksi.

Vähämäen tohtorin pojat ovat Kustaan mukaan valkoisella rintamalla, vaikka tohtori itse ei valkoisten hommissa ole mukana. Kaikesta huolimatta hyväsydäminen Mari lupaa auttaa tohtorinnaa ja lähteä heti telakalle, jonne Kustaa pääsi töihin ensimmäisen maailmansodan alussa. Tapaamisen kronotooppi saa kuitenkin yllättävän kääntein ennen kuin Mari ehtii lähteä Kustaan luo. Siihen yhdistyy toinen tapaamisen aihe maailmansodan sairaanhoitajana Tampereen rintamalla toimineen Liisukan palatessa yllättäen kotiin. Tämä osoittaa kuinka kaksi samaa kronotooppia voi sisältyä toisiinsa (ks. Bahtin 1979a, 416). Tässä yhteydessä tapaamisten alkamisajankohta on eri, mutta ne toteutuvat samassa paikallisuudessa. Uuden tapaamisen myötä tapaamisen kronotoopin tunneperäisyys muuttuu surullisemmaksi, jopa vihaiseksi, kun Liisukka tuo uutisen Matin kaatumisesta.

Tohtorinna oli kovin onneton. — Voi Mari raukka, et sinä nyt voi tehdä mitään tohtorin hyväksi. Mari sanoi: — Kyllä minä menen Kustaan luokse. [– –] — Ehkäpä sinäkin nyt tahdot kostaa meille. Mari kuunteli omaa sydäntään, miten se niin omituisesti lepatti, ja

katseli maaliskuun aurinkoa, joka hyväili hänen käsiään. — En minä ole kostaja. Ihminen minä vain olen. Jumalan kädessä kosto on. Jos hän hyväksi näkee, niin kyllä hän kostaa Matinkin puolesta. — Älä puhu niin, Mari, itki tohtorinna. — Et suinkaan sinä nyt voi puhua Kustaan kanssa minun asiastani. Että tämänkin piti juuri tapahtua. [– –] Mutta sinun täytyy käsittää, Mari, että poikasi nosti miekan laillista esivaltaa vastaan ja siitä tulee kuolema palkaksi. [– –] Tohtorinna peitti kasvot käsillään. — Voi, etten minäkään saata pysyä vaiti. Näkemiin, Mari. Kyllä minä sinun surusi ymmärrän. (*TP*, 99–100.)

Tapaamisen kronotoopin loppupuoli paljastaa tohtorinnan syvimmit ajatukset punaisten ja valkoisten erosta ja kuvaa omalta osaltaan sitä puolieroaa, joka luokkasodan aikaan vallitsi. Vaikka tohtori ja tohtorinna eivät kuuluneet valkoisiin, on tohtorinna salaa iloinen siitä, että valkoiset ovat vallanneet Tampereen. Hän näkee Matin saaneen kuoleman palkaksi siitä, että taisteli laillista esivaltaa vastaan. Tohtorinnan mielestä luokkasota on siis punaisten syytä. Rantasilta lähtiessään hän kuitenkin jo katu sanojaa ja osoittaa Marille myötätuntonsa.

Mielestäni tilanne voidaan tulkita porvareita loukkaavaksi. Tohtorinna kuvataan eräänlaisena roistona, joka ei osaa pysyä vaiti ja käyttäytyä, vaikka Mari on juuri menettänyt vanhimman poikansa. Liisukka rinnastaa valkoiset ja tohtorin väen susiksi, joiden auttaminen olisi etenkin tässä tilanteessa täysin sopimatonta. Myös Kustaa ottaa tiedon Matin kuolemasta raskaasti, pitäen tohtorin perhettä vihollisena. Mari kuitenkin näkee tilanteen toisin: ”Ihminen tohtorinnakin on. Eihän se ole hänen syytään, että valkoiset ovat Matin tappaneet. Tohtorikin on siellä vaarassa. Täytyy auttaa. [– –] Minä vihan niitä, jotka ovat aiheuttaneet tämän sodan, jotka tahtovat sortaa työväkeä.” (*TP*, 100–101.) Marin sanojen myötä kuvataan, ettei tohtorinna kuitenkaan näyttäytyä sutena tai roistona, vaan omat murheet omaavana yksilönä. Marilla riittääkin ymmärrystä tohtorin väelle sekä valkoisten puolelle: ”Sielläkin on äitejä, jotka ovat menettäneet vanhimman poikansa” (*TP*, 101). Marin myötätunnon ansiosta kärjistänyt tilanne laukeaa ja Kustaa lähtee selvittämään mitä tohtorille on tapahtunut. Tapaaminen toimiikin yhtenä juonen kulminaatiokohtana: hädän hetkellä ystäviä ja entisiä naapureita autetaan, kuuluivatpa he mihin yhteiskuntaluokkaan tahansa.

5.3 Kohtaaminen kahvipannun äärellä

Kronotooppia käsittelevässä tutkielmassaan Bahtin useaan otteeseen painottaa kronotoopin ajan merkitystä. Tutkielmansa lopussa hän tuo esiin kuinka muutamilla suurilla realistikirjailijoilla oli kyky ”nähdä” aika paikallisuudessa. Aika kietoutuu ja ympäröi materian ja paikallisuuden: ”talot ovat materiaalistunutta historiaa tai kadut, kaupungit ja maalaismaisemat ovat ajan, historian muokkaamia.” (Bahtin 1979a, 411.) Vaikka aika itsessään muokkaa paikallisuuksia, esimerkiksi kuluttamalla vuosien aikana katuja ja taloja, voi kaduissa, kaupungeissa ja maalaismaisemissa

nähdä myös ihmisen toiminnan ajan⁶⁸. Toiminnallaan, kehittäessään yhteiskuntaa, ihminen muokkaa ympäristöään aikakauden ja ajanhengen mukaiseksi. Näin kronotoopin ajasta voidaan ”nähdä” ihmisen toiminnan ajan sekä historian muokkaamat paikallisuudet. Yksi tällainen historian muokkaama paikallisuus on Kustaan lapsuudenkoti Rantala.

1920-luvun lopussa Kustaa ja Mari pääsevät pitkästä ajasta käymään Rantalassa. Kustaan vanhemmat ”[v]anha ukko Rantanen ja hänen muorinsa lepäävät molemmat kirkkomaassa. Antti on isäntänä Rantalassa, ei torpparina, vaan itsenäisenä pienviljelijänä.” (TP, 169.) Vuosikymmenien aikana Rantalakin koki monet torppariuden historialliset muutokset. Vuosituhannen lopussa Rantala oli vielä Vähämäen rusthollin torppa, jossa taksvärkeistä ja päivärahoista sovittiin niin kutsutulla ”suullisella ja kättä päälle” -sopimuksella. Torpparien tilanne alkoi kuitenkin muuttua samaan aikaan kun Kustaa vaati isännältä kirjallisen kontrahdin tekemistä. Torpparikysymyksestä tuli huomattava yhteiskunnallinen asia, johon olivat vaikuttamassa niin metsien arvon nouseminen kuin torpparien heikentynyt asema: ”Puulle on tullut hinta, metsää kaadetaan, uusia torppia ei enää tahdo syntyä, ei niistä ole väliä isännällekään enää ja kaikenlaista kuisketta kuuluu” (TP, 9). Vasta vuonna 1918 hyväksytyin torpparilain myötä, torpparit pystyivät vähitellen lunastamaan torpat ja aloittamaan itsenäisen pienviljelyn. Näin siis kävi myös Rantalassa, jonka talo ja maalaismaisemat, pellot ja kuusikot, ovat ihmisen toiminnan ajan sekä historian muokkaamia. Rantalassa ja sen ympäristössä voikin ”nähdä” ajan paikallisuudessa: ”Pimeässä kuusikossa Kustaa istahti vanhalle kannolle. Täällä hän oli veistänyt heinäseipäitä yli kolmekymmentä vuotta sitten ja harventanut kuusikkoa, ja kauniisti ne kuuset olivat kasvaneet, kun oli sopivasti harvennettu. Eikä siellä ollut kirves sen jälkeen käynytään.” (TP, 176.)

Rantalan liepeillä Vähäjärven rannalle rakentamassaan mökissä asuu Antin poika Jaakko. Mökissä asuu myös Kustaan ja Marin tytär Salli, joka on tullut serkkunsa luo maaseudulle synnytettyään pienen tyttären. Suhde lapsen isän, metallityöläisenä toimineen Kallen kanssa epäonnistui, kun Salli sai selville Kallen olevan naimisissa ja muuttaneen Turun telakalle töihin. Serkkunsa luona Salli saakin rauhassa hoitaa lastaan, tehdä käsitöitä, toimia Jaakon emäntänä ja kestitä tämän vieraita. Tässä luvussa tapaamisen kronotooppi onkin ennalta suunniteltu ja tarkoituksenmukainen, sillä Antti ja Viinu ovat kutsuneet Kustaan ja Marin Rantalaan, jotta he saisivat viettää aikaa Sallin ja lapsen kanssa. Jaakkolassa on myös eräs toinenkin tärkeä vieras.

---

⁶⁸ Mielestäni tässä on yhtymäkohtia Steinbyn näkemykseen siitä että kronotoopin aika on ihmisen toiminnan aikaa. Steinbyn ajatuksesta poiketen, näkisin tässäkin yhteydessä ajan olevan mitattavaa. (katso luku 2.1.)

Niin sitä sitten istuttiin pihakoivujen alla. Viinu oli asettanut kahvikupit jakkaralle ja toi kahvipannun ulos. — Niin kuin ennen vanhaan, sanoi Mari. Viinu pyysi Maria huutamaan alas Jaakkolaan päin, että sieltäkin kaikki tulisivat kahville. Jaakkolassa oli nimittäin eräs vieras, jota ei nimeltä mainittu ja joka oli Marille kovasti rakas. (TP, 169.)

Tuo Marille kovasti rakas vieras on Arvi, joka on ”koko kesän ollut serkkunsa luona piilossa ja tullut hieman varomattomaksi, jopa näyttäytynyt silloin tällöin työväenyhdistyksen kokouksissa” (TP, 171). Marin kahville kutsusta huolimatta, Arvi ei uskalla lähteä Rantalaan sillä hän pelkää kommunisteja etsivien suojeluskuntalaisten saaneen hänen olinpaikkansa selville. Näin Arvin ja Rantasten tapaaminen ei toteudu vaan tapaamisen kronotooppi näyttäytyy kielteisessä muodossa: he ovat samaan aikaan eri paikoissa (ks. Bahtin 1979a, 256).

Kohtaaminen kahvipannun äärellä saa käänteen, kun tohtori ja tohtorinna tulevat yllättäen Rantalaan kahville. Näin tapaamisen kronotooppiin kietoutuu toinen tapaamisen aihe, mutta myös tien kronotooppi. Tohtori ja tohtorinna nousevat samaa kivikkotietä ylös Rantalaan kuin tohtorin isä, Vähämäen isäntä aikoinaan. Paljon ovat ajat vuosikymmenien aikana muuttuneet ja tohtori kiinnittää huomiota Antin hyvään maanviljelystaitoon.

Kustaa huomasi ensimmäisenä, että tohtorin väki oli tulossa alhaalta polkua pitkin. Tohtorin ääni kuului jo kaukaa: — Ehtoota, Kustaa! Tohtorinna kiipesi nauraen polkua ylös. — Oltiin täällä iltakävelyllä ja kuultiin kahvillekutsu. — Oli vähän asiaakin, sanoi tohtori. Mari ja Viinu olivat kovin iloisia, ja tohtorinväelle tehtiin tilaa. Kustaa tosin ei voinut olla muistelematta Vähämäen isäntää, kuinka tämä oli kalliopolkua ylös kiivennyt. — Niin sitä tässä sitten istutaan, ja Rantalasta tuli talo kuin tulikin. Tohtori myönsi ja kehui Anttia, joka hoiti peltonsa paremmin kuin Vähämäen pehtori. Viinu tarjosi kahvia ja kertoi, että he olivat juuri kutsuneet Jaakkoa ja Salliakin kahville. (TP, 169–170.)

Kahvittelu voidaan mielestäni lukea omaksi kronotooppiseksi aiheilmakseen. Bahtin käsittelee syömistä ja juomista erityisesti Rabelais’n kronotooppia analysoidessaan. Nuo groteskisen piirteiden saavat määrittelyt eivät kuitenkaan sovi *Työmiehen perheen* luonteeseen. Sen sijaan erilaisia kronotooppisia idyllityyppejä tutkiessaan Bahtin (1979a, 390) toteaa kuinka ”[i]dylleissä syöminen ja juominen tapahtuu joko yksilöittäin tai useimmiten perheittäin, ruokapöydässä ovat koolla eri sukupolvet ja ikäluokat.” Erityisesti Bahtin kytkee syömistä ja juomista perhe- ja talonpoikaisidylliin. Syöminen ja juominen, tapahtuipa ne keittiössä tai pihakoivun alla, muodostuukin *Työmiehen perheessä* tärkeäksi kohtaamisten tapahtumapaikaksi. Kahvittelun aiheilmalla paikallisuus ei siis rajoitu vain keittiöön vaan se laajenee ympäröivään luontoon tai yhteiskuntaan, kuten kahviloihin. Se on usein myös sosiaalinen tilanne, joten näkisimme siihen yhdistyvän tapaamisen kronotoopin. Tämän myötä kahvittelun aiheilmalla voi saada erilaisia tunneperäisesti arvostavia vivahteita, se voi olla odotettu, ilahduttava, surullinen tai jopa kiusallinen. Lisäksi kahvittelun aiheilmalla ajallisuus voi mielestäni olla yllättävä tai ennalta sovittu.

Rantasilla kahvittelu sujuu sopuisissa merkeissä, vaikka vastakkain ovatkin kaksi eri yhteiskuntaluokkaa. Wuolijoki (1950, 7) luonnehtiikin kirjeessään, että ”[p]orvareita on kuvattu kirjassani hyvin vähän ja niitäkin olen yrittänyt kuvata ihmisiksi, kuten Vähämäen perheen.” Tapaamisen perusteella tohtorin väkeä ei voidakaan pitää roistona tai tapahtumaa porvareita loukkaavana, sillä tohtori ja tohtorinna kuvataan hyväsydämisiksi ja auttavaisiksi, jotka toivovat Rantasille parasta. He ovat jopa lähteneet varoittamaan Rantasia suojeluskuntalaisista, jotka pitävät erityisesti Jaakon mökkiä silmällä.

Tohtori hiljensi ääntään: — Suojeluskunnassa vain jutellaan, että Rantalassa Jaakon mökillä käy kaikenlaista väkeä ja kokouksia pidetään. Minä ajattelin vähän niin kuin varoittaa. Mutta tohtorinna sanoi: — Et sinä ajatellut mitään. Minä se ajattelin, että on parasta käydä Rantalassa kertomassa, että heitä kovasti silmällä pidetään, mutta eihän täällä ole muita kuin Kustaa ja Mari. [– –] Tohtorinna nauroi. — Kuule, Fredrik, emme me väittelyssä Rantasille pärjää. Sen sanoi jo setä-vainajakin meidän vaarille, kun ensimmäisessä vaalikokouksessa selkäänsä sai. — Niinhän se on, sanoi tohtori. — Kiitos kahvista. Pitäkää nyt varanne sen Jaakon kanssa, kun siitä puhutaan kaikenlaista. Mitäs muuta kuin kiiteltiin tohtorinnaa ja tohtoria varoituksesta. (*TP*, 170–171.)

Tapaaminen toimii juonen rakenneaineiksena tuoden tohtorista ja tohtorinnasta esiin uusia piirteitä. Tapaamisen aikana tohtoria puhutellaan ainoan kerran etunimellä, joka luo kotoisemman tunnelman. Oinosen (2004, 99) mukaan kuulokuvassa ”[h]errasväen etäisyyttä ja tyyppikuvauksen luonnetta Wuolijoen kerronnassa korostaa se, että he esiintyvä aina pelkästään nimityksin ’tohtori’ ja ’tohtorinna’, kun taas työväenluokkalaiset hahmot saavat ainakin etunimet.” Tämä sama toteutuu romaanissa. Huomionarvoista onkin, että tohtoria etunimellä puhuttelee oma vaimo, ei alempi yhteiskuntaluokka. Hieman myöhemmin tohtorin ja tohtorinnan tapaaminen saa Kustaan miettimään Helsinkiin lähtönsä alkuvaiheita: ”kuinka raskasta oli ollut reväistä juurensa tästä maaperästä, ja hän mietti, mikä oli tullut ihmisten väliin, jotka samasta juuresta olivat lähteneet” (*TP*, 176). Kustaa käsittää, että nuo ihmisten väliin tulleet ja kansakuntaa jakavat asiat ovat omaisuus, omaisuuden menettämisen pelko sekä omistamisen halu.

5.4 Symbolinen tapaaminen

Kaunis oli kesä Suomenmaassa vuonna 1930. [– –] Talonpoikaismarssin kolonnat kulkivat maanteitä ja Suomen työmies seisojien pienuksia ovella odottaen uusia kärsimyksiä ja ivaten autojen riehuntaa. Salaperäiset autot risteilivät öisin maanteillä, pysähtyivät mökkien eteen, veivät niitten asukkaita teille tuntemattomille. (*TP*, 199.)

Tässä neljännessä ja viimeisessä tapaamisen kronotoopissa Kustaan ja Marin elämää varjostaa Lapuan liikkeen uhka. He ovat onnellisia, että kommunistina toiminut Arvi on ”varsinaisen poliisin

ja tuomioistuimen eikä muiluttajien huostassa” (TP, 199). Erityisesti huoli kohdistuu työväenliikkeessä aktiivisesti toimivaan Jaakkoon, jota on jo moneen kertaan uhattu muiluttaa. Eräänä iltana tuntematon auto tuleekin Jaakkolaan ja vie Jaakon tuntemattomille teille.

Vuosina 1929–1932 vaikuttanut oikeistoradikaalinakin pidetty Lapuan liike on nähty jatkona vuoden 1918 luokkasodalle, koska valkoisiin lukeutuva ydinjoukko yritti niin sanotusti valkaista isänmaan. Se halusi luoda lujan kansallisten perusarvojen varaan rakentuvan kansallisvaltion idästä tulevaa punaista uhkaa vastaan. Lapuan liike käsittikin isänmaallisuuden ”valmiudeksi puolustaa Suomen ’kansallista olemassaoloa’ – mukaan luettuna yhteiskuntajärjestelmä – sen ainoa mahdollista vihollista vastaan.” (Siltala 1985, 31–33.) Tämä tarkoitti Siltalan (1985, 33) mukaan kansalaisten jakamista ”täysivaltaisiin ja yhteiskunnan kannalta epäilyttäviin.” Epäilyttävinä Lapuan liike piti erityisesti kommunisteja ja toisinajattelijoita, joiden toiminnan liike halusi kieltää sillä heillä oli usein kytköksiä Neuvostoliittoon (Siltala 1985, 455–456). Kommunistinen toiminta pyrittiinkin estämään vuonna 1930 säädetyillä kommunistilaeilla, joilla rajoitettiin yhdistymis-, kokoontumis- ja painovapautta (Siltala 1985, 149–151). Yhtenä toimintansa voimakeinona Lapuan liike käytti muilutuksia eli kyydityksiä, joiden kohteeksi joutuivat niin kommunistit kuin vasemmistolaiset. Kyydittyjä kohtaan käytettiin väkivaltaa, kuulusteluja ja heidät pakotettiin kääntymään pois kommunismista ja vannomaan uskollisuutta isänmaalle. Ellei näin tapahtunut, kyydityt häädettiin kansallisesta yhteydestä. Usein muilutusten päätepaikkana oli toinen maakunta, mutta myös ”ikitie” eli itäraja, jossa kyydittävä joutui astumaan rajan yli Neuvostoliittoon saaden näin todellisen häädön kansallisesta yhteydestä. (Siltala 1985, 221, 459–460.)

Tällaisen yhteiskunnallisen tilanteen vallitessa Kustaa ja Mari odottavat tietoa Jaakon kohtalosta, kunnes eräänä kesäisenä iltana Vähämäen tohtorin kaupunkiasunnon sisäkkönä toimiva vanha Jusefiina tulee tapaamaan Rantasia. Hän pyytää Kustaata ja Maria lähtemään pikaisesti tohtorin luo. Tapaaminen luo hämmentyneen ilmapiirin Jusefiinan pysyessä vaiti käyntinsä syystä, vaikka Kustaa, Mari ja Salli sitä useaan kertaan häneltä tiedustelevat. Matkalla tohtorin asuntoon, tapaamisen kronotooppiin nivoutuu tien kronotooppi: ”Jusefiina, Mari ja Kustaa lähtivät, eikä sitä ajuria löydettykään, eikä autoakaan, vaan raitiovaunulla ajettiin tohtorin taloon ja hissillä ylös mentiin, vaikkei Mari hisseistä tykännytään ja pyykillekin aina keittiön portaita kulki.” (TP, 201.) Katkelma kuvaa hyvin kaupunkimiljöössä olevia matkanteon vaihtoehtoja. Matkaa voidaan taittaa esimerkiksi hevoskärryllä, autolla tai raitiovaunulla ja kerrostalossa haluttuun kerrokseen voidaan mennä portaita pitkin tai hissillä. Tämä myös osoittaa eri matkanteon vaihtoehtoilta olevan oma reittinsä, esimerkiksi raitiovaunut kulkevat raitiotietä pitkin pysäkiltä toiselle ja hissit kulkevat

kerrosten välillä ylös ja alas. Toisaalta myös asunnossa voi olla omat pienet reittinsä huoneesta toiseen, kuten eteisestä saliin niin kuin tohtorin asunnossa: ”Niin tultiin Vähämäen tohtorin eteiseen, joka, kuten Jusefiina oli ennustanut, oli sanomalehdillä vuorattu. Ja samanlaisten sanomalehtien ja karpäsverkkojen peitossa oli kesäkutoinen sali, johon Jusefiina Kustaan ja Marin toimitti.” (TP, 201.)

Mielestäni tohtorin kaupunkiasunnon salissa on paljon yhtäläisyyksiä Bahtinin salongin kronotooppiin, vaikka se ei täysin vastaa salongin määritelmää. Bahtin näkee salongin (sen laajassa merkityksessä) paikkana, jossa juoni saa alkunsa tai ratkaisunsa ja missä romaanin ajalliset ja paikalliset jonot risteävät toisiaan. Erityisesti juonen ja komposition kannalta salongin kronotoopin merkitys on Bahtinin mielestä huomattava. Ratkaisevaa on tapaamisten siirtyminen salonkiin, jolloin salongissa pääsee viriämään dialogi, jossa sankareiden luonne, intohimot ja ideat nousevat esille. (Bahtin 1979a, 410–411.) Bahtinin (1979a, 411) mukaan salongissa ovatkin edustettuina ”(samaa paikkaan ja samaan aikaan yhteen koottuina) uuden yhteiskunnallisen hierarkian eri asteet [– –].” Lisäksi salongin kronotoopissa historiallinen jono punoutuu arkielämän tai elämäkerran jonoon (Bahtin 1979a, 411). Salissa Kustaa ja Mari tapaavatkin tohtorin ja tohtorinnan, jolloin tapaamisen kronotooppiin yhdistyy toinen tapaamisen aihe. Aika ja paikka ovat vain vaihtuneet toiseksi. Tässä tapaamispaikka korostaa tilanteen poikkeuksellisuutta, sillä kertaakaan aiemmin eivät Kustaa ja Mari ole yhdessä vierailleet Vähämäen tohtorin kaupunkiasunnossa.

Tapaaminen alkaa kuulumisten vaihtamisella ja aikojen päivittelyllä. Myös tohtori ja tohtorinna ottavat Lapuan liikkeen toimet raskaasti, sillä heidän lapsensa on muiluttajien joukossa, vastoin heidän tahtoaan. Tohtorinna jopa aprikoi syyn olevan heidän kasvatuksessa: ”Kai me Toivon huonosti olemme kasvattaneet, koska hän on liittynyt niihin ihmisiin. Koulusta saakka aina isänmaasta puhui, ja nyt pitäisi olla korkeinta isänmaallisuutta ruveta vainoamaan oman maan kansalaisia.” (TP, 202.) Tohtori ja tohtorinna eivät voi käsittää kuinka isänmaallisen ykseyden nojalla Lapuan liike voi vainota oman maan kansalaisia ja vielä laillisesti, kun isänmaata olisi voitu rakentaa rauhallisemmin keinoin.

— Kustaa kai tietää, että minä sain tarpeeksi vuodesta 1918, sanoi tohtori. — Olisi nyt voitu rauhassa elää ja rakentaa isänmaata. Enkä minä jaksa sietää sitä laittomuutta muka lain nimessä, ja nuoret ihmiset tehdään hulluiksi. Kustaa katsoi tohtoriin kuin mies mieheen. — Emme me lastemme teoista voi vastata, mutta hauska kuulla, että tohtori ihmisiksi on. Samasta Vähämäen maastahan me olemme lähteneet, ja hyvää tarkoitamme tälle kansalle ja maalle vaikka eri kantilta. Sitten Kustaa pelästyi: Oliko hän sanonut liikaa ja ollut liian myöntäväinen, koska tohtori sentään oli porvari? Mutta tohtori ymmärsi Kustaan sanojen kantavuuden ja tuli kovin iloiseksi. (TP, 202.)

Katkelmasta huokuu Kustaan herravihan luonne. Elämänsä aikana hän on yleensä vastustanut porvareita ja heidän näkemyksiään. Nyt hän säikähtää huomattessaan olevansa myöntöväinen tohtorin puheille ja ajatellessaan asioista samalla tavalla. Salissa käydyin dialogin myötä esiin nousevatkin tohtorin ja Kustaan näkemykset Lapuan liikkeestä ja vallitsevasta yhteiskunnallisesta tilanteesta. Kustaan ja tohtorin kautta kuvataankin porvareiden ja työväen haluavan lopulta samaa asiaa, hyvää itsenäiselle Suomelle ja sen kansalaisille. Heillä on vain erilaiset näkemykset siitä, mikä on kansan parhaaksi.

Tapaaminen saa kuitenkin yllättävän käänteeseen, kun Kustaalle ja Marille selviää heidän vierailunsa todellinen syy. Tohtori ja tohtorinna ovat muiluttaneet Jaakon kaupunkiin. Näin tapaamisen kronotooppiin yhdistyy jälleen toinen tapaamisen aihe.

— Kai nyt on parasta, että haetaan se eräs tuttavanne tänne. Mekin olemme Eveliinan kanssa olleet muiluttamassa. Tohtorinna lähti hymyillen ja palasi viereisestä huoneesta Jaakon kanssa. Mari oli ensin sanaton, mutta toivotti sitten Jumalan siunausta tohtorille. Kustaa sanoi hieman juhlallisesti: — Kuulkaas, tohtori. Jos nyt minä Kustaa Rantanen ojennan tohtorille käteni, niin sillä on paljon kuitattu minun ja Vähämäen välillä. Miehen käsi yli monen kuilun, siksi, että tohtori uskalsi olla ihmisiksi ja auttaa meitä. Mari itki ja sanoi, että Vähämäen tohtori ja tohtorinna eivät ole sellaisia kuin muut. Tohtori nauroi. — Anna sitten kätesi, Kustaa Rantanen. Samanlaisia me kaikki ollaan, me porvarit. Mutta en minä hyväksy sitä mitä nyt tehdään, enkä hyväksy omaa poikaanikaan. Niin me sitten viime viikolla iltayöstä kuljetettiin tuo Jaakko pois. (TP, 202–203.)

Tapaaminen on erittäin merkittävä. Porvarit auttavat työväenluokkalaista, joka on useaan otteeseen uhattu muiluttaa. Jaakon muiluttaminen kaupunkiin onkin tärkeä symbolinen rauhan ele tohtorin perheeltä, sillä aloite sovinnon tekemiseksi perheiden välillä tulee nimenomaan porvareilta (Oinonen 2004, 110). Oinonen näkee perheiden mikrotasolla kuvatun sovinnon eleen olevan huomattavan symbolinen myös siksi, että samalla Vähämäet hyvittävät Rantasille ”Lapuan liikkeen aiheuttamaa murhetta ja epävarmuutta” (Oinonen 2004, 110). Tapaaminen saakin jopa juhlallisen tunneperäisen arvolatauksen, kun Kustaalle ja Marille selviää mitä tohtorin perhe on heidän vuokseen tehnyt. Lopulta sovinnon tekevään kädenpuristukseen kulminoituu monet Rantasten ja Vähämäkisten ajalliset ja paikalliset jonot, kun vuosikymmenien aikana kertyneet vihat annetaan anteeksi.

Tilanteen kodikasta ja iloista luonnetta kuvaa, että tohtorinnaa puhutellaan ensimmäisen ja ainoan kerran etunimellä. Edellisen alaluvun tavoin, tässäkin porvaria etunimellä puhuttelee oma puoliso, ei alempi yhteiskuntaluokka. Tämä kuvaakin, kuinka Rantasille tohtorin perhe pysyy edelleen korkeampi-arvoisena, vaikka heidän välinsä ovat huomattavasti parantuneet. Tohtorinna jopa ehdottaa, että Jaakko jäisi heille asumaan kunnes elämä asettuisi. Jaakolle annetaan myös lupa lukea

tohtorin kirjoja. Tohtori kuitenkin hieman leikkisästi kysyy pelkääkö Jaakko kirjojen tekemän hänestä porvarin. Jaakon mielestä pelkillä kirjoilla ei Rantasista porvareita saa vaan siihen tarvitaan jotain muuta. Tästä Kustalle tulee mieleen tapaaminen Eetvart Rantasen kanssa, ja hän päättää tarkkaan miettiä, mikä oli Eetvartista tehnyt sellaisen kuin hän oli. (TP, 204.) Työväenluokkalaisen muuttuminen porvariksi ei siis tapahdu hetkessä vain kirjoja lukemalla. Tutkielmani perusteella siihen tarvitaan paljon omaa tahtoa, kuten Rantasen Jussin kohdalla kävi, tai ympäröivät sosiaalis-poliittiset olosuhteet kuten Eetvartin tilanteessa tapahtui.

Tapaamisen kronotoopin luonne kuitenkin muuttuu yhtäkkiä jännittyneemmäksi, kun ”tohtorin poika Toivo, puettuna sekä mustaan paitaan että siihen kuuluvaan röyhkeyteen” saapuu kotiin (TP, 204). Uuden tapaamisen kronotoopin myötä kaikki ovat varautuneita, koska he eivät tiedä kuinka Toivo reagoisi Rantasten ja erityisesti Jaakon vierailuun.

Tohtori istui rauhallisesti kädet ristissä. — Tässä on sinun vanha kalastuskaverisi, Jaakko Rantanen, jonka minä ja äiti olemme tänne muiluttaneet, ja tässä on vanha Mari Rantanen, joka on sinua paimentanut, ja kai sinä Kustaa Rantasenkin tunnet? [– –] Kuule nyt, Toivo, ennen muinoin saivat vainotut ihmiset kirkoissa tyyssijan, niin ettei heihin kukaan saanut siellä koskea. Kotisi on meidän kirkkomme, jossa vainottuun ihmiseen ei kosketa. Toivo mietti vähän ja otti sitten kädet taskusta. — Kyllä isä osaa. Enhän minä mikään peto ole. Jaakkokin otti kädet taskuista ja tarttui tuolinnojaan. — Isäsi sanoi sen niin kovin kauniisti ja isäsi ja äitisi ovat hyviä ihmisiä. Vaikka meillä onkin vähän eri käsitys siitä, kuinka tämän maan asioita pitää hoitaa, niin yhtä mieltä me olemme eräässä asiassa: siinä, että tämä on meidän yhteinen isänmaamme ja että me rehellisesti tarkoitamme kansamme parasta, vaikka olemmekin eri mieltä siitä, mikä sen kansan paras on. [– –] Sitten sanoi Toivo: — En minäkään tahdo olla sinua ja isääsi huonompi, Jaakko. Olkoon menneeksi vain, vaikka tässä annettaisiinkin toisillemme tassua Vähämäen salissa. — Päivää, Rantasten väki! (TP, 204–205.)

Tapaamisen kronotoopin paikkana oleva sali näyttäytyy juonen kannalta huomattavan tärkeänä. Siellä juoni saavuttaa yhden kulminaatiopisteensä ja eräänlaisen loppuratkaisunsa. Koko yhteiskuntaa käsittävä historiallinen tilanne punoutuu Vähämäkisten ja Rantasten arkielämään kulminoituen Toivon tapaamiseen. Tapaaminen saa salissa viriämään dialogin, jonka myötä Toivon pohjimmainen luonne nousee esille. Hän on alkuun hämmentynyt kotona vallitsevasta tilanteesta, mutta tietää näyttäytyvänsä petona, mikäli ei tee sovintoa Jaakon kanssa. Huomionarvoista onkin, että porvari itse käyttää petovertausta, ei työväenluokkalainen kuten luvussa 5.2. Lopulta Toivokin ymmärtää tilanteen tärkeyden ja sovinto syntyy myös nuoremmalta sukupolvelta. Näin petojen ja ”roistojen” sijaan tämän alaluvun tapaamisen kronotooppien yhteydessä porvarit kuvataan hyväsydämisiksi, ymmärtäväisiksi, inhimillisiksi ja auttavaisiksi. Sovintojen myötä Lapuan liikkeen voi jopa nähdä tohtorin perheen ja Rantasten silmät avaavana ja yhdistävänä tekijänä.

6 PÄÄTÄNTÖ

Tutkielmassani olen analysoinut Hella Wuolijoen romaania *Työmiehen perhe: työmies Rantasen perheen kronikka vuosilta 1895–1945* käyttäen teoreettisena viitekehyksenä Mihail Bahtinin tien ja tapaamisen kronotooppia. Tutkimukseni tarkoituksena on ollut selvittää tapahtuuko valitsemissani tien kronotoopeissa juonen kannalta jotain merkityksellistä. Huomioni on kiinnittynyt myös siihen, ovatko analysoimani kohdat merkittäviä perheen, yhteiskunnan vai molempien kannalta sekä heijastavatko nämä tapahtumat henkilöiden ja yhteiskunnan välisiä suhteita. Tapaamisen kronotoopin avulla tutkin tuleeko Rantasen ja porvariston tapaamisissa esille teoksen arvioineen kustantajan väitteet *Työmiehen perheen* propagandaisuudesta. Tien ja tapaamisen kronotooppeja analysoidessani olen myös tuonut esille reaalisen maailman historiallisia tapahtumia. Ne ovat lopulta antaneet syvemmän kuvan kronotooppien tapahtumista ja auttaneet ymmärtämään niitä paremmin. Olenkin Bahtinin kanssa samaa mieltä siitä, että romaanin tapahtumien vastaavuus elävään reaalisuuteen on tärkeää teoksen kiinnostavuuden kannalta, vaikka nämä tapahtumat eivät voi olla kronotooppisesti identtisiä reaalisen maailman kanssa. Reaalisen maailman historiallisten tapahtumien lisäksi olen tien ja tapaamisen kronotooppien yhteydessä sivunnut niissä ilmeneviä muita kronotooppeja, kuten kynnyksen ja salongin kronotooppia sekä kuvattua ja kuvattavan maailman kronotooppisuutta.

Mihail Bahtinin aikapaikallisuus, kronotooppi, osoittautui erittäin hyödylliseksi analyysivälineeksi. Halusin käyttää alkuperäistä Bahtinin itse tekemää määritelmää kronotoopista, sillä useissa teoksissa ja artikkeleissa tutkijat tulkitsevat kronotooppia omista intentioistaan, ajan intellektuaalisesta tai ideologisesta tulkintakontekstista käsin. Jokaisen tutkijan myötä alkuperäinen määritelmä aina muuttuu ja menettää ainutlaatuisuutensa. Oman haasteensa tutkimukselleni toi Bahtinin seikkaperäinen tulkinta kronotoopista. Hänen tarkoituksenaan ei kuitenkaan ollut kirjoittaa perusteellista analyysiä kronotoopista vaan, kuten Scholz (1998, 144) on todennut, osallistua kronotooppia koskevaan keskusteluun ja kehittää romaanikronotooppien teoreettista pohjaa. Bahtin (1979a, 423) siis tiesi lähestymistapansa pätevyyden selviävän vasta kirjallisuustieteen kehityksen kulussa.

Tutkimukseni edetessä kävi yhä selvemmäksi kuinka hyvin tien ja tapaamisen kronotoopit soveltuivat realistista kehitysromaanin edustavan *Työmiehen perheen* analysoimiseen. Etenkin tien kronotoopit korostivat voimakkaasti Rantasen perheen elämänvaiheita sen tärkeimmissä

käännekohdissa. Tien kronotooppien aikana romaanissa esiintyvät Suomen lähihistorian kipukohdat sekä tapahtumat jotka ovat ratkaisseet työmiehen kohtalon, tulivat yksilöiden kautta hyvin vahvasti esiin (Oinonen 2004, 92–93). Tien kronotoopin avulla kronikaksi kirjoitetusta *Työmiehen perheestä* nousikin esiin historiallisen aikakauden maailmanhahmotustapoja sekä eri elämänpiirien ja sosiaalisten miljöiden aikaikällista hahmotustapaa. Näin ollen tien kronotooppi mahdollisti hyvin *Työmiehen perheen* sosiaalis-historiallisen monimuotoisuuden, yhteiskuntarakenteiden, ihmiskohtaloiden ja elämäntaipaleiden esittelyn.

Juonen kannalta niin reaaliset kuin vertauskuvalliset tien kronotoopit osoittautuivat tärkeiksi. Jätin tutkimukseni ulkopuolelle koko *Työmiehen perheen* laajuisen vertauskuvallisen tien kronotoopin eli Kustaa Rantasen elämäntaipaleen. Se kuitenkin toimii romaanin eteenpäin vievänä voimana luoden jatkumon *Työmiehen perheen* tapahtumille sitomalla yksittäiset tapahtumat sekä reaaliset ja vertauskuvalliset tiet yhdeksi isommaksi kokonaisuudeksi. Reaaliin teihin keskittyvässä kolmannessa luvussa romaanin juoni ja Kustaan elämäntaipale saivatkin kivikkotien päässä ratkaisevan sysäyksensä. Kustaan viha Vähämäen isäntää ja koko porvarillista yhteiskuntaluokkaa kohtaan sai Kustaan ottamaan kohtalon omiin käsiinsä ja lähtemään kivikkotieltä ”suurta maailman maantietä kohti” (*TP*, 24). Analysoimani tien kronotoopit osoittivatkin Bahtinin tutkimuksen mukaisesti, ettei tie ole koskaan pelkkä tie vaan aina koko elämäntaipale, ja tien valinta merkitsee elämäntaipaleen valintaa. Tämä tarkoittaa myös vertauskuvallisen tien valintaa. Luvussa 4.3 rakkauden johdattelemana Liisukka valitsee vertauskuvalliseksi tieksi suunnan joka kuljettaa kohti porvarillisia piirejä. Samoilla teillä liikkui myös Jussi luvussa 4.4, kun hänen valitsemansa opintie johdatteli häntä kohti porvarillisuutta. Analyysin aikana kaksi reaalista tien kronotooppia näyttäytyi kuitenkin tärkeämpänä yhteiskunnallisen tilanteen kuvaajana kuin juonen eteenpäin vievänä voimana. Luvuissa 3.2 ja 3.3 juonen tempo hetkellisesti hidastuu ja yhteiskunnallinen tilanne nousee juonen keskiöön. Tien ja tapaamisen kronotoopeilla onkin tärkeä merkitys niin juonen kehityksen, mutta myös tapahtumien kuvaamisen kannalta (Bahtin 1979a, 257, 408). Tien kronotoopin ei siis aina tarvitse olla juonen kannalta merkittävä vaan tärkeämmäksi voi nousta juuri tapahtumien ja yhteiskunnallisten tilanteiden kuvaaminen.

Tutkielmani tarkoituksena oli myös selvittää ovatko tien kronotoopit merkittäviä perheen, yhteiskunnan vai molempien kannalta sekä heijastavatko niissä esiintyvät tapahtumat henkilöiden ja yhteiskunnan välisiä suhteita. Kolmas ja neljäs luku osoittivat, kuinka tien kronotooppien esiin nostamat tapahtumat ovat merkittäviä lähinnä Rantasen perheen kannalta. Yhteiskunnalliset tapahtumat saavat merkityksensä vasta kytkeytyessään yksityiselämän tapahtumiin. Henkilöiden ja

yhteiskunnan väliset suhteet näyttäytyvät siis mikrotasolla: yksilön kautta yleiseen. Esimerkiksi luvussa 3.3 kertoja piirsi Rantasen Jaakon kautta laajempaa kuvaa yhteiskunnan kokonaistilasta vuoden 1918 kesällä, kun punaisia sotavankeja alkoi vapautua vankileireiltä. Luvussa 3.4 talvi- ja jatkosota sekä evakkotie tuodaan esiin Villen ja Pirkkomiisun koettelemusten myötä. Luvussa 4.2 Arvin pakomatkan kautta puolestaan kuvattiin kommunistien toimintaa 1920–1930-luvun Suomessa.

Siitä huolimatta, että tien kronotoopit olivat merkittäviä lähinnä perheen kannalta, jokainen analysoimani tien kronotoopin tapahtuma kuitenkin kuvasi henkilöiden ja yhteiskunnan välisiä suhteita. Etenkin luvuissa 3.1–4.2 tämä korostuu mielestäni kaikkein selkeimmin, mutta luvuissa 4.3 ja 4.4 yksityiselämä nousee yhteiskunnallista tilannetta voimakkaammin esille. Näissäkin henkilöiden ja yhteiskunnan väliset suhteet tulevat kyllä esiin, mutta mielestäni vähemmän kuin muissa luvuissa. Monesti nämä henkilöiden ja yhteiskunnan väliset suhteet heijastuivat tien kronotooppiin yhdistyvän tapaamisen aiheelman kautta. Tapaamisen aihelema toimikin tien kronotoopeissa hyvin usein sommittelufunktiona eli juonen alkuna, kulminaatiokohtana tai loppuratkaisuna. Kustaan kohtalokkaan sotamatkan aikana eli luvussa 4.1 tapaamisen aihelema kuitenkin näyttäytyy sekä juonen alkuna että loppuratkaisuna. Saman tien kronotoopin aikana tapaamisen aihelema voi siis toimia useammassakin sommittelufunktion tehtävässä.

Tutkimukseni edetessä huomasin, kuinka *Työmiehen perheessä* tien ja tapaamisen kronotooppien aikana tärkeäksi nousi kodin ja perheen temaattiset piirteet. *Työmiehen perheessä* koti onkin keskeinen tapahtumamiljöö, jossa perheenjäsenet neuvottelevat moraalisisista ja eettisistä arvoista, seuraavat yhteiskunnan muutoksia ja käyvät läpi arkeaan. Perhe ja koti merkitsevätkin Rantasen suvulle turvaverkostoa, jota ystävien, tuttavien ja naapurien apu täydentävät. Lisäksi Rantasen kodin ovet ovat avoimet uusille perheenjäsenille ja ystäville, jolloin kodin miljööseen yhdistyy usein tapaamisen kronotooppi. (Oinonen 2004, 120, 122.) Koti toimii myös eräänlaisena turvasatamana elämän reaalisten ja vertauskuvallisten teiden aikana. Kodista lähdetään eriasteisille teille, mutta tiet myös johdattavat kulkijan kotiin. Kodin miljöö ei kuitenkaan rajoitu vain Rantasen perheeseen ja sukuun vaan tulee esiin, joskin vähemmän, tohtorin perheen kohdalla. Erityisesti luvussa 5.4 analysoimani tapaaminen osoitti kuinka koti on tärkeä paikka myös porvarilliselle Vähämäen tohtorin perheelle. Tohtorin rinnastaessa kodin kirkkoon, jossa vainotut saavat tyyssijan, kuvaa oivallisesti kodin sisälleen kätkemää pyhyyttä. Sen sijaan Kustaan pyhänä paikkana toimii ”työväen oma linna”, jonka eteinen oli ”suuri kuin kirkko” (*TP*, 68). Näin yksityisen kodin lisäksi

”työläisellä oli velvoittava sosiaalinen identiteetti, ’työväentalo’ politiikan ilmapiirinä” (Oinonen 2004, 126).

Viidennessä luvussa tutkinkin tapaamisen kronotoopin avulla tuleeko työväenluokan ja porvariston tapaamisissa esille jotain sellaista, minkä vuoksi *Työmiehen perhettä* voitaisiin pitää propagandistisena ja porvareita halventavana tendenssiromaanina. Tutkimani kohdat eivät mielestäni täysin vastanneet kustantajan väitteitä. Olen Wuolijoen kanssa samaa mieltä siinä, että Eetvart Rantanen on kuvattu romaanin ainoaksi porvarilliseksi roistoksi. Hänen asenteensa Kustaata, omaa serkkuaan, kohtaan on kylmä ja välinpitämätön. Sen sijaan muissa analysoimissani luvuissa tapaamiset kohdistuivat Rantasen ja Vähämäen tohtorin perheeseen. *Työmiehen perhe* kuvaakin ”realistisesti kaupunkiproletariaattiin kuulunutta perhettä, jonka sosiaaliset suhteet muodostuivat vuorovaikutuksessa – myös eri yhteiskuntaryhmää edustavien ihmisten kanssa” (Oinonen 2004, 332). Romaanissa Rantasten kosketus porvareihin kuitenkin kaventuu tapaamisiin lähinnä vain Vähämäen perheen kanssa. Kustantajalle lähettämässään kirjeessä Wuolijoki (1950, 7) onkin tuonut esille, kuinka vähän työväenluokka loppujen lopuksi oli yhteydessä porvareiden kanssa: ”Mutta oletteko Te koskaan ajatellut, miten vähän kosketusta esim. teollisuusmiehellä on nk. porvareihin? Ne ovat etupäässä mestareita ja insinöörejä, joita hän tapaa, ja silloin tällöin johtajia, joita näkee kaukaa ja jotka ovat hieman niin kuin jumalan asemassa.” Analysoimani tapaamiset korostivatkin työväenluokkalaisten, erityisesti Kustaan, herravihaa. Porvarit nähdään ylempiarvoisessa asemassa, eikä heitä sovi puhutella edes etunimellä, vaikka olisivatkin oman kotiseudun väkeä. Tästä huolimatta analysoimissani tapaamisissa porvarit näyttäytyvät – Eetvart Rantasta lukuun ottamatta – inhimillisinä, ystävällisinä ja auttavaisina.

Tutkimissani tapaamisen kronotoopeissa ei mielestäni tule esille mitään sellaista minkä vuoksi *Työmiehen perhettä* voisi pitää porvareita halventavana tendenssiromaanina. Kyse on ehkä enemmän romaanin yleistunnelmasta ja näkökulmasta. Siitä että romaani tuo esiin järjestyneen työväenluokan näkökulman 1900-luvun alkupuoliskon historiallisiin, poliittisiin ja yhteiskunnallisiin asioihin. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna vastapuolena näyttäytyy porvarillinen sivistyneistö. Ehkä kustantaja koki tämän eräänlaisen näkökulmanvaihdoksen, valveutuneen työväenluokan kuvauksen, propagandana kuten Wuolijoki (1950, 6) kirjeessään toteaa: ”Mutta nähtävästi on kosketus työväen ja porvarillisen sivistyneistönkin välillä niin äärettömän pintapuolinen, ja järjestyneen työväen elämä niin vierasta tässä maassa, että sen uskallettu rehellinen kuvaus tuntuu ’propagandalta’.” Kyse on siis voinut olla siinä, ettei järjestynyttä ja poliittisesti ajattelevan työmiehen olemassaoloa uskallettu tai haluttu tunnustaa:

Mutta jos ajattelee tätä minunkin kirjani kohtaloa, niin käsittää, miksi ei ole uskallettu kuvata tässä maassa järjestynyttä, poliittisesti ajattelevaa työmiestä. [– –] Mutta ne ovat olemassa, ja mitä pikemmin kansamme kaikki kerrokset uskaltavat käsittää sen ja tunnustaa toistemme olemassaolon, sitä paremmin on meilläkin toiveita rauhallisesta ja inhimillisestä sosiaalisesta kehityksestä. (Wuolijoki 1950, 7.)

Työmiehen perhe oli Wuolijoen ”yritys antaa työväenluokalle paikka suomalaisten historiatietoisuudessa”, mutta tämä paikka jäi saavuttamatta (Oinonen 2004, 331). Miksi? Oliko kyse siitä, ettei kustantaja pitänyt, että *Työmiehen perhe* haastoi porvarillisen yhteiskuntanäkemyksen?

Olisikin kiinnostavaa tutkia laajemmin miksi yhteiskunta ei ollut valmis vastaanottamaan romaania vuonna 1950 ja toisaalta selvittää miksi romaani jäi ilmestymisensä jälkeen marginaaliin. Miksi se ei Wuolijoen tuotannossa yltänyt samanlaiseen vastaanottoon kuin esimerkiksi *Niskavuori*-sarja? Koska *Työmiehen perhe* tulkitsee maan lähihistoriaa ja sisäpolitiikkaa, kuten Oinonenkin (2004, 333) toteaa, yksi mielenkiintoinen tutkimuksen aihe olisi romaanin tapahtumien syvempi tarkastelu elävää reaalisuutta vasten. Toisin sanoen tutkia kuinka hyvin ja monipuolisesti *Työmiehen perheen* tapahtumat vastaavat Suomen yhteiskuntahistorian eri tapahtumia ja käännekohtia sekä missä määrin 1900-luvun alkupuolen Suomessa esiintyi aktiivisia luokkatietoisia ja poliittisesti valveutuneita työväenluokkalaisia. Nämä edellä mainitut lisätutkimuksen aiheet antaisivat romaanin tapahtumille ja itse romaanille paljon syvemmän merkityksen sekä lisäisivät marginaaliin jääneen romaanin huomioarvoa.

LÄHTEET

Primäärilähde

Wuolijoki, Hella (1970) *Työmiehen perhe. Työmies Rantasen perheen kronikka vuosilta 1895–1945* [=TP]. Helsinki: Weilin+Göös.

Sekundäärilähteet

Painetut lähteet

Ammond, Jukka (1980) *Niskavuoren talosta Juurakon torppaan. Hella Wuolijoen maaseutunäytelmien aatetausta*. Jyväskylä studies in the arts 14. Helsinki: Gaudeamus.

Bahtin, Mihail (1975) *Formy vremeni i hronotopa v romane*. Teoksessa *Voprosy literatury i estetiki. (Kirjallisuuden ja estetiikan ongelmia)*. Moskova: "Художественная литература", 234–446.

Bahtin, Mihail (1979a) *Ajanilmaisujen ja kronotoopin muodot romaanissa. (Formy vremeni i hronotopa v romane, 1937–1938, 1973)*. Teoksessa *Kirjallisuuden ja estetiikan ongelmia*. Suom. Kerttu Kyhälä-Juntunen & Veikko Airola. Moskova: Progress, 243–423.

Bahtin, Mihail (1979b) *Sana romaanissa. (Slovo v romane, 1934–1935)*. Teoksessa *Kirjallisuuden ja estetiikan ongelmia*. Suom. Kerttu Kyhälä-Juntunen & Veikko Airola. Moskova: Progress, 79–242.

Bahtin, Mihail (1991) *Dostojevskin poetiikan ongelmia. (Problemy poetiki Dostojevskogo, 1929/1963)*. Suom. Paula Nieminen & Tapani Laine. Helsinki: Orient Express.

Bahtin, Mihail (2008a) *Epic and Novel. (Epos i roman, 1941)*. Teoksessa *The Dialogic Imagination. Four Essays by M.M. Bakhtin*. Edited by Michael Holquist. Translated by Caryl Emerson and Michael Holquist. Austin (Tex): University of Texas Press, 3–40.

Bahtin, Mihail (2008b) *Forms of Time and of the Chronotope in the Novel. (Formy vremeni i hronotopa v romane, 1937–1938, 1973)*. Teoksessa *The Dialogic Imagination. Four Essays by M.M. Bakhtin*. Edited by Michael Holquist. Translated by Caryl Emerson and Michael Holquist. Austin (Tex): University of Texas Press, 84–258.

Bahtin, Mihail (2008c) *Discourse in the Novel. (Slovo v romane, 1934–1935)*. Teoksessa *The Dialogic Imagination. Four Essays by M.M. Bakhtin*. Edited by Michael Holquist. Translated by Caryl Emerson and Michael Holquist. Austin (Tex): University of Texas Press, 259–422.

Bahtin, Mihail (2010) *The Bildungsroman and Its Significance in the History of Realism (Toward a Historical Typology of the Novel). (Roman vospitanija i ego znachenie v istorii realizma, 1936–1938)*. Teoksessa *Speech Genres and Other Late Essays*. Edited by Caryl Emerson and Michael Holquist. Translated by Vern W. McGee. Austin: University of Texas Press, 10–59.

Brandist, Craig, David Shepherd & Galin Tihanov (ed.) (2004) *The Bakhtin circle: in the master's absence*. Manchester: Manchester University Press.

- Brandist, Craig (2002) *The Bakhtin circle: philosophy, culture and politics*. London: Pluto Press.
- Forsman, Jaakko (toim.) (1934) *Iso tietosanakirja. Kuudes osa*. Helsinki: Otava.
- Forsman, Jaakko (toim.) (1936) *Iso tietosanakirja. Kymmenes osa*. Helsinki: Otava.
- Forsman, Jaakko (toim.) (1937) *Iso tietosanakirja. Kolmastoista osa*. Helsinki: Otava.
- Forsman, Jaakko (toim.) (1938) *Iso tietosanakirja. Neljästoista osa*. Helsinki: Otava.
- Forsman, Jaakko (toim.) (1939) *Iso tietosanakirja. Viidestoista osa*. Helsinki: Otava.
- Genette, Gérard (1983) *Narrative discourse. An essay in method. (Discours du récit, 1972)*. Translated by Jane E. Lewin. Foreword by Jonathan Culler. Oxford: Basil Blackwell.
- Haapala, Pertti (2009) Sota ja sen nimet. Teoksessa Pertti Haapala ja Tuomas Hoppu (toim.) *Sisällissodan pikkujättiläinen*. Helsinki: WSOY, 10–17.
- Haapanen, Jarmo & Lasse Kekki (1991) Kuka kutsui Bahtinin? Mihail Bahtinin suomenkielinen reseptio. Teoksessa Anu Koivunen, Hannu Riikonen & Jari Selenius (toim.) *Bahtin-boomi!*. Turku: Turun yliopisto, 181–196.
- Haataja, Lauri (1988) Hella Wuolijoki. Kahden maailman rajalla. Teoksessa Jukka Ammond (toim.) *Hella Wuolijoki kulttuurivaikuttaja. Vuosisata Hella Wuolijoen syntymästä*. Jyväskylän studies in the arts 29. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 17–69.
- Hallila, Mika (2012) Romaani ajassa – Lucács, Bahtin, Ricoeur ja nykyromaanin aika. Teoksessa Hanna Meretoja & Aino Mäkikalli (toim.) *Tulkintojen aika: kirjoituksia ajallisuudesta kirjallisuudessa*. Turku: UTU, 93–111.
- Hietanen, Silvo (2005) Evakkojen loppusijoitus ja maanhankintalaki 1944–1945. Teoksessa Jari Leskinen & Antti Juutilainen (toim.) *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Porvoo: WSOY, 822–834.
- Holquist, Michael (2002) *Dialogism. Bakhtin and his World*. London: Routledge.
- Holsti, Keijo (1970) *Motiivin käsite kirjallisuudentutkimuksessa*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Hosiaisuusluoma, Yrjö (2003) *Kirjallisuuden sanakirja*. Helsinki: WSOY.
- Häkkinen, Kaisa (2013) *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. Helsinki: Sanoma Pro.
- Hämäläinen, Pekka (1968) *Kielitaistelu Suomessa 1917–1939*. Suom. Osmo Mäkeläinen. Porvoo: WSOY.
- I. P. (1949) Kuunnelma, josta paisui eepos työmiehen elämästä. *Vapaa Sana* 22.5.
- K. V. (1950) Radioteatteria. *Valkeakosken Sanomat* 26.8.

- Klapuri, Tintti (2012) Kronotoopin käsitteen tulkinnoista 1980–1990-lukujen vaihteen angloamerikkalaisessa kontekstissa. Teoksessa Hanna Meretoja & Aino Mäkikalli (toim.) *Tulkintojen aika: kirjoituksia ajallisuudesta kirjallisuudessa*. Turku: UTU, 112–126.
- Koski, Pirkko (2000) *Kaikessa mukana. Hella Wuolijoki ja hänen näytelmänsä*. Keuruu: Otava.
- Koski, Pirkko (2007) Wuolijoki, Hella (1886–1954) kirjailija, Yleisradion pääjohtaja, kansanedustaja. Teoksessa Matti Klinge, Anneli Mäkelä-Alitalo & Aulikki Litzen (toim.) *Suomen kansallisbiografia (10)*. Studia biographica 3:10. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 712–717.
- Koukkunen, Kalevi (toim.) (2008) *Iso sivistyssanakirja*. Helsinki: WSOY.
- Kuusinen, Martti (toim.) (2006) *Venäjä–suomi-sanakirja*. Helsinki: WSOY.
- Käkelä-Puumala, Tiina (2008) Persoona, funktio, teksti – henkilöahmojen tutkimuksesta. Teoksessa Outi Alanko & Tiina Käkelä-Puumala (toim.) *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Tietolipas 174. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 240–270.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko (1990) *Kirja koko elämä. Gummeruksen kustannustoiminnan historia*. Jyväskylä: Gummerus.
- Lindstedt, Risto (1991) Puuseppä Rantasen kadonnut oikeus. *Suomen Kuvalehti* 75:45, 24–25.
- M. S. (1949) Työmiehen perhe eli osa unohdettua Suomen historiaa. *Vapaa Sana* 17.4.
- Manninen, Turo (2009) Miten sodasta tuli vapaussota. Teoksessa Pertti Haapala ja Tuomas Hoppu (toim.) *Sisällissodan pikkujättiläinen*. Helsinki: WSOY, 418.
- Morson, Gary Saul & Caryl Emerson (1990) *Mikhail Bakhtin. Creation of a Prosaics*. Stanford (Calif.): Stanford University Press.
- Oinonen, Paavo (2004) *Pitkä matka on Tippavaaraan...: suomalaisuuden tulkinta ja yleisradion toimintaperiaatteet radiosarjoissa Työmiehen perhe, Kalle-Kustaa Korkin seikkailuja ja Kankkulan kaivolla 1945–1964*. SKS:n toimituksia 948. Helsinki: SKS.
- Palin, Eino (1991) Bahtin kehitysromaanin tutkijana. Teoksessa Anu Koivunen, Hannu Riikonen & Jari Selenius (toim.) *Bahtin-boomi!*. Turku: Turun yliopisto, 125–146.
- Peuranen, Erkki (1976) Kirjallisuuden tavasta ja keinoista hahmottaa todellisuutta. Teoksessa Helena Lassila (toim.) *Todellisuuden taiteellisesta hahmottamisesta*. Oulu: Oulun läänin taidetoimikunta.
- Peuranen, Erkki (1988) Johdatusta Bahtiniin. Teoksessa Arja Pikkupeura (toim.) *Mihail Bahtinin elämä ja tuotanto: venäjän kielen ja kirjallisuuden 9. kevätseminaari, Jyväskylä 15. – 16.4.1988*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston venäjän kielen laitoksen julkaisuja no 5, 2–19.
- Saarela, Tauno (2009) Työväenliikkeen tulkinnat sisällissodasta. Teoksessa Pertti Haapala ja Tuomas Hoppu (toim.) *Sisällissodan pikkujättiläinen*. Helsinki: WSOY, 415–424.

- Saariluoma, Liisa (1998) Saatteeksi. Teoksessa Liisa Saariluoma & Marja-Leena Hakkarainen (toim.) *Interteksti ja konteksti*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 7–12.
- Salokangas, Raimo (1996) *Yleisradion historia: 2. osa, 1949–1996: aikansa oloinen*. Helsinki: Yleisradio Oy.
- Sallinen-Gimpl, Pirkko (2006) Turvaan sodan jaloista. Evakuoinnit 1939–1944. Teoksessa Anne Kuorsalo ja Iris Saloranta (toim.) *Evakkotie*. Helsinki: Ajatus kirjat, 11–29.
- Salonen, Kirsi (1999) Tienpito talvisodassa. Teoksessa Jaakko Masonen, Kimmo Antila, Veikko Kallio ja Tapani Mauranen (toim.) *Tuhat vuotta tietä, kaksisataa vuotta tielaitosta. 2. osa. Soraa, työtä, hevosia: tiet, liikenne ja yhteiskunta 1860–1954*. Helsinki: Edita, 366–386.
- Scholz, Bernhard F. (1998) Bakhtin's concept of "chronotope". The Kantian connection. Teoksessa David Shepherd (ed.) *The Contexts of Bakhtin. Philosophy, authorship, aesthetics*. Netherlands: Harwood Academic Publishers, 141–172.
- Sevänen, Erkki (1999) Kirjallisuus valtion suojeleuksessa ja valvonnassa. Teoksessa Lea Rojola (toim.) *Suomen kirjallisuushistoria 2. Järkiuskosta vaistojen kapinaan*. Helsinki: SKS, 245–258.
- Sotilaspoika (1938) *Suomen sotilaan lauluja*. Porvoo: WSOY.
- Steinby, Liisa (2009) Bahtin, Lukács, Hegel: subjekti, merkitsevä muoto ja aika-paikallisuus romaanissa. Teoksessa Samuli Hägg, Markku Lehtimäki ja Liisa Steinby (toim.) *Näkökulmia kertomuksen tutkimukseen*. Tietolipas 226. Helsinki: SKS, 168–206.
- Steinby, Liisa (2013) Bakhtin's concept of the chronotope: the viewpoint of an acting subject. Teoksessa Liisa Steinby & Tintti Klapuri (ed.) *Bakhtin and his Others: (Inter)subjectivity, Chronotope, Dialogism*. London: Anthem Press, 105–125.
- Steinby, Liisa & Tintti Klapuri (2013) The acting subject of Bakhtin. Teoksessa Liisa Steinby & Tintti Klapuri (ed.) *Bakhtin and his Others: (Inter)subjectivity, Chronotope, Dialogism*. London: Anthem Press, xi–xxiv.
- Suodenjoki, Sami (2009) Vankileirit. Teoksessa Pentti Haapala & Tuomas Hoppu (toim.) *Sisällissodan pikkujättiläinen*. Helsinki: WSOY, 335–355.
- Tarkka, Pekka (1980) *Otavan historia: 2. osa, 1918–1940*. Helsinki: Otava.
- Tihanov, Galin (2000) *The Master and the Slave: Lukács, Bakhtin, and the Ideas of Their Time*. Oxford: Clarendon press.
- Tuomioja, Vappu (1970) Esipuhe. Teoksessa Hella Wuolijoki *Työmiehen perhe. Työmies Rantasen perheen kronikka vuosilta 1895–1945*. Helsinki: Weilin+Göös, 5–8.
- Tuomioja, Erkki (2006) *Häivähdys punaista. Hella Wuolijoki ja hänen sisarensa Salme Pekkala vallankumouksen palveluksessa*. Helsinki: Tammi.

Vahros, Igor & A. Scherbakoff (toim.) (1977) *Suomalais–venäläinen sanakirja*. Toimittaneet V. Ollikainen ja I. Salo. Moskova: Russkij jazyk.

Vihavainen, Timo (1996) Sodan ja vaaran vuodet. Teoksessa Eino Lyytinen & Timo Vihavainen *Yleisradion historia: I. osa, 1926–1949*. Helsinki: Yleisradio Oy, 129–302.

Wuolijoki, Hella (1950) Kirje kustantajalle: Jokelan kartano 27.8.50. Kirje sisältyy Vappu Tuomiojan esipuheeseen (1970) teoksessa Hella Wuolijoki *Työmiehen perhe. Työmies Rantasen perheen kronikka vuosilta 1895–1945*. Helsinki: Weilin+Göös, 6–8.

Vuorela, Toivo (1981) *Kansanperinteen sanakirja*. Porvoo: WSOY.

Sähköiset lähteet

Forsman, Jaakko (toim.) (1927) *Pieni Tietosanakirja. Kolmas osa*. Helsinki: Otava.
<http://runeberg.org/pieni/3/> (linkki tarkistettu 17.05.2017).

Haapamäki, Tuula (1993) *O peredače finskoi bezekvivalentnoi leksiki na russkii jazyk: (finskie imena, nazvaniya i realii v russkom perevode romana Helli Vuolijoki 'Sem'ja rabočego')* (Suomalaisten vastineettomien sanojen välittämisestä venäjän kieleen (suomalaiset erisnimet ja reaaliat Hella Vuolijoen romaanin Työmiehen perhe venäjännöksessä)). Joensuun yliopisto.
https://www2.uef.fi/documents/11461/898566/venajan_kieli_ja_kulttuuri_progradut.pdf/32c77e95-9dd8-4e95-863f-87b39a88cb37 (linkki tarkistettu 17.05.2017).

Kielitoimiston sanakirja (2017) Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. URN:NBN:fi:kotus-201433. Verkkojulkaisu HTML. Päivitettävä julkaisu. Päivitetty 28.02.2017
<http://www.kielitoimistonsanakirja.fi/netmot.exe?motportal=80> (linkki tarkistettu 17.05.2017).

The Bakhtin Centre (2011) <https://www.sheffield.ac.uk/bakhtin/overview/index> (linkki tarkistettu 17.05.2017).

Klapuri, Tintti (2008) Bahtin, konteksti, kirjallisuudentutkimus: katsaus nykybahtinologiaan. *Avain*: 3, 38–47. <http://pro.tsv.fi/skts/Avain308sisalto.pdf> (linkki tarkistettu 17.05.2017).